

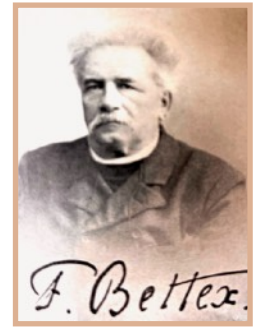
OP DE GALEIEN

GEDENKSCHRIFTEN VAN EEN HUGENOOT

door Fr. BETTEX

TWEEDE DRUK

Kampen - J.H. Kok

EEN WOORD VOORAF

Omstreeks veertig jaren geleden werd het Franse origineel van deze vertelling in een oude familiebibliotheek te Lyon ontdekt. Bij verdere nasporingen vond men nog twee andere exemplaren, die doorgezien en bevestigd waren door Daniël Superville, een naar Holland gevluchte Gereformeerde predikant, die de schrijver, [Jean Marteilhe](#), persoonlijk gekend had. Daarbij kwamen alle daarin verhaalde gebeurtenissen en vermelde namen overeen met de nog voorhanden akten in de Franse archieven. Derhalve begeleidde de Franse geschiedschrijver Michelet de uitgave van deze gedenkschriften met een voorrede, waarin hij ze warm aanbeval als belangrijke en volstrekt geloofwaardige schildering van de toenmalige toestanden.

Het onderwerp van het hier volgend verhaal behoort tot de schoonste en verhevenste, welke de geschiedenis ons aanbiedt. Het is het lijden van een onschuldige, ter wille van zijn geloof vervolgd Christen. Reeds de wijze Plato zei, dat er geen schoner en de goden waardiger schouwspel is dan een onschuldig lijdende rechtvaardige.

Het gelukkige einde van deze geschiedenis bevredigt ook in hoge mate de lezer, want de zuchten lossen zich op in een dankakkoord, en wij mogen een levendig voorbeeld als 't ware mee leven, hoe God het lijden Zijner kinderen ter rechter tijd paal en perk stelt.

Deze gedenkschriften geven ons een zo fris en onpartijdig beeld van hetgeen deze geloofsman beleefde, een zo treffende schets van de toenmalige toestanden, een zo duidelijke en nauwkeurige beschrijving van de galeien, die in de geschiedenis der [Hugenoten](#) zulk een grote rol speelden, dat men zeer goed de geestdrift begrijpen kan, waarmee dit werk door de Protestanten in Frankrijk ontvangen werd. Zowel de vrolijke, gezonde, van alle jammerende sentimentaliteit en gemaakte zalving, vrije moed, waarmee de jeugdige belijder zoveel zware beproeving doorstond, als de eenvoud, waarmee hij zijn zwakheden doet zien, maken indruk op de lezer.

Moge het verhaal van dit in het geloof standvastig en overwinnend doorgestaan lijden menigeen tot beschaming, maar veel meer nog tot versterking in het geloof dienen!

Fr. B.

1. VLUCHT EN GEVANGENNEMING

Ik, Jean Marteilhe, ben in 1684 te Bergerac, een kleine stad in de provincie Perigord in Frankrijk, geboren als zoon van een burgerechtpaar uit de handelsstand. Mijn ouders hebben door Gods genade steeds in de geest van de ware Gereformeerde belijdenis geleefd en daarin tot hun dood onwankelbaar volhard. Zij leidden een onberispelijke wandel; voedden hun kinderen op in de vreze Gods; onderwezen hen vlijtig in de grondslagen van de ware godsdienst en hielden hen ver van de dwalingen des pausdoms.

In 1700 dwong de geloofsvervolgung mij uit mijn vaderland te vluchten, en ofschoon ik pas zestien jaar oud was, ondernam ik het toch een weg van ongeveer tweehonderd uren onder vele en grote gevaren af te leggen, ten einde in de Nederlanden een toevluchtsoord te zoeken. Ik zal nu, aan de waarheid getrouw, verhalen, hoe het mij daarbij ging en wat mij alles wedervaren is sedert nooit de smartelijke scheiding van mijn ouders, die ik nooit wedergezien heb.

De aanleiding tot mijn vlucht was de volgende. Nadat [koning Lodewijk XIV](#) door de herroeping van het edict van Nantes de [Gereformeerden](#) in Frankrijk de vrije uitoefening van hun godsdienst verboden had, met bedreiging van de gale straf voor allen, die niet gehoorzaamden of trachtten door de vlucht uit Frankrijk zich aan deze dwang te onttrekken, beproefde de hertog de la Force, op aanhitsing der Jezuïeten, om volgens verkregen verlof, zijn tamelijk uitgestrekte bezittingen in Perigord door te gaan en daar, zoals hij zei, alom de Hugenoten te bekeren.

Daarmee kwam hij de bedoelingen en beginselen van het hof zozeer in 't gevele, dat hij zonder veel moeite zulk een eervol ambt verkreeg. Hij reisde dus van Parijs af, begeleid door vier Jezuïeten, enige gardes (*soldaten die een persoon bewaken*) en zijn bedienden. Op zijn kasteel de la Force aangekomen, werd hij onder andere ontvangen door een advocaat met de naam Grenier, die vergunning gevraagd en verkregen had om een toespraak tot de hertog te houden. De hertog gaf nu, op zijn hertogelijke stoel gezeten en door zijn vier Jezuïeten omringd, feestelijk audiëntie, en de redenaar ving aan:

"Monseigneur! Uw grootvader was een groot krijgsman; uw vader was een groot heilige, en gij, Monseigneur, zijt een groot jager." De hertog viel hem in de rede met de vraag hoe hij er toe kwam hem een groot jager te noemen, daar jagen in waarheid niet zijn voornaamste hartstocht was. "Dat maak ik daaruit op", hernam Grenier, op de vier Jezuïeten wijzende, "dat ge vier speurhonden bij u hebt, die voortdurend aan uw zijde staan." De Jezuïeten eisten onmiddellijk dat Grenier voor zijn onbeschaamdheid zou gestraft worden. Maar men wist de hertog te beduiden dat Grenier een verwaande gek en niet geheel toerekenbaar was; waarop Zijne Hoogheid zich vergenoegde met de redenaar weg te jagen.

Nu maakte de hertog een aanvang met de gruwelijkste behandeling van zijn Gereformeerde leenlieden. Dagelijks liet hij boerenlieden van beiderlei sekse en van allerlei leeftijd oplichten (*uit huis halen*) en in zijn tegenwoordigheid martelen, zodat velen

onder de pijnen bezweken en menigeen er ook werkelijk toe gebracht werd om zijn geloof af te zweren. Daarmee echter niet tevreden, noodzaakte hij door voortgezette martelingen de ongelukkigen zich met ontzettende eden te verbinden niet meer de Roomse godsdienst te zullen verlaten.

Vol blijdschap en hoogmoed op de langs die weg verkregen uitslag, zond hij aan het hof de schitterendste berichten. Daarbij richtte hij op zijn kasteel een groot feest aan, waarbij een vreugdevuur gestookt werd van de boeken onzer belijdenis, die zijn eigen Gereformeerde voorouders met grote zorgvuldigheid bijeengebracht hadden. Na die heerlijke uitkomst van zijn werk verkregen te hebben, viel het de hertog niet moeilijk in 1700 van het hof verlof te krijgen om ook in Bergerac met behulp van een regiment dragonders de Hugenoten te bekeren. Deze gelaarsde en gespoorde zendelingen pleegden dan ook elke denkbare barbaarsheid aan de arme burgers, bij wie zij ingekwartierd werden.

Bij mijn vader werden zonder enige omslag 22 van die afschuwelijke dragonders ingekwartierd. Mijn vader zelf werd echter, ik weet niet waarom, naar Périgueux in de gevangenis gebracht, en mijn twee broertjes en een zusje, die nog klein waren, stopte men in een klooster. Ik daarentegen vluchtte, zodra ik de dragonders zag aankomen, en ontkwam hun gelukkig. Zo bleef dus mijn arme moeder alleen achter midden onder die 22 afschuwelijke mensen, die haar schrikkelijk mishandelden. Nadat zij alles wat in huis was verbruikt of vernield hadden, zodat er niets meer dan de vier naakte wanden over was, sleepten zij mijn wenende moeder voor de hertog. Deze dwong haar door onmenselijke behandeling en verschrikkelijke bedreigingen het voorhanden gehouden afzweringsformulier te ondertekenen. Maar toch wilde de arme vrouw, die in tranen wegsmolt, tegen de haar aangedane laaghartige dwang protest aantekenen en daarom schreef zij, met duidelijke zinspeling op de naam des hertogs: "La force me le fait faire!" "De kracht dwingt mij er toe." Men wilde haar noodzaken die woorden door te halen, maar dat weigerde zij standvastig. Uiteindelijk haalde een der Jezuieten er een streep door.

Ik kom nu terug tot het verhaal van mijn vlucht. Het was in oktober 1700, toen ik uit het ouderlijke huis week, eer de dragonders het betraden. Ik was toen iets ouder dan zestien jaar. In de nacht had ik het geluk door Gods genade uit de stad te ontkomen, alhoewel de dragonders alle uitgangen bezet hielden. Buiten de wallen trof ik een vriend aan, die om dezelfde redenen gevluht was. Gedurende de gehele nacht liepen wij het bos door, zodat wij des morgens vroeg te Mussidan kwamen, een kleine stad op vier uren afstand van Bergerac. Hier namen wij enige rust, en overlegden wat ons nu te doen stond. Wij besloten, ofschoon de weg zeer lang was, meer dan twee honderd uren gaans, en er veel gevaren aan verbonden waren, onze reis naar Holland voort te zetten, omdat wij wisten dat wij daar volkomen godsdienstvrijheid vinden zouden. Wat de ons dreigende gevaren betreft, stelden wij ons in Gods hand; en we namen, zijn bijstand afsmekend, het vaste besluit niet achterwaarts te zien, maar - hoe ook onze gevaarlijke onderneming mocht uitvallen - sterk en standvastig te blijven in de belijdenis van de ware Gereformeerde leer, zelfs op gevaar af van tot de dood of tot de galeien veroordeeld te worden.

Toen wij onze beurs eens nazagen, bevonden wij dat ons gehele vermogen uit slechts tien pistolen bestond; dat is ongeveer negentig gulden. Derhalve besloten wij zeer zuinig te zijn en alleen in geringe herbergen intrek te nemen. Nadat wij nog eens gezamenlijk God om bescherming gesmeekt hadden, gingen wij te voet op weg naar Parijs, waar wij, zonder ergens opgehouden te zijn, de 10de november 1700 gelukkig aankwamen. Hier wilden wij enige geloofsgenoten opzoeken, om van hen inlichting te ontvangen aangaande de veiligste weg naar de Hollandse grenzen. En werkelijk: wij vonden een vriend, een goede Protestant, die ons een kleine geschreven wegwijzer tot naar de grensvesting Mézières aan de Maas gaf. Hij voegde er bij dat deze stad aan de zoom van het Ardennerwoud lag en dat wel het grootste bezwaar op onze reis zou zijn, daar binnen te komen, omdat men aan de poorten ieder aanhield, die men voor vreemdeling aanzag, en ieder in de gevangenis wierp die geen pas vertonen kon. "Zijt gij echter", ging hij voort, "gelukkig in Mézières aangeland, dan kunt ge u voor gered houden, want bij het verlaten van die stad wordt niemand aangehouden. Dan moet ge door het Ardennerwoud de weg inslaan naar Charleroi, welke stad zeven of acht uren van Mézières verwijderd ligt. Daar is een Hollands garnizoen en een commandant; stelt u maar onder zijn bescherming, dan is alle gevaar voorbij."

Wij dankten onze vriend en begaven ons onmiddellijk op weg naar Mézières. Ook op deze reis ondervonden wij niet de minste wederwaardigheid (*tegenstand*), want binnen de grenzen van Frankrijk mag ieder, ook de Gereformeerde, gaan waarheen hij verkiest. Maar des te strenger wordt aan de grenzen gewaakt tegen elke poging om die zonder pas of vergunning te overschrijden, en wordt die met levenslange galeïstraf beboet.

Wij kwamen des namiddags tegen één uur op een heuvel, vanwaar wij Mézières konden zien liggen. Men kan zich voorstellen met hoeveel gemoedsaandoening wij deze laatste Franse stad aanschouwden, die wij door moesten, want op geen enkele andere plaats konden wij de rivier oversteken. Zij was in onze ogen als de deur der vrijheid, ofschoon wij er ook zeer goed van bewust waren dat wij met de poging om er in te dringen, zo te zeggen ons leven op het spel zetten. Wij gingen enige ogenblikken zitten om te beraadslagen op welke wijze wij het best in de stad komen zouden. Een lange brug leidt over de Maas naar de versterkte stadspoort, en wij zagen duidelijk uit de verte dat bij schoon weer talrijke burgers op die brug heen en weer wandelden. Zo kwamen wij op het denkbeeld dat de beste manier zou zijn ons onder die burgers te mengen en met hen zolang op en neer te wandelen tot het sluitingsuur geblazen werd. Dan hadden wij nog de meeste kans in het door elkaar lopen, dat daarop volgen zou, met hen binnen de stad te geraken zonder door de wacht als vreemden aangehouden te worden.

Om ons plan des te beter te kunnen uitvoeren, maakten wij de stukken zeildoek, waarin onze geringe bezittingen gebonden waren, leeg, trokken al de hemden, die we bij ons hadden over elkaar aan, reinigden onze schoenen, kamden ons haar; in het kort: we namen alle mogelijke voorzorgen om niet voor reizigers aangezien te worden. Daarna daalden wij de heuvel af en begaven ons op de brug, waar wij zo onverschillig mogelijk met de burgers op en neer wandelden en niet zonder angst het sluitingsuur afwachtten, Uiteindelijk sloeg de tamboer taptoe, ten teken dat de poorten gesloten zouden worden; allen drongen naar de stad om niet te laat te komen; - wij met hen - en zo slopen wij mee

naar binnen zonder door de wacht opgemerkt te worden. Eenmaal binnen de stad, konden wij ons van blijdschap nauwelijks goed houden, in de mening dat wij nu alle gevaar te boven waren. Maar wij hadden, gelijk het spreekwoord zegt, - en hier wel in de letterlijke zin des woords - buiten de waard gerekend.

Aangezien wij niet weer op staande voet Mézières verlaten konden, omdat alle poorten gesloten waren, zochten wij een herberg op, en vonden er ook een. De herbergier was afwezig, maar zijn vrouw liet ons binnen. Wij bestelden onze avondmaaltijd, en terwijl wij in de gelagkamer zaten te eten, hoorden we hoe de herbergier tegen negen uur thuis kwam, en zijn vrouw in de kamer naast de onze hem vertelde, dat zij twee jonge vreemdelingen opgenomen had. "Hebben ze", vroeg hij, "een verlofbewijs van de plaatscommandant?" "Daar heb ik niet naar gevraagd", antwoordde de vrouw. "Dom wijf!" riep hij uit; "wil je ons in het ongeluk storten? Ken je de wet niet? Ze moeten dadelijk mee naar de plaatscommandant." Toen werd het ons benauwd genoeg; angstig zwijgend aten wij verder. Spoedig kwam de herbergier binnen en vroeg zeer beleefd of wij reeds naar het raadhuis geweest waren. Wij antwoordden dat wij dát voor onnodig gehouden hadden omdat we niet langer dan één nacht in de stad dachten te blijven. "Ja", hernam hij, "maar als de plaatscommandant daar achter komt, kost het mij twee honderd pistolen (dat is achttienhonderd gulden) boete! Hebt ge dan voor het minst passen?" Daarop antwoordden we, brutaalweg, tegen de waarheid in, bevestigend. "Welnu", zei hij, "dat is tenminste iets; maar ge moet toch met mij mee naar de plaatscommandant om passen te halen." Toen zeiden we, dat we dood-vermoeid waren en slaap nodig hadden, zodat we liever de volgende morgen vroeg met hem zouden gaan, en uiteindelijk was hij daarmee tevreden. Spoedig daarna wees men ons een kamer en een goed bed aan, maar wij konden niet in slaap komen; daartoe was onze onrust te groot. Wij overlegden met elkaar - aangezien wij geen passen bezaten - wat wij tot de plaatscommandant zeggen zouden, maar hoe we ook onze hersens pijnigden, wij vonden niets dat steek hield. Toen wij uiteindelijk inzagen dat we onfeilbaar van de plaatscommandant naar de gevangenis verhuizen zouden, brachten wij het verdere gedeelte van de nacht in gebed door, God in onze nood om hulp smekende, en Hem biddende, dat Hij ons genade en Zijn bijstand verlenen wilde om, wat Hij ook in Zijn raad over ons besloten had, Zijn Evangelie waardiglijk te belijden en ons in alle beproevingen staande te houden.

Wij waren nog daarmee bezig, toen de dag begon te lichten. Spoedig stonden wij op en kleedden ons. Toen wij bemerkten dat de herbergier en zijn vrouw nog sliepen, viel het ons plotseling in dat wij het best zouden doen door het huis ongemerkt te verlaten. Maar daartoe moesten wij door de keuken, waar de herbergier en zijn vrouw sliepen. Zodra wij binnen kwamen, ging hij overeind zitten en vroeg waarom we zo bijtijds op waren. Wij antwoordden dat we graag zouden ontbijten alvorens naar de plaatscommandant te gaan, om vandaar dadelijk verder te reizen. Toen riep hij een dienstbode en beval haar een worst te koken, onderwijl zou hij zelf opstaan. Zodra het meisje de huisdeur opende om de worst te gaan halen, gingen wij onder zeker voorwendsel naar buiten en liepen zo snel als onze voeten ons dragen wilden van het logement weg zonder onze vertering te betalen. Wij achtten die kleine oplichterij in dit geval noodzakelijk. Een kleine jongen, die we ontmoetten, wees ons de weg naar de stadspoort voor Charlesville. Zonder moeite kwamen wij daar uit; we ontbeten zo vlug mogelijk te Charlesville, een kleine stad, die

slechts vijftien minuten gaans van Mézières ligt, en kwamen daarna spoedig in het beruchte Ardennerwoud, welks bomen geheel met rijp en sneeuw bedekt waren. Maar daar kwamen we in grote verlegenheid, want wij wisten niet welke van de vele wegen naar Charleroi voerde. Uiteindelijk vonden we een boer, aan wie we naar de weg vroegen.

"Ik zie al", zei hij, "dat ge vreemdelingen zijt. Maar door het bos naar Charleroi te gaan, is niet zo gemakkelijk als ge wel denkt. Het bos is zo groot, dat je er wel tien dagen in rondwalen kunt zonder een huis of afdak te vinden, en wanneer ge niet van honger omkomt of doodvriest, wordt ge door de wolven verscheurd, die in troepen in het bos huizen." Daar stonden we radeloos! Uiteindelijk boden wij de boer een Louis d'or (gouden munt) aan, indien hij onze gids wilde zijn. "Voor geen honderd Louis d'or", antwoordde hij: "Ik zie het al, je bent Hugenoten, die uit Frankrijk willen vluchten, en als ik je helpen zou, dan zou daar mijn hals mee gemoeid zijn. Maar ik wil je wel een goede raad geven. Laat het bos rechts liggen en sla deze weg links in, dan kom je spoedig in de stad Rocroy. Gaat daarna altijd rechts tot aan Couvée, en vandaar zul je gemakkelijk de weg naar Charleroi vinden." Wij bedankten de goede man, volgden zijn raad en kwamen de tweede dag behouden te Couvée aan.

En nu zouden wij gered geweest zijn, indien we slechts geweten hadden, dat hier een kasteel met Hollands garnizoen is, welks commandant op bevel van de prins van Luik aan alle Gereformeerden, die daarom vragen, veilig geleide naar Charleroi meegeeft. Maar tot ons ongeluk wisten wij daar niets van. Of beter gezegd: God liet ons in deze onwetendheid om onze standvastigheid en ons geloof gedurende dertien jaren van de vreeslijkste ellende in gevangenissen en op de galeien op de proef te stellen; zoals men in het vervolg van deze gedenkschriften zien zal.

Wij kwamen dus, zoals gezegd is, te Couvée aan. We waren tot op de huid doornat en gingen daarom een herberg binnen, om ons te drogen en iets te eten. Nadat we aan een tafel plaatsgenomen hadden, bracht men ons een kan vol bier, zonder glazen er bij te geven. Toen wij daarom vroegen, zei de kastelein dat hij wel zien kon dat wij Fransen waren, en dat in die streek gebruik was uit de kan te drinken. Wij deden daar ook ons best toe, maar dit verlangen naar glazen was, menselijkerwijze gesproken, de oorzaak van ons ongeluk. Want in de gelagkamer (*ruimte waar de klanten bediend worden*) waren nog twee mannen, de één een inwoner van de stad en de andere de jager van de prins van Luik. Toen die laatste de waard hoorde zeggen dat wij zeker Fransen moesten zijn, kwam hij dadelijk naar ons toe een gemoedelijk en geestig praatje te maken. Hij zei, dat hij wel wedden wou dat wij geen rozenkrans in de zak hadden. Mijn vriend, die juist bezig was wat tabak voor een verse pijp te kerven, was onvoorzichtig genoeg om op zijn mesje te wijzen en te zeggen: "Dat is mijn rozenkrans!" Dat antwoord versterkte natuurlijk de jager in zijn vermoeden dat wij Hugenoten waren, die uit Frankrijk vluchten wilden, en aangezien al de goederen van hen, die gevangen genomen werden, aan de aanbrenger vervielen, vatte hij onmiddellijk het plan op ons ongemerkt na te gaan, - want in Couvée, een onzijdige stad, kon hij ons niet doen aanhouden - en ons in Mariënborg, een Franse stad, die aan de weg naar Charleroi ligt, te doen gevangen nemen.

Nu was het, merkwaardig genoeg, volstrekt ons plan niet door Mariënburg te gaan, maar wie kan zijn door God bepaalde bestemming ontlopen? Toen wij Mariënburg reeds rechts hadden laten liggen, zagen wij in de verte een officier te paard aankomen; en daar wij vreesden dat hij ons in verhoor nemen en aanhouden zou, keerden wij ijlings terug en besloten, daar het reeds laat in de avond was, in een herberg dicht bij de stadspoort te Mariënburg te overnachten; zonder enig vermoeden dat de verraderlijke jager ons van verre volgde. Wij traden de herberg binnen en bestelden een flink vuur, om onze kleren te drogen. Maar nauwelijks hadden wij een half uurtje uitgerust, of er kwam een man binnen, die wij eerst voor de herbergier aanzagen, en die ons beleefd vroeg vanwaar wij kwamen waar wij heengingen. Toen wij hem antwoordden dat wij van Parijs gekomen waren en naar Philippeville wilden, beduidde hij ons dat wij hem moesten volgen naar de stadsgouverneur. Wij brachten daar het een en ander tegen in, maar toen antwoordde hij tamelijk bars, dat wij onmiddellijk met hem moesten gaan. Wij deden dat zonder enige vrees te verraden, in de hoop dat we in het nachtelijk donker op de weg van de herberg naar het stadhuis onze leidsman wel zouden kunnen ontlopen. Maar in de hof vonden wij acht soldaten met de bajonet op het geweer; aan wie de man, die ons thans mededeelde dat hij sergeant van de poortwacht was, beval ons in hun midden te nemen en naar de gouverneur te brengen. Naast de soldaten liep de verraderlijke jager uit Couvée, die ons verkleet had.

De gouverneur, Ballier geheten, vroeg ons uit welk land wij waren, waar we heengingen en welk beroep wij uitoefenden. Op de eerste vraag antwoordden wij naar waarheid, maar niet op de beide andere, want wij gaven ons uit voor pruikenmakersgezellen, die op hun handwerksreis door Frankrijk waren met het voornemen om over Valenciennes en Cambrai naar huis terug te keren. Daarop liet de gouverneur zijn kamerdienaar komen, die iets van het pruikenmaken verstond, en beval hem ons daarin te onderzoeken. Deze wendde zich gelukkig tot mijn kameraad, die werkelijk dat vak geleerd had, en overtuigde zich uit zijn antwoorden dat wij in die kunst goed thuis waren. Maar desniettemin zette de gouverneur het verhoor voort en vroeg tot welke kerkgemeenschap wij behoorden. Daarop antwoordden wij vrijmoedig dat we Gereformeerd waren, want op dat punt liet ons geweten ons niet toe ook het geringste van de waarheid te verbergen. O, had God gegeven dat wij hem ook in alle andere opzichten overeenkomstig de waarheid geantwoord hadden! Maar zo zwak is de mens dat hij nooit enig geheel goed werk verricht! Uiteindelijk vroeg de gouverneur of wij niet het voornemen hadden Frankrijk te verlaten, waarop wij ontkennend antwoordden. Na dit onderzoek, dat ruim een uur duurde, beval de gouverneur aan de majoor der plaats ons onder dezelfde bedekking in verzekerde bewaring te brengen en liet ons vertrekken.

Op weg van het stadhuis naar de gevangenis vroeg de majoor, die de la Salle heette, of ik werkelijk uit Bergerac afkomstig was en hoe ik heette; "want", voegde hij er bij, "ik ben ook in de nabijheid van Bergerac geboren." Op mijn antwoord riep hij uit: "Maar dan was uw vader mijn beste vriend. Weest maar goedsmoeds, kinderen, ik zal u uit dit netelige geval wel uitredder, en gij zult er met twee of drie dagen gevangenisstraf afkomen!"

Zodra wij in de gevangenis aangeland waren, verzocht de jager, die ons daarheen gevolgd was, de majoor onze kleren en rokken te laten onderzoeken opdat hij zijn

verradersloon mocht ontvangen. Daar had de majoor echter in 't geheel geen oren naar; hij wilde ons graag bevrijden en was van plan de gouverneur voor te houden dat wij geen of slechts weinig geld bij ons hadden en dus werkelijk handwerklerlingen waren, die zoals bekend is gewoonlijk weinig geld op zak hebben. En hij was bang dat wij werkelijk een flink bedrag bij ons hadden, omdat de Hugenoten, die het land verlaten willen, gewoonlijk zoveel mogelijk van hun bezittingen te gelde maken en de opbrengst meenemen; en als die omstandigheid bekend werd zou ze ons zeker in het verderf storten. En bovendien stuitte het hem tegen de borst dat de jager, die hij wegens het gepleegde verraad hartgrondig verachtte, nog een rijk loon voor zijn daad zou ontvangen. Hij weigerde derhalve ons te laten doorzoeken. Daarop veroorloofde de jager zich, woedend de officier toe te voegen dat dit geen manier was om met de Hugenoten, die naar Holland vluchten wilden, om te gaan. "Maar", zei hij, "ik zal hun geld wel gauw weten te vinden!" Daarmee wilde hij zich op ons werpen om zelf onze zakken te doorzoeken.

"Schurk!" riep de majoor in hevige drift, "wil jij mij mijn plicht leren? Maak dat je wegkomt of ik zal je duchtig laten afranselen." Meteen liet hij hem de deur uit jagen. Andere beloning kreeg de ellendeling voor zijn moeite niet; maar wel hebben we later gehoord, dat de Hollandse gouverneur van het kasteel te Couvée aan de prins van Luik verslag van het gebeurde gegeven heeft, en dat de laatste de jager ter wille van het verraad uit zijn dienst ontslagen en uit zijn land verbannen heeft.

Men bracht ons in een ijskoude, donkere, morsige, afschuwelijke kerker. Toen riepen wij met tranen in de ogen de majoor toe: "Wat hebben wij misdaan, dat we als de ergste boosdoeners behandeld worden?" "Kinderen!" antwoordde de majoor diep bewogen, "zo luiden mijn orders. Maar blijft kalm, ik zal er voor zorgen dat ge hier niet hoeft te slapen." Werkelijk begaf hij zich naar de gouverneur en berichtte deze, dat hij bij grondig onderzoek slechts één goudstuk op ons had gevonden, hetwelk wij hem met al het andere dat we bij ons hadden, vrijwillig hadden overhandigd. Dit, gevoegd bij andere omstandigheden, bewees duidelijk dat wij niet het voornemen gehad hadden om Frankrijk te verlaten en hij meende dat het billijk zou zijn ons vrij te laten. De gouverneur had daar niet veel bezwaar tegen gehad, en zo waren wij uit alle nood gered.

Maar God had het zo beschikt, dat op dezelfde dag de koerier naar Parijs vertrok en dat, juist toen wij naar de gevangenis overgebracht werden, de gouverneur onze gevangenneming aan het Hof bericht en zijn brieven verzonden had. Hij moest daarom de majoor verklaren dat het niet meer in zijn macht stond ons vrij te laten, maar dat hij er nu eerst de bevelen van het Hof over moest afwachten. De majoor was over deze stoornis in zijn plannen zeer bedroefd en ontroerd, want hij begreep zeer goed dat onze zaak daardoor veel verergerd was. Hij verzocht de gouverneur om ons in plaats van het afschuwelijke hol het gehele huis van de cipier als gevangenis aan te wijzen. Hij zou een schildwacht voor de deur plaatsen en met zijn hoofd er borg voor blijven dat wij niet zouden ontvluchten. De gouverneur bewilligde daarin, en wij hadden nog geen uur in onze kerker doorgebracht, of de majoor verscheen weer met een schildwacht, en deelde ons mee, dat wij in het gehele huis van de cipier ons vrij bewegen en 's nachts in een behoorlijke kamer slapen mochten. Daarbij vertelde hij ons hoe onze zaak stond, en hoe

onze gevangenneming reeds aan het Hof gemeld was; hetgeen ons zeer bedenkelijk toescheen.

Ondertussen werden wij voor ons goudstuk door de cipier zeer behoorlijk verzorgd. Na enige dagen kwam het antwoord van het Hof. Daarin beval de minister van staat, markies de la Brillière, de gouverneur van Mariënburg kort en goed, onze zaak te vervolgen en ons tot de galeien te veroordelen, omdat wij als Gereformeerden zonder pas zo dicht bij de grenzen geweest waren. Ondertussen moest de geestelijke van Mariënburg zich alle moeite geven om ons in de schoot der Roomse kerk terug te brengen. Zodra wij onze belijdenis afgezworen hadden, moesten we dan naar Bergerac teruggevoerd worden om daar uit genade op vrije voeten gesteld te worden.

Met deze uitspraak kwam de majoor tot ons en liet ons het oorspronkelijke stuk zelf lezen. "Ik wil u geen raad geven", zei hij, "met betrekking tot hetgeen u nu te doen staat; uw geloof en uw geweten moeten u leiden. Het enige wat ik zeggen kan is, dat alleen de afzwering van uw geloof de deur van de gevangenis voor u openen kan; dat ge in het tegenovergestelde geval zeer zeker op de galeien terecht komt.

Wij antwoordden hem dat wij al ons vertrouwen op God stelden en alles aan Zijn heilige wil overlieten; dat wij van mensen geen hulp meer verwachtten en met de bijstand van Gods genade nooit de goddelijke en waarachtige beginselen van onze belijdenis verloochenen zouden. Ook verzochten wij hem te geloven dat wij niet uit eigenzinnigheid of koppigheid zo standvastig bleven. Het kwam, Gode zij dank, voort uit hartgrondige overtuiging en omdat onze ouders alle mogelijke zorg er aan besteed hadden om ons in de waarheid van onze belijdenis te onderwijzen en de dwalingen der Roomse kerk aan te tonen, opdat wij de eerste van harte omhelzen en niet in de afgronden van de andere stortten zouden. Wij dankten de majoor verder hartelijk voor de moeite, die hij zich gegeven had om ons behulpzaam te zijn, en verzekerden hem, dat wij bij gebrek aan andere middelen om hem onze dankbaarheid te bewijzen, niet ophouden zouden God voor hem te bidden. Toen begon de goede majoor, die in de grond zijns harten even Gereformeerd-gezind was als wij, bitterlijk te wenen; hij viel ons om de hals en beleed dat hij zich veel minder gelukkig gevoelde dan wij. Hij nam onder tranen afscheid van ons en verzocht ons het hem niet ten kwade te duiden dat hij niets meer voor ons doen kon, omdat hem daartoe de moed ontbrak.

Spoedig was ons enig goudstuk verteerd; en daarna beperkte de cipier ons tot het zogenaamde genadebrood; dat is water en anderhalf pond brood per dag. De stadhouder en de majoor echter kwamen dat te weten en zonden ons bij beurten genoeg voedsel. Verder ontvingen wij levensmiddelen van de geestelijke, die hoopte ons te bekeren, en van de ordeusters uit een klooster in de stad: zodat wij menigmaal de tamelijk arme cipier en zijn gezin van eten konden voorzien.

De geestelijke bezocht ons nagenoeg dagelijks en bracht ons een catechismus, die over de verschilpunten in de kerkleer handelde. Wij hielden hem de catechismus van Drelincourt voor, en toen hij ons de keus liet om onze strijd uit de overlevering of uit de Heilige Schrift te voeren en te beslechten, en wij natuurlijk de Heilige Schrift kozen,

waarna hij spoedig bemerkte dat wij daarin goed thuis waren, gaf de goede man, die niet al te bekwaam voor zijn werk was, na twee of drie samensprekingen de hoop op van ons te zullen overtuigen, en bepaalde zich er toe ons door beloften van wereldlijke voordelen te lokken. Zo bracht hij op zekere dag, onder voorwendsel van armenbezoek af te leggen, een jonge en schone nicht mee, die hij mij kort daarna tot vrouw beloofde met een grote bruidschat, indien ik Rooms wilde worden. Toen ik, gedeeltelijk uit haat tegen de Roomse priesters, zijn aanbod met verachting van de hand wees, was de man zo beledigd, dat hij zich haastig naar de gouverneur begaf om hem te verzekeren, dat er geen hoop meer bestond voor onze bekering. Wij waren verstokte, van God verlaten, maar door de duivel bezeten, mensen, die naar geen uitlegging of bewijsvoering horen wilden.

Na deze mededeling werd besloten tegen ons te procederen. De rechter der plaats en zijn secretaris kwamen om ons in de gevangenis te verhoren, en twee dagen later werd ons het vonnis voorgelezen, dat in hoofdzaak hierop neerkwam:

"Wij waren zonder passen van het Hof aan de grenzen gevonden, en daar wij beleden hadden tot de zogenaamde Gereformeerde belijdenis te behoren, waren wij beschuldigd en overtuigd geworden van, tegen de verordeningen des konings in, Frankrijk te hebben willen verlaten. Tot straf daarvoor werden wij veroordeeld naar de galeien van Zijne Majesteit overgebracht te worden om levenslang als galeislaven te dienen, met verbeurdverklaring van al onze goederen."

Na voorlezing van dit vonnis vroeg de rechter ons of wij bij het parlement van Doornik in hoger beroep gaan wilden. Wij antwoordden hem dat wij van zijn onrechtvaardige veroordeling ons alleen op de rechterstoel Gods beriepen. Nu alle mensen ons verlaten hadden, wilden wij God alleen aanroepen, op wie wij al ons vertrouwen stelden als op de rechtvaardigen Rechter.

"Ik bid u", antwoordde hij, "reken mij de hardheid van uw vonnis niet toe. De bevelen des konings veroordelen u." "Ach, mijnheer!" hernam ik; "de koning weet niet of wij overtuigd zijn dat wij het rijk wilden verlaten, en de wet gebiedt niet dat men terwille van de godsdienst tot de galeien veroordeeld wordt. Alleen wanneer bewezen is dat men het voornemen uitvoerde om uit het rijk te vluchten, veroordeelt zij tot die straf. En toch, mijnheer, schrijft gij in uw vonnis "beschuldigd en overtuigd van Frankrijk te hebben willen verlaten", niet alleen zonder enig bewijs daarvoor te hebben, maar ook zonder enigszins onderzocht te hebben of daarvoor bewijs voorhanden is!"

"Wat wilt ge dan?" vroeg hij daarop. "Dat is slechts een formaliteit, die strekken moet om de bevelen des konings na te komen."

"Geef u dan niet langer voor rechter uit", hernam ik, "maar alleen voor een volvoerder van de bevelen des konings!" ",Beroep u op het Parlement!" "Dat zullen wij niet doen", hernoemen wij beiden, "want wij weten zeer goed dat ook het Parlement enkel zich wijdt aan de bevelen des konings, en evenmin als gij de bewijzen onderzoeken zal, die in ons voordeel zijn." "Nu goed", zei hij, "dan moet ik voor u in hoger beroep gaan."

Wij wisten dat; want geen onderrechter mag een vonnis uitvoeren, waarbij tot lichamelijke straf veroordeeld is. "Houdt u dan gereed", zei de rechter, "om naar Doornik te vertrekken." "Wij zijn tot alles gereed", hernamen wij.

Daarop werden wij weer in de gevangenis geworpen, tot wij, onder bedekking van vier ruiters, die ons de handen knevelen en daarna ons met een strik aan elkaar vastbonden, naar Doornik overgebracht werden. De weg daarheen legden wij over Philippeville en Valenciennes te voet af. Elke avond sloot men ons op in een afschuwelijk, ijskoud en morsig hok, met water en brood, maar zonder bed en zelfs zonder een handvol stro.

2. IN DE GEVANGENISSEN VAN DOORNIK EN RIJSSEL

Bij onze aankomst in Doornik sloot men ons in de gevangenis van het Parlement. Wij hadden geen rode penning overgehouden, en daar men in de gevangenis, tegen de hedendaagse gebruiken, niemand toeliet, die de gevangenen met liefdegaven verblijden wilde, en ieder onzer dagelijks slechts anderhalf pond brood ontving, kwamen wij bijna van honger om. In die treurige toestand moesten wij lange tijd verkeren, omdat de geestelijke van Doornik het van het Parlement gedaan gekregen had, dat men niet aan de herziening van ons vonnis zou beginnen, alvorens hij beproefd had ons te bekeren. Of het nu door onverschilligheid kwam, dan wel met het doel om ons door honger handelbaar te maken, weet ik niet; maar deze geestelijke bezocht ons slechts eens in de acht of veertien dagen, en sprak dan zeer kort en weinig over de godsdienst met ons. Zodra wij bewijzen wilden aanvoeren tegen hetgeen hij gezegd had, maakte hij er dadelijk een einde aan. "Een volgende keer!" zei hij dan en ging heen.

Ondertussen waren wij zo mager en uitgeteerd geworden, dat wij ons niet meer op de been konden houden, en ons voor gelukkig hielden, wanneer wij op het handjevol onrein en van ongedierte wemelend stro konden liggen vlakbij de deur van onze gevangenis, want daar was een schuifraampje in, waardoor men ons als honden het brood toewierp. Hadden wij te ver van de deur gelegen, dan had ons de kracht ontbroken om het brood te gaan halen; zo zwak waren wij geworden. In die uitersten nood verkochten wij aan de portier voor een paar stukken brood onze rokken en vesten en enkele van onze hemden; zodat wij ieder alleen het hemd overhielden, dat we op het blote lijf droegen. Spoedig was het geheel vervuild en tot lompen gesleten. In die ellendige toestand zagen wij nooit iemand anders dan de geestelijke, die meer kwam om ons te bespotten, dan om ons medelijden te tonen. Zijn onderhoud bestond alleen in de vraag of we nog niet genoeg hadden van het lijden, en in de verzekering, dat het enkel en alleen onze eigen schuld was, daar het van onze wil afhing om dadelijk de vrijheid te herkrijgen door afzwering van onze dwalingen. Ten laatste werden zijn gesprekken zo afgezaagd, dat we er maar geen antwoord op gaven.

Tien weken hadden wij op die wijze in de gevangenis doorgebracht, toen op zekere morgen om negen uur de portier een bezem door het luikgat naar binnen wierp, met bevel onze cel aan te vegen, omdat straks twee edellieden binnengebracht zouden worden, die ons gezelschap kwamen houden. Wij vroegen hem waarvan zij beschuldigd werden. "Ze zijn Hugenoten gelijk gij!" zei hij en verdween.

Een goed kwartier later werd de deur van onze cel geopend en enige met degens en musketten gewapende soldaten brachten twee jonge heren naar binnen, wier kleren van top tot teen met gouden tressen behangen waren. Daarop werd de deur weer gesloten en wij herkenden in de beide heren zonen van voorname burgers van Bergerac, die onze schoolkameraden geweest waren. Wij begroetten hen dus met hun namen. De ene heette Sorbier en de andere Rivasson, maar zij hadden, om hun vlucht uit Frankrijk te vergemakkelijken, adellijke titels aangenomen; de een liet zich "ridder" en de andere "markies" noemen.

Wij zagen er zo uitgeteerd en ellendig uit, en daarbij was het gevangenisshok zo donker, dat zij ons niet herkenden, zodat zij verbaasd vroegen vanwaar wij hen kenden. Toen wij onze namen genoemd hadden, omarmden wij elkaar wenend. Zij verhaalden ons dat onze bloedverwanten en vrienden te Bergerac ons allen voor dood hielden. Daarop vroegen zij of wij iets te eten hadden want ze waren hongerig. Wij wezen hun ons stukje brood en de kruik water, de voorraad voor de gehele dag. "Zullen wij ook zo behandeld worden!" riepen ze; "en kan men hier voor geld geen eten krijgen?" "O ja", hernam ik, "voor geld wél, maar wij hebben sedert drie maanden geen penning gezien!" "Zo!" antwoordden zij; dan is het niets!"

Daarna openden zij hun gordels en de zolen hunner laarzen en brachten vierhonderd Louis d'or te voorschijn, elk van zestien [livres](#) (dat is elk ongeveer tien gulden). Ik moet erkennen dat ik van mijn leven nog nooit zo verheugd geweest was als bij het zien van dit goud, want nu had ik goede hoop weer eens volop te zullen kunnen eten en ook verder voor de hongerdood bewaard te blijven. Werkelijk gaven de heren mij nu een Louis d'or met verzoek om enig voedsel te bestellen. Ik klopte zo hard ik kon aan het luikje. De gevangenvaarder kwam en vroeg wat wij verlangden. "Eten!" zei ik; "tegen betaling!" en gaf hem de Louis d'or. "Zeer goed, mijne heren. Wat wilt gij hebben? Een goede soep en vlees?" "Ja, ja, een goede, krachtige soep, tien pond brood en een voorraad bier!" "Zeer goed. Ge hebt het binnen het uur." "Binnen het uur?" vroeg ik. "Duurt het zo lang?" De beide heren moesten om mijn ongeduld en honger lachen. Een uur later bracht men ons een krachtige soep en zoveel kool, dat zes hongerige metselaars genoeg zouden gehad hebben om zich zat te eten, en daarbij gebraden vlees en tien pond brood. De beide heren aten zeer weinig; hun vreeslijke en voor hen nog ongewone toestand had hun allen eetlust ontnomen. Maar mijn vriend en ik vielen als wolven op de soep aan en aten er zo veel van dat we kans liepen er aan te sterven. Ik vooral, die nog onmatiger gegeten had dan mijn kameraad, stikte er bijna in. Men liet een apotheker komen, die mij een braakmiddel ingaf, zonder hetwelk ik naar alle waarschijnlijkheid zou gestorven zijn.

Toen ik weer tamelijk hersteld was, vroegen ons de volgende dag de beide heren hoe wij in zo grote ellende geraakt waren. Ik verhaalde hun nu onze lotgevallen van de vlucht van Bergerac af tot het ogenblik waarin wij besloten hadden liever naar de galeien te gaan dan ons geloof te verloochenen. Toen begonnen zij te wenen over hun eigen zwakheid en beleden dat zij die niet overwinnen konden, maar besloten hadden liever hun geloof af te zweren dan de galeistraf te ondergaan.

"Welk een voorbeeld geeft gij ons nu, mijne heren!" zei ik tot hen. "Liever hadden wij u nooit gezien dan nu deze gezindheid bij u te bemerken, die zowel tegen uw opvoeding in gaat als tegen de belijdenis der waarheid, waarin uw ouders u hebben doen onderwijzen. Vreest gij niet voor het rechtvaardig oordeel van God, die gezegd heeft, dat hij die de wil Gods geweten en niet gedaan heeft met dubbele slagen zal geslagen worden?"

"Wat wilt ge?" antwoordden zij ons. "Wij kunnen nu eenmaal niet besluiten naar de galeien te gaan. Gij zijt gelukkig dat gij het kunt, en wij prijzen u er om. Maar laat ons er niet verder over spreken, want ons besluit is genomen." Er bleef ons dus niet anders over,

dan om hun zwakheid te zuchten en God te bidden, hen uit hun verdooldheid op de rechten weg terug te brengen. Daarna verzochten wij de beiden heren ons hun geschiedenis te verhalen, waarop Rivasson ons het volgende meedeelde:

Mijn vriend Sorbier en ik hadden ons aan de grote vervolging, welke de hertog de la Force in Bergerac op touw gezet had, door de vlucht onttrokken en ons op het platteland schuil gehouden. Bij zijn vertrek liet de hertog echter bevel tot onze gevangenneming achter, en daarom zagen wij geen ander redmiddel dan de vlucht naar Holland. Met dat doel lieten wij een bekwame en beroemde gids uit Amsterdam komen, die van dergelijke gevaarlijke ondernemingen zijn broodwinning maakt. Wanneer men zulke gidsen in handen krijgt, worden ze zonder genade opgeknoopt. Hij was een zeer geschikt en sluw man, die alle wegen en streken van buiten kende. Men noemde hem in de wandeling de Gasconjer, en dat was hij ook van geboorte. Toen de Gasconjer te Bergerac aangekomen was, maakten wij ons tot de afreis gereed. Onze ouders, die voor onze vlucht hun toestemming gegeven hadden, voorzagen ons zoveel mogelijk van geld, opdat wij ook later in het buitenland niet in verlegenheid geraken zouden. Wij kleedden ons nu als officieren, die zich naar hun regiment begeven wilden, en wel naar het regiment de la Marche, dat in de omstreken van Valenciennes staat. De Gasconjer speelde voor kamerdienaar. Zo trokken wij Frankrijk door zonder de minste verhindering. De Gasconjer reisde te voet en wij te paard. Doch uit voorzichtigheid hield hij ons onderweg zelden gezelschap, maar hij noemde ons de herbergen, waar wij des middags eten of des nachts slapen zouden, en was daar altijd op die uren ook. Zo kwamen wij te Parijs aan, waar wij enige dagen bleven om de merkwaardigheden van de stad te bezien en waar wij nogal de voornamen heer speelden. Op zekere dag waren wij te Versailles, waar wij een officier ontmoetten, die een Gereformeerde dame uit Bergerac tot vrouw had, ofschoon hij zelf Rooms was. Deze dame had twee broeders als uitgewekenen in het buitenland, en deze officier - zijn naam was De Maison - beproefde van het hof vernietiging van de verbeurdverklaring der goederen zijner zwagers te verkrijgen. Wij knoopten kennis met hem aan, en hij behandelde ons zo vriendschappelijk en wist zo ons vertrouwen te winnen, dat wij hem ons geheim bekend maakten. Hij scheen volkomen vrede te hebben met onze plannen, die wij hem uiteindelijk tot in de bijzonderheden meedeelden. Bij ons vertrek uit Parijs wenste hij ons met schijnbare hartelijkheid voorspoedige reis.

Maar de trouweloze kerel ging naar Versailles, en vertelde - om zich daardoor in de gunst van het hof in te dringen - de minister van het gehele plan van onze vlucht, met opgave van de weg die wij nemen zouden tot Bergen, een kleine stad in de [Spaanse Nederlanden](#) met Hollandse bezetting, waar wij geloofden veilig te zullen zijn. De minister verzuimde niet een koerier te zenden naar Quévrin, tussen Valenciennes en Bergen, om aan de schout het bevel over te brengen, de brug met boeren te bezetten, ten einde, wanneer twee officieren met een kamerdienaar daar aankwamen, welke zich voor officieren van het regiment de la Marche uitgaven, hen aan te houden en naar de gevangenis te Valenciennes te brengen. De schout bracht zijn boeren bijeen en plaatste een wacht van 25 mannen op de brug. Het was reeds donker toen wij, zonder het minste gevaar te vermoeden, die ongelukkige brug bereikten, De schildwacht riep: "Wie daar?" Wij antwoordden: "Officieren des konings!" "Van welk regiment?" "Van het regiment de la Marche!" "Halt!" riep de schildwacht. Terzelfder tijd kwam de gehele wacht naar buiten en

versperde de doorgang. Onze gids, ten hoogste verbaasd, riep ons toe dat ons behoud afhing van dat overgaan van deze brug, want eenmaal aan de overzijde van de rivier gekomen, zouden wij op Spaans grondgebied en dus gered zijn.

Door deze hoop bezield, namen wij alle drie de pistolen in de hand; de gids sprong achter mij op het paard en vuurde enige malen op de boeren, zonder evenwel iemand treffen. Toen greep de schrik hen aan; zij vluchtten hals over kop en lieten de brug vrij. Wij reden in galop voort, de gids wenste ons geluk en verzekerde ons dat wij nu zo veilig waren alsof we reeds in Amsterdam zaten.

Een deel van het vlek (*dorp*) Quévrin ligt aan de anderen oever der rivier; wij besloten daar te overnachten en gingen een herberg binnen. Die avond namen we in zeer vrolijke stemming onze maaltijd en gingen alle drie in een hooggelegen kamer naar bed. Toen echter onze gids de volgende morgen vroeg het hoofd ten venster uitstak zien hoe het weer was, zag hij dat meer dan honderd gewapende boeren de herberg omsingelden. Wij sprongen het bed uit, en reeds was ik op het punt om de gids, ongeacht zijn verzekeringen, als verrader neder te schieten, die ons blijkbaar verkocht en in het ongeluk gestort had, toen de herbergier de kamer binnen tuimelde met het bericht dat de boeren kwamen om ons in naam des konings gevangen te nemen. "Hoe nu!" riepen we. "En we zijn niet meer op Frans grondgebied! Wat heeft de koning van Frankrijk hier te zeggen?"

"Ik zie wel, mijn heren", bracht de herbergier hiertegen in, "dat gij nog niet weet wat er vier dagen geleden gebeurd is. Na overeenkomst met de koning van Spanje hebben de Fransen op een dag de gehele Spaanse Nederlanden bezet en de Hollanders daaruit verdreven. (Dat geschiedde op 6 februari 1701, in vreedstijd, en was de aanvang van de Spaanse successie-oorlog.) In dit nijpend gevaar wilden wij met de schout, die de boeren aanvoerde, onderhandelingen aanknopen. Deze stond er echter hardnekkig op ons gevangen te nemen. Terwijl hij ons het koninklijk bevel tot gevangenneming voorlas, schoot mijn vriend Sorbier hoogst onvoorzichtig zijn pistool op hem af. Gelukkig trof hij de schout niet, maar de kogel doorboorde de hoed, welken hij in de hand hield; en de prop van de patroon ging door het koninklijk bevelschrift en scheurde dat aan flarden. De schout scharrelde de trappen vlugger af dan hij naar boven gekomen was, en zwoer briesend van woede, dat hij ons vangen zou het kostte wat het wilde. Hij besloot nu, omdat de boeren te bang waren voor onze vuurwapens, ons door de honger te dwingen. Wij zagen in, dat wij zelf onze toestand zeer verergerd hadden, en deelden na enige uren de schout mee, dat hij ons een bevel tot inhechtenisneming van de Spaanse stadscommandant van Bergen, op wiens grondgebied wij ons bevonden, moest overleggen. De schout nam daar genoeg mee, en zond dadelijk een bode af. Niet lang daarna verschenen tien ruiters onder bevel van een luitenant, met order ons van de schout over te nemen en naar Bergen te brengen, want, gelijk wij verwacht hadden, de Spaanse gouverneur was toornig omdat de schout op zijn gebied zonder zijn verlof onze gevangenneming bevolen had.

Wij werden nu voor de gouverneur gebracht, die ons beleefd ontving en meedeelde, dat hij ons alleen op bevel van de koning van Spanje aan Frankrijk uitleveren zou. Ondertussen beval hij ons in de gevangenis te brengen en goed te behandelen. Hij zond bericht van het gebeurde naar Madrid, en werkelijk scheen het aanvankelijk dat wij er

goed zouden afkomen, alleen met een korte gevangenisstraf. Maar uiteindelijk kreeg de gouverneur order ons met onze gids in de parlamentsgevangenis te Doornik af te leveren, opdat rechtsingang tegen ons verleend zou worden. De brave gouverneur, die ons in die tussentijd lief gekregen had, was er geheel van in de war. Hij nam ons ter zijde en nadat hij ons zijn medelijden over deze wending van onze zaak betuigd had, zei hij, dat er nog twee wegen van redding open waren. De eerste was Rooms te worden; en de tweede ons aan te wijzen verbood zijn plicht hem, maar die zouden we wel zien door de gelegenheid, welke hij ons zou aanbieden om die te herkennen. Met het oog daarop koos hij uit het garnizoen ons geleide. Hij nam daarvoor een oude sergeant en drie soldaten, van wie de een slechts één arm had en de beide anderen tamelijk oud en zwak waren. Bovendien gaf hij ons goede paarden, terwijl onze bedekking (*bewapende begeleiding*) te voet ging. Uiteindelijk beval hij de sergeant alleen op onze gids, die gebonden overgebracht werd, goed te letten, dat die niet ontkwam. "Maar", voegde hij er bij, "wat deze beide heren aangaat, voor hen behoeft ge geen bijzondere zorg te dragen, dat zij onder bedekking naar Doornik gebracht worden, is niets anders dan een formaliteit." Daarna wenste hij ons voorspoed op de weg, met de woorden: "Mijne heren, verzuimt niet van elke gunstige gelegenheid gebruik te maken, en weest er van verzekerd, dat het mij veel genoeg zal doen goede tijding van u te ontvangen." Wij begrepen dit afscheid zeer goed en zagen dat hij alles gedaan had wat in zijn macht stond om ons de vlucht gemakkelijk te maken.

Onderweg overlegden wij nu met elkaar, of we zouden vluchten dan wel van godsdienst veranderen. Wat het eerste betreft vreesden wij dat we misschien nog lang in Frankrijk omzwerven of ons verborgen houden moesten, eer we de grenzen overkwamen; waarbij we dan altijd nog gevaar liepen opnieuw gegrepen te worden. En daarbij voer ons een huivering door de leden bij de gedachte dat we als vluchtelingen in een vreemd land zouden moeten leven. Om kort te gaan, wij verloren moed en geloof, en besloten derhalve ons gewillig hierheen te laten brengen, ten einde ons geloof af te zweren. En zo bleven wij bij ons geleide, ofschoon het ons geringe moeite zou gekost hebben te ontvluchten, en wij zelfs dikwijls rechts en links galoppeerden, tot we ver buiten het oog van onze zogenaamde wacht waren. Onze gids daarentegen smeeke ons zo dringend mogelijk, om te vluchten of ten minste hem tot vluchten in staat te stellen. "Bedenkt, mijn heren!" zei hij, "dat ik, eenmaal in Doornik aangekomen, zonder medelijden opgehangen word." Maar daarnaar wilden wij niet horen; omdat wij daardoor onze eigen zaak bederven zouden.

Toen wij Valenciennes bereikt hadden, werden we voor de stadscommandant gesteld, zoals de gewoonte is in alle vestingen. Toen deze de bijzonderheden vernomen had, zei hij: "Ge behoeft niets te zeggen, mijne heren, dat kunt ge alles met een beetje wijwater afwassen en door een mis bij te wonen in orde brengen." Maar onze gids, die gebonden voor hem gebracht werd en die hij onmiddellijk herkende, riep hij toe: "Zo, zo, ben jij 't Gasconjer! Jij loopt al lang met de strop om de nek!" Maar daarop zei hij tot de sergeant: "Ik ben bang, vriend, dat jij niet in staat bent om die sluwe vos naar Doornik te brengen. Verleden jaar hadden we hier al plan hem op te hangen, maar de dag tevoren verdween de kerel uit onze sterke gevangenis. Mij dunkt, ik moest je maar tot beter bewaking een paar [grenadiers](#) meegeven."

Maar de sergeant was daardoor in zijn eer getast en antwoordde dat hij wel erger schelmen en spitsboeven behouden had overgebracht, en hij zou ook deze goed en wel in Doornik afleveren, zoals ook zijn commandant, die de zaak toevertrouwd had, toonde te geloven. "Nu!" zei de gouverneur, de heer van Magaloti; "pas dan maar terdege op hem!" En daarmee liet hij ons gaan.

Die avond kwamen wij te St. Amand, de laatste rustplaats vóór Doornik. Ten einde niet de volgende morgen genoodzaakt te zijn op het openen der poorten te wachten, bracht onze sergeant ons allen onder dak in een grote meierij, die geheel door een hoge muur omgeven was. Daar aten we 's avonds welgemoed met elkaar behalve de Gasconjer, die - zo dicht bij Doornik, de strop reeds voelde aantrekken en, bij het vuur gezeten, niets deed dan steunen en kermen. Uiteindelijk beval de sergeant hem te gaan liggen en stil te zijn. "Ach!" antwoordde hij, "indien ge slechts zo goed zoudt willen zijn, mij toe te staan, enige kleren uit te trekken. In al die tijd ben ik niet uit de kleren geweest, en ik kan onmogelijk zo slapen. Wees zo goed en neem mij nu tenminste de touwen af, dat ik me eens behoorlijk kan uittrekken!"

Wij allen wendden ons tot de sergeant met het verzoek om hem deze kleine verlichting toe te staan; omdat men hem dadelijk weer zou kunnen binden, zodra hij zijn bovenklederen uitgetrokken had. Toen de sergeant zich had laten verbidden en hem ontbond, trok de Gasconjer zijn bovenkleding uit, en vroeg of hij een paar minuten in de tuin zou mogen gaan. De sergeant ging met twee mannen naar buiten en onderzocht de tuin. Toen hij die veilig en goed gesloten vond, geleidden zij met hun drieën de Gasconjer naar buiten, die zich dicht bij de deur van de tuin begaf. Op dat ogenblik komt toevallig aan de buitenzijde een knecht aan, die met een sleutel de kleine deur in de poort van de muur opent. Onmiddellijk dient de Gasconjer die man een oorvijs toe, waardoor hij op de grond tuimelt, en rent bliksemsnel de poort uit. De sergeant met zijn twee man hem na. Maar dezen, vermoeid van de lange mars en bovendien niet al te best ter been, halen hem natuurlijk niet in en staan spoedig radeloos in het stikdonker. Kort daarna zagen we hen beschaamd en geërgerd terugkeren.

Zij overlegden nu met elkaar en zeiden uiteindelijk tot ons, dat wij ook maar liever gaan moesten waar wij wilden, want nu kwamen zij liever niet te Doornik, waar ze voor de krijgsraad zouden moeten verschijnen; maar keerden liever naar hun gouverneur terug, die de zaak niet zo zwaar zou tillen. Maar wij, die even graag naar Doornik gingen als zij er onwillig toe waren, schreven en ondertekenden dadelijk, met de bewoner van de [meierij](#) een stuk waarin wij hen van schuld vrijpleitten. Daarmee stelden zij zich tevreden en toen brachten zij ons hier. Maar we hopen hier niet lang te blijven."

Zo verhaalde de heer Rivasson ons. Het besluit van deze heren om hun geloof af te zweren, vervulde ons met smart en medelijden. Maar toen wij hun voorstelden hoe grote zonde zij daardoor begaan zouden, antwoordden zij: "Wij stemmen u toe dat we daarmee zeer huichelachtig handelen zullen, maar we zullen daarna op Gereformeerde wijze God bidden ons deze zonde te vergeven. Er zijn in Frankrijk velen, die hetzelfde doen, en wij zijn niet erger dan zij." Ons bleef dus niets anders over dan God te bidden hen tot inkeer te brengen.

En nu zal ik even de geschiedenis van deze heren verder vertellen, voor zover wij daarvan ooggetuigen geweest zijn. Twee dagen na hun aankomst in de gevangenis werden zij gehaald om voor het gerechtshof van het Parlement te verschijnen. Hier werden zij vluchtig verhoord, en daarna vroeg de voorzitter hun of zij van godsdienst veranderen wilden en goede Roomsen worden. Zij antwoordden daartoe van ganscher harte bereid waren. "Goed!" antwoordde hij, "dan zal men u onderwijzen, daarna kunt gij uw geloof afzweren en dan zullen wij tot uw vrijlating overgaan."

Daarop bracht men hen weer in onze kerker, waar zij zeer verheugd aankwamen, in de overtuiging dat zij spoedig hun vrijheid en bovendien wie weet welke beloning als prijs voor hun afval zouden krijgen. Zij hielden niet op elkaar in onze tegenwoordigheid geluk te wensen; wij daarentegen hielden niet op hen hun lafheid en hun afval van het geloof te verwijten. Enige uren na hun terugkeer in de gevangenis kwam de kapelaan van het Parlement binnen, prees hun vrome voornemen; gaf hun een catechismus in handen met de opmerking dat hun vrijheid van hun vlijt in het leren van de inhoud afhing, en vertrok daarna. Nu studeerden de beide heren nacht en dag in dat boekje. Maar twee dagen later werden zij door twee gerechtsdienaars afgehaald, om voor de rechtbank in de pijnkamer gebracht te worden. Zij verontrustten zich echter in 't geheel niet daarover, ook zelfs niet toen hun de handen gebonden werden; hetgeen ons niets goeds deed vermoeden, maar zij hielden dat slechts voor een formaliteit. Zo verschenen zij voor de vergadering van het Parlement, waar de voorzitter dadelijk het volgende tot hen zei: "Mijne heren, drie dagen geleden hebt gij voor deze vergadering de belofte afgelegd, dat gij uw dwalingen afzweren en de Roomse godsdienst aannemen zoudt. Dienvolgens hebben wij u de vrijheid beloofd. Maar wij willen u niet om de tuin leiden. Wij zijn niet bij machte u vrij te laten. "Ziet hier", ging hij voort, terwijl hij hun een koninklijk bevelschrift toonde, "wat ons daarin verhindert. Het hof beveelt ons, u terecht te stellen naar de volle gestrengheid van de koninklijke verordening, welke verbiedt het rijk te verlaten; en u tot levenslange galeistraaf te veroordelen. Doch het blijft u intussen vrijstaan uw geloof af te zweren. We zullen zelfs zulk een vrome daad prijzen. Maar wij verklaren u tevens dat ge daardoor niet van de galeistraaf vrijkomt."

Dat was wat men noemt een donderslag aan helderen hemel. Sprakeloos en geheel ontdaan stonden de beide heren daar. Uiteindelijk verklaarden ze: als dát het geval was, kwamen ze op hun besluit om hun geloof af te zweren terug. "Mooie Roomsen!" riep de voorzitter met verachting, en liet hen naar de gevangenis terugbrengen.

Spoedig zagen wij de heren geheel verpletterd en diep beschaamd terugkomen. Zij gaven zich over aan jammerklachten en wederzijdse beschuldigingen van zwakheid. Het Parlement ging nu spoedig met hun rechtsgeding voort; binnen acht dagen werd hun vonnis hun voorgelezen. Dat kwam neer op levenslange veroordeling tot de galeien. De volgende dag haalden vier schutters van het gerecht hen af, om hen naar Rijssel in Vlaanderen te brengen, waar een transport galeislaven verzameld werd. Het was een buitengewoon schouwspel, deze heren in de scharlakenrode met gouden tressen bedekte kleren gebonden en met een touw aan elkaar bevestigd te zien, als zij te voet, door de schutters omringd, de straten van de grote stad Doornik doorliepen, waar ze door de

toeloop des volks zich slechts met moeite de weg door de menigte banen konden. In deze kleding en te voet werden zij naar Rijssel op vijf mijlen afstand van Doornik vervoerd en daar in de afschuwelijke gevangenis van St. Peter geworpen, waar wij hen later wedervonden.

Ondertussen bezochten hen de daar wonende Jezuiten toen dezen van hen vernamen dat zij graag weer Rooms zouden worden, besloten deze vaders dadelijk zulk een gunstige gelegenheid voor een plechtige afzwering niet ongebruikt te laten voorbijgaan. In de eerste plaats lieten zij zich door de eerste burgemeester, die de beschikking over de galeislaven had, verlof geven om de beide heren onder bewaking in het klooster op te nemen, ten einde hen, naar hun zeggen, in de leer van de Roomse kerk te onderwijzen. Enige weken later richtten zij in de kerk een plechtige godsdienstoefening aan, waartoe de gezamenlijke officieren en de voornaamste burgers van Rijssel uitgenodigd werden, en waarbij de beide heren, nadat zij afschuwelijkste lasteringen tegen het Gereformeerde geloof en de vreeslijkste vloeken tegen Calvijn en zijn aanhangers nagezegd hadden, plechtig hun geloof afzwoeren. Daarop werden zij in de gevangenis teruggevoerd, maar niet in de kerker der veroordeelden, doch in een gemakkelijke kamer van de cipier, waar zij goed voedsel kregen. Een en ander werd betaald door de aanzienlijkste ingezetenen van de stad, bij wie de Jezuiten tot dat doel een collecte gehouden hadden.

Ondertussen bewogen de paters hemel en aarde om genade voor hen te verkrijgen. Eerst wilde de koning niets daarvan horen. Maar toen wendden de Jezuiten zich tot Madame de Maintenon en deden haar opmerken, dat deze beide jonge heren tot de aanzienlijkste adellijke geslachten van Périgon behoorden (hetgeen volstrekt onwaar was); dat zij ten diepste berouw gevoelden over hun vroegere daden, en dat zij nu tot de beste Rooms en van Frankrijk behoorden. Mevrouw de Maintenon smeekte de koning dringend om hun begenadiging, dat deze tenslotte niet alleen haar verzoek inwilligde, maar hen tegelijkertijd tot luitenants aanstelde; evenwel onder voorwaarde dat Sorbier nog zes maanden gevangenisstraf zou ondergaan, omdat hij het koninklijk bevel tot inhechtenisneming stukgeschoten had. Rivasson hield zijn vriend, toen deze zijn straf onderging, getrouw gezelschap en werd daarom algemeen geprezen. Daarna reisden zij af naar hun regimenten. Later vernamen wij, dat beiden in de slag bij Hekeren (30 juni 1703) gesneuveld waren.

Nadat ik overeenkomstig de waarheid de geschiedenis van deze beide heren verhaald heb, het aan de lezer overlatende daarover zijn oordeel op te maken, wil ik nu voortgaan te vertellen wat mij en mijn lijdensgenoot verder overkwam.

Sorbier en Rivasson redden ons, zoals ik gezegd heb, van de hongerdood. Wij wisten dat zij veel geld hadden, de vrees dat wij na hun vertrek opnieuw aan de hongerdood zouden blootgesteld worden, bewoog mij hun ten dringendste te smeken, ons drie of vier Louis d'or achter te laten. Ik beloofde hun daarvoor een bewijs van ontvangst te geven, opdat mijn vader hun het bedrag in Bergerac op vertoon zou kunnen terugbetalen. Maar zij waren zo hardvochtig, dat zij ons slechts een halve Louis d'or in handen lieten. Toen wij hen in de gevangenis te Rijssel aantroffen, heb ik hun dat bedrag teruggegeven. Wij gingen natuurlijk met onze halve Louis d'or zo zuinig mogelijk te werk, en kochten er niets

anders dan droog brood voor. Maar ondertussen verbeterde onze toestand, doordat wij in de wachttorens overgebracht werden. Dat droeg zich toe op de volgende wijze.

De stad Doornik wordt door de Schelde in twee delen gesplitst, waarvan het een onder de aartsbisschop van Cambrai en het andere onder de bisschop van de stad Doornik staat. De bisschop van Doornik, die gehoord had van de onverschilligheid waarmee de eerder genoemde geestelijke aan onze bekering de hand hield, liet ons door een zijner kapelaans bezoeken. Deze kapelaan was een aangename, oude geestelijke, die meer gemoedelijkheid dan godgeleerdheid bezat. Hij begon met ons te zeggen dat de bisschop hem gezonden had om ons tot de Christelijke godsdienst te bekeren. Wij antwoordden dat wij door de doop en door ons geloof in de Heere Jezus Christus reeds Christenen waren.

"Wat is dat?" riep hij uit, "zijt gij Christenen? Hoe heet ge dan?" Hij haalde zijn schrijfleijtje naar voren, waarop onze namen geschreven stonden om na te zien of hij zich ook vergist had. Wij noemden hem onze namen en de voornamen. "Ja", hernam hij, "dat komt uit; ik ben tot u gezonden, maar gij zijt anders dan ik verwacht had, want gij zegt dat ge Christenen zijt en de bisschop zendt mij om u tot het Christendom te bekeren. Weest zo goed en zegt dan eens uw geloofsartikelen op." "Zeer graag!" antwoordde ik en sprak dadelijk de apostolische geloofsbelijdenis uit. "Hoe nu!" riep hij uit, "... gelooft gij dát?" Toen wij toestemmend antwoordden, zei hij: "Dat geloof ik ook! Ik denk dat de heer bisschop een aprilgrap met mij uithaalt!" Het was namelijk juist de eerste april. Zuchtend nam hij afscheid, maar diep gekrenkt, omdat de bisschop een man van zijn leeftijd zulk een poets gebakken had, en wij zagen hem niet weer.

De volgende dag kwam de overvicaris, Reguier geheten. Die was een ander soort van godgeleerde dan de lieve oude kapelaan; een sluwe rederijker, vol drogredenen, die niet anders dan op grond van de overlevering met ons wilde redetwisten, terwijl wij alleen de Heilige Schrift ten grondslag legden. Maar hij vond ons ten opzichte van de beginselen der Gereformeerde belijdenis en de dwalingen der Roomse kerk beter onderricht dan hij verwacht had; en daarom ging hij met des te meer ijver aan het werk om ons te bekeren. Overigens was hij een rechtschapen man, vol goede trouw en Christelijke liefde. Ik herinner mij dat, toen hij zag hoe grote behoefte wij hadden aan hemden en behoorlijke overkleden en hoe wij niet anders dan het noodzakelijkste voedsel kregen, hij ons in het geheim hemden zond, waarvan wij niet weten mochten dat ze van hem kwamen. En in de Heilige Week, waarin de bisschop zijn aalmoezen onder de gevangenen uitdeelde, kwam de overvicaris in onze kerker, en nadat hij ons verzocht had een aalmoes van de bisschop aan te nemen als teken van zijn hoogachting en waardering, gaf hij ons vier Louis d'or ten geschenke. Wij begonnen met te weigeren die aan te nemen, maar hij drong er zo vriendelijk op aan, dat het ons onmogelijk werd het geld af te wijzen; hetgeen ons in onze grote nood ook voortreffelijk te pas kwam.

Op zekere dag vond de eerdergenoemde onbeschaafde geestelijke deze vicaris bij ons. Onmiddellijk trok hij tegen hem van leer en vroeg hoe hij zich aanmatig kon in zijn parochie te komen, om daar ambtsbezigheden te verrichten, die hem als geestelijke toekwamen. De vicaris verontschuldigde zich en vertrok; maar hij deed de bisschop

verslag van dit voorval. Tengevolge daarvan werden wij overgeplaatst in de gevangenis in de wachttorens, waarover de bisschop toezicht had, en waar wij het veel beter hadden. Verscheidene Protestanten en daaronder aanzienlijke burgers kregen verlof ons te bezoeken. Zij gaven de gevangenbewaarder geld en daarop liet deze ons elke morgen gedurende enige uren en dikwijls ook des avonds in de tuin frisse lucht genieten. Hier bezochten onze ijverige vrienden ons dikwijls om ons naar vermogen te troosten en tot standvastigheid te vermanen.

De overvicaris Reguier kwam ook graag en trof menigmaal enige onzer geloofsgenoten bij ons aan, zonder zich ooit daarover ontevreden te tonen. Integendeel hij behandelde hen met grote beleefdheid, en als de medelijdende mensen zich uit achting voor hem terugtrekken wilden, verzocht hij hen zeer vriendelijk te blijven en onze gesprekken aan te horen. Deze lieve Protestanten waren zeer verheugd, zowel over de wijze waarop wij ons in deze woordenwisselingen verdedigden als over de zachtmoedigheid, met welke de vicaris tegenover ons zijn vermeende bewijsgronden aanvoerde. Dikwijls, wanneer wij langer dan twee uren geredetwist hadden zonder tot enige uitslag te komen, liet hij een fles wijn brengen, die we dan met elkaar als goede vrienden leeg dronken, zonder verder over godsdienst te spreken. Uiteindelijk, nadat wij over alle mogelijke punten gestreden hadden, welke wij hem als dwalingen in de Roomse leer aangewezen hadden, legde hij ons, om de gesprekken te bekorten, het volgende bekeringsplan voor. "Wij zullen u ontslaan", zei hij, "van het geloof aan het grootste gedeelte der punten, welke u toeschijnen dwalingen te zijn, zoals het aanroepen der heiligen en van de maagd Maria, de verering der beelden, het vagevuur, de aflaat en de bedevaarten, indien gij u slechts met nauwgezet geweten onderwerpt aan de transsubstantiatie in het avondmaal en aan het misoffer, en de dwalingen van Calvijn afzweert."

Wij verklaarden echter vastbesloten te zijn ons op zulke kronkelwegen niet te begeven. Hierop verminderde hij gaandeweg zijn bezoeken om uiteindelijk in 't geheel niet terug te komen.

Op zekere dag, des morgens tegen negen uur, bracht de cipier enige heren in onze kerker en verwijderde zich daarna weer. Wij staarden elkaar aan, en ziet, wij herkenden drie der heren als inwoners van Bergerac. Maar de beide anderen, die in tranen uitbarstten toen zij ons, evenals de drie, omarmden waren ons onbekend, ofschoon zij ons bij name noemden en dus toonden ons wel te kennen. Verwonderd vroegen wij een der eersten, de heer Dupuy, wie de beide onbekende personen waren. "Die zijn", antwoordde hij, "juffrouw Madras en juffrouw Conceil van Bergerac, die gij wel kent. Zij hebben met ons in manskleren de gevaarvolle tocht door Frankrijk ondernomen om te vluchten en de vermoeienissen van deze bezwaarlijke reis te voet doorgestaan met een standvastigheid, die bewonderenswaard moet genoemd worden in dames, die zo zacht en weelderig zijn opgevoed en vroeger nooit een mijl aaneen gelopen hebben."

Wij begroetten daarop de beide dames, maar brachten haar onder het oog, dat het niet voegzaam zou zijn, indien zij zo verkleed met vijf jonge mannen dezelfde cel bleven bewonen, waaruit onze vijanden voor ons en haar schandelijke verhalen zouden stofferen. Ik verzocht haar mij toe te staan dat ik de gevangenbewaarder met haar vermomming in

kennis stelde, die haar bovendien thans niet het minste nut meer deed, en maakte haar er opmerkzaam op, dat zij haar namen en sekse moesten opgeven en de waarheid standvastig belijden, De heren waren het met mij eens en de dames stemden toe. Ik riep dadelijk de gevangenenbewaarder en vertelde hem het geval, waarop hij dames uit onze cel in een afzonderlijke kamer bracht en de rechter daaromtrent inlichtte. Wij hebben haar niet weer gezien, want zij werden veroordeeld tot levenslange opsluiting in het klooster der treurende zusters te Parijs, waarheen zij terzelfder tijd vervoerd werden als hun lijdensgenoten, die, omdat zij Frankrijk hadden willen verlaten, tot galeïstraf veroordeeld werden.

Toen ik de heer Dupuy vroeg hoe dat gegaan was, zei hij dat hem sedert hun vertrek uit Bergerac niets buitengewoons wedervaren was. Zij hadden zonder enig ongeval of de minste verhindering Frankrijk door gewandeld tot aan de Seine twee mijlen vóór Doornik. Maar hier waren zij door het verraad van een ellendigen boer, aan wie zij zich met hun gids voor de overvaart van die grensrivier hadden toevertrouwd, gevangen genomen.

"Onze gids", zo verhaalde hij, "bracht ons gedurende de nacht bij een hem bekende boer, die zijn brood verdiende met het overzetten van vluchtelingen met zijn schuitje. Deze boer was zeer in zijn schik met het mooie winstje, dat hij bij deze gelegenheid behalen zou, want wij kwamen met hem overeen dat ieder onzer hem twee Louis d'or (ongeveer twintig gulden) daarvoor vooruitbetalen zou, wanneer hij ons naar de anderen oever overvoer. Hij voorzag ons van enig eten, terwijl wij het ogenblik van de overtocht bij hem afwachtten, aangezien er, vanwege de patrouilles, die langs de rivier op en neer gingen, van vertrekken nog geen sprake was. De boer kreeg daarop zin in een grijze mantel van goede stof, die de heer Mouret droeg; hij kon zijn begeerte niet overwinnen en vroeg de heer Mouret hem die te geven. Mouret echter antwoordde dat hij hem die voor niets ter wereld afstaan kon, omdat hij het eigendom was van zijn vader, die naar Amsterdam gevlucht was; en hij wilde hem zijn kledingstuk brengen. De boer hield niet op met om de mantel te vragen, maar Mouret bleef het standvastig weigeren. Die ongelukkige mantel werd de oorzaak van ons ongeluk, want uit boosheid over de weigering vatte de boer het besluit op ons te doen gevangen nemen; hetwelk hij maar al te goed tot uitvoering bracht. Tegen middernacht nodigde hij ons uit hem te volgen naar de plaats, waar zijn schuit lag. Wij deden dat met blijdschap, want wij geloofden nu spoedig in veiligheid te zullen zijn. De booswicht bracht ons echter in een herberg, die niet ver van zijn huis gelegen was, en zei dat we daar nog even moesten wachten. Hij ging heen en bleef langer dan een uur weg; daarna kwam hij de kamer binnen en riep de gids, die hij meenam en over de rivier zette. Toen kwam hij terug, begeleid door twintig gewapende boeren, die ons gevangen namen en hier brachten."

En nu moet ik nog verhalen hoe deze boer, die Batist heette, later het verdiende loon voor zijn verraad ontving. Tussen de steden Ath en Doornik werden toentertijd dagelijks smokkelarijen in verboden waren gepleegd. Toen Batist en een zijner kameraden te weten waren gekomen, dat een koopman uit Doornik met een wagen vol verboden waar in aantocht was, besloten zij zich op de grote weg zo op te stellen, alsof zij de wagen wilden aanhouden, maar in werkelijkheid om de koopman een duchtig losgeld af te persen. De wagen met de koopman kwam er aan. De boeren legden de geweren aan en hielden hem

tegen om hem, zoals zij zeiden, naar het tolkantoor brengen. De koopman bood hun tien pistolen aan, indien zij de wagen ongehinderd doorlieten. Dat was wat zij begeerden. Maar wat gebeurde er? Aan de poort van Doornik werd de wagen werkelijk door de tolbeambten aangehouden en ten gunste van de beambten beslag op de goederen gelegd. Toen de koopman zag dat hij nu toch zijn goederen verloren had, wilde hij zich tenminste op de boeren wreken, die hem op de openbaren weg afgezet hadden. Hij gaf de zaak bij de hoofdrechtter in Vlaanderen aan, die de boeren liet oppakken en in de gevangenis van de wachttorenen brengen, maar niet in dezelfde kerker, waarin wij ons bevonden. De hoofdrechtter, die reeds sedert lang wist dat Batist tot alle euveldeaden in staat was en hem ook verdacht de Protestanten bij het overtrekken van de rivier behulpzaam te zijn, verhoorde hem zo streng mogelijk.

Gedurende deze tijd kwam de cipier dikwijls bij ons een pijp roken, en bij een van die gelegenheden verhaalde de heer Dupuy hem van zijn gevangenneming door het verraad van Batist en deelde hem mee, dat deze hem verscheidene personen genoemd had, die hij reeds in zijn schuit overgezet had, en zich beroemde dat hem dat werk zo goed betaald was. Hij vertelde hem ook, dat Batist eer hij hen had laten gevangen nemen, hun gids afgehaald en naar de anderen oever overgezet had, waarschijnlijk opdat deze hem niet wegens zijn schelmstukken zou kunnen aanklagen. De cipier verhaalde dat aan de opperrechter, die spoedig daarna hoogst verblijd bij ons in de gevangenis kwam, de drie heren tot zich riep en hun mededeelde, dat zij de volgende morgen om tien uur voor zijn rechtbank zouden moeten verschijnen, om onder ede de waarheid ten aanzien van Batist te verklaren. "Maar mijne heren", voegde hij er aan toe, "ik vermaan u, geen gevoel van wraak tegen deze ellendeling in uw hart te koesteren, doch alleen de zuivere waarheid te zeggen ten aanzien van hetgeen u zal gevraagd worden."

Naar het scheen waren de drie heren in het eerst zeer verheugd, omdat zij nu zijn verraad op Batist wreken konden, en ik moet toestemmen dat ik enige ogenblikken hun gevoelens deelde. Maar spoedig kwam ik tot ander inzicht en zei tot hen: "Het staat vast, mijn heren, dat deze ellendeling, wanneer gij de zuivere waarheid omtrent hem mededeelt, zonder genade opgehangen wordt. Doch ik bid u: bedenkt in de eerste plaats dat gij daardoor bij uw vrienden geen eer inleggen zult, maar daarentegen onze vijanden aanleiding geven tot verwijten, want die zullen tot het besluit komen dat gij uit wraakzucht gehandeld hebt. Ten tweede zal uw mededeling een stilzwijgende ongerechtigheid zijn, want gij zult daardoor de dood veroorzaken van een man, die naar de opvatting der Gereformeerden geen halsmisdadig gepleegd heeft, toen hij de ontvluchting van onze broeders bevorderde; hetgeen hem door de papisten juist aangerekend wordt als de misdadig die de doodstraf verdient."

"Maar hoe dan", riepen de heren, "moeten wij een valse eed afleggen om een mensenleven te redden?" "Neen", antwoordde ik, "om niets ter wereld moet ge een valse eed afleggen!" "En wat moeten wij dan doen?" vroegen zij. "Ik heb meermalen horen zeggen", hernam ik, "dat iemand die tot de galeien veroordeeld is, niet bevoegd is om getuigenis af te leggen en dat geen rechtter hem tot de eed dwingen kan. In uw plaats zou ik dus voor de hoofdrechtter weigeren te zweren, en hem onder het oog brengen dat een galeislaaf daartoe niet bevoegd en verplicht is."

Dezen raad namen zij aan. De volgende dag om tien uur haalde de gevangenebewaarder met twee gerechtsdienaren de heren af en bracht hen in de zaal van de hoofdrechtter, die zij daar met zijn raadslieden vergaderd vonden. Ook de ellendige Batist was tegenwoordig. Hij zat gebonden in de bank der beschuldigen en scheen meer dood dan levend te zijn, toen hij hen zag binnenkomen, van wie zijn leven afhing en die overvloedig reden hadden om zich op hem te wreken.

De hoofdrechtter begon met hem te vragen of hij die heren kende. Hij antwoordde ontkennend. "Dan zul je ze wel spoedig leren kennen!" zei de rechtter. Daarop vroeg hij aan de heren of zij de misdadiger kenden. Zij antwoordden dat zij hem herkenden als de man, die hen had laten gevangen nemen. Toen beval de hoofdrechtter hun: "Heft dan de rechtterhand op en zweert God en de Rechtbank, naar waarheid te zullen antwoorden op hetgeen u gevraagd zal worden." De heren antwoordden, dat zij dit niet doen zouden, "omdat zij door hun veroordeling tot de galeien buiten de burgerlijke maatschappij gesloten waren, en niet gehouden om getuigenis af te leggen; veel minder nog om te zweren." "Hoe?" riep de hoofdrechtter uit. "Gij zegt dat ge u verplicht acht de waarheid te belijden en toch weigert gij haar thans te spreken?" "Mijnheer", antwoordde daarop de heer Dupuy, "wij hebben ons verbonden tot belijdenis van de waarheid des Evangelies; maar niet om de waarheid te spreken ten einde een mens aan de galg te brengen, indien de wet ons daarvan vrijstelt."

"Welk een deugd!" riep de rechtter hoogst verbaasd. Daarop wendde hij zich tot Batist, die geheel opleefde en uitermate verrast was dat zijn vijanden, in plaats van zich te wreken, zo edelmoedig handelden. "Ellendeling!" riep hij hem toe; "kus de voeten van deze voortreffelijke mensen, die je hals uit de strop bevrijden. Jij hebt hun veroordeling tot de galeien bewerkt, nu zul je hen daarbij gezelschap houden!"

De zitting was geëindigd en alle gevangenen werden in hun gevangenschappen teruggebracht. Onze drie heren waren zeer verheugd dat het zo goed gelukt was Batist van de dood te redden zonder hun geweten te bezwaren. Het vonnis van de hoofdrechtter over Batist en zijn medeplichtige luidde: levenslange galeistraaf, omdat zij de koopman op de openbare weg afgezet hadden. Ook het vonnis van de bedoelde heren werd terzelfder tijd bekrachtigd. Zes schutters haalden hen af om hen naar Rijssel in Vlaanderen te brengen, waar een "ketting", dat is een transport galeislaven, bijeengebracht werd. Men bond hen paarsgewijze aan de handen en daarna alle vijf aan elkaar. Toevallig, of misschien op bevel van de hoofdrechtter, waren Batist en de heer Dupuy aan elkaar gebonden. De gehele stad wist wat er geschied was; ieder was op de hoogte van de grootmoedigheid der heren, die hun trouweloze en verraderlijke vijand het leven gered hadden. De straten wemelden van mensen, die riepen dat zij ook de deugd en de misdaad aan elkaar gebonden zien wilden. Allen overlaadden de verrader Batist met spot en verwensingen, en wensten de drie heren Gods beste zegen.

Wij waren nu ten tweede male van ons gezelschap beroofd; hetgeen ons zeer leed deed; want hun godsvrucht hun gesprekken hadden ons zeer verkwikt. Enige dagen later ontvingen wij bezoek van een Parlementslied, wiens naam ik niet noemen wil, die ons zei

dat wij hem zeer dringend aanbevolen waren en dat het hem een ware vreugde zou zijn, indien hij ons uit onze treurige toestand bevrijden kon. Hij bleef langer dan een uur bij ons, en liet ons alles verhalen betreffende onze reis; in welke plaats wij gevangen genomen waren en op welke wijze dat geschied was. Wij gaven hem op alle vragen uitvoerig antwoord. Hij liet ons het gebeurde te Couvée nog eens vertellen en zei daarop: "Moed gehouden, kinderen; ik hoop dat gij het gevaar ontkomen zult! Morgen zal ik een advocaat bij u zenden, die u een smeekschrift ter ondertekening voorleggen zal."

De volgende dag kwam de advocaat, die ons het verzoek voorlas, waarna wij het ondertekenden. Daarin werd gezegd dat wij aanboden het bewijs te leveren, dat het ons voornemen niet geweest was uit Frankrijk uit te wijken; daar wij, na het land reeds eenmaal in Couvée verlaten te hebben, toch weer in Mariënburg er in teruggekeerd waren; dat wij, indien we voornemens waren geweest Frankrijk te verlaten, ons wel onder bescherming van de Hollandse stadhouder zouden gesteld hebben, die ons dan een vrijgeleide door het gebied van Luik naar Charleroi zou gegeven hebben.

Dit verzoekschrift werd in het Parlement ter tafel gebracht. Daarop werden wij door de voorzitter van het Parlement over de inhoud van ons smeekschrift gehoord. Nauwelijks twee uren na onze terugkomst in de gevangenis kwam de cipier, bijna buiten adem onze kerker binnenlopen om ons met onze aanstaande in-vrijheid-stelling geluk te wensen. Een schrijver van het Parlement had hem verteld dat die met eigen ogen het besluit van de vergadering gelezen had, waarbij wij van de beschuldiging, dat we uit het koninkrijk hadden willen vluchten, volkomen vrijgesproken werden. Spoedig daarna bezochten onze goede vrienden in de stad ons in grote getale, om ons met de verblijdende uitslag van het rechtsgeding geluk te wensen; en wij hielden de zaak reeds voor beslist, terwijl wij van uur tot uur onze vrijlating verwachtten.

Doch spoedig bleek dat onze vreugde ijdel was. Daar wij voor staatsmisdadigers gerekend werden, kon het Parlement ons zonder toestemming van het hof niet op vrije voeten stellen. Derhalve schreef de procureur-generaal aan de staatsminister de la Brillière, dat wij voldoende bewijzen voor onze onschuld gegeven hadden wat aangaat het ons te laste gelegde voornemen om heimelijk uit Frankrijk te wijken, en dat het Parlement zijn bevelen verwachtte om nader over ons te beschikken. De minister antwoordde dat men die bewijzen nauwkeurig onderzoeken moest, ten einde niet bedrogen te worden. Het Parlement, dat niet met zichzelf in tegenspraak wilde komen, schreef terug dat de bewijzen volledig en onweerlegbaar waren. Er verliepen wel veertien dagen eer de eindbeslissing van het hof inkwam. Uiteindelijk ontving men die en daarmee werd al onze hoop de bodem ingeslagen. Wij werden opnieuw voor het Parlement gebracht. De voorzitter vroeg ons of wij lezen konden. Op ons toestemmend antwoord gaf hij ons de brief van markies de la Brillière in handen en zei: "Leest zelf." De brief was zo kort dat ik hem letterlijk onthouden heb. Hij luidde als volgt: "Mijne Heren! Jean Marteilhe en Daniël le Gras zijn zonder passen aan de grenzen aangetroffen. Zijne Majesteit verlangt dat zij tot de galeien veroordeeld worden. Ik ben, mijn Heren, enz. Markies DE LA BRILLIÈRE."

"Gij ziet", zei hierop de president, "dat uw vonnis door het hof en niet door ons uitgesproken is. Wij wassen onze handen in onschuld. Wij beklagen u en wensen u de

genade Gods en die des konings toe!" Daarna bracht men ons in de wachttorens terug. Tegen de avond kwam een raadsheer en de schrijver van het Parlements-gerechtshof in onze gevangenis en lieten ons in de kamer van de cipier brengen. Daar beval de raadsheer ons voor God en de overheid neder te knielen en aandachtig naar de voorlezing van ons vonnis te luisteren. Wij gehoorzaamden en de schrijver las ons het vonnis voor. Daarin stond, na de inleiding het volgende:

"Nadat Jean Marteilhe en Daniël le Gras door ons behoorlijk (= *naar behoren*) beschuldigd en overtuigd zijn geworden, dat zij de zogenaamde Gereformeerde godsdienst belijden en zich vermeten (*voornemens waren*) hebben uit het koninkrijk te willen uitwijken, veroordelen wij hen tot straf daarvoor levenslang op de galeien des konings te dienen."

Nadat de voorlezing van het vonnis geëindigd was, zei ik tot het Parlements lid "Mijnheer, hoe kan het Parlement die uitspraak van het vonnis: "beschuldigd en overtuigd" in overeenstemming brengen met het besluit, dat werkelijk reeds genomen was, om ons vrij te spreken?" "Het Parlement heeft u vrijgesproken", antwoordde hij; "maar het hof, dat boven de Parlementen staat, veroordeelt u." "Maar, mijnheer, waar blijft dan de gerechtigheid die alle Gerechtshoven leiden moet?" "Ga niet te ver", zei hij: "het komt u niet toe die zaak te onderzoeken." Wij moesten zwijgen en ons in het geval schikken. Maar wel verzocht ik het Parlements lid ons een gewaarmerkt afschrift van het vonnis te willen zenden. Hij beloofde dat en heeft woord gehouden.

Drie dagen later haalden vier schutters van de opperrechter ons af, en nadat zij ons de handen gebonden hadden, brachten zij ons naar Rijssel in Vlaanderen. Nadat wij de afstand van vijf mijlen te voet afgelegd hadden, hetgeen zeer moeilijk ging, omdat wij zo gekneveld waren, kwamen wij des avonds zwaar vermoeid in die stad aan. Men bracht ons in de St. Peterstoren, die ter wille van zijn sterke muren als gevangenis voor galeislaven diende. Bij het intreden van de gevangenis onderzocht de cipier ons zorgvuldig; ook waren er toevallig of met opzet, dat weet ik niet, twee Jezuïeten aanwezig, die ons onze gebedenboeken en het afschrift van het vonnis afnamen, zonder het weer te geven. Maar toen zij het vonnis gelezen hadden, hoorde ik de ene pater tot de andere zeggen dat het een grote domheid van het Parlement was, een gewaarmerkt afschrift van zulk een akte-stuk te geven. Na dit onderzoek sloot men ons op in de kerker voor galeislaven; een van de afschuwelijkste gevangnissen, die ik ooit gezien heb.

Zij was zeer ruim, maar zo donker, dat de gevangenen alleen aan de uitdeling van brood en water, dat hun elke morgen gebracht werd, weten konden of het dag dan wel nacht was. En wat nog erger was: er werd nooit - zelfs niet in de strengste kou - vuur of licht verschaft. Wij lagen op een weinig stro, dat weggevreten werd door de ratten en muizen, die in grote menigte voorhanden waren. Daar wij de dieren niet zien en dus ook niet weggagen konden, moesten wij het ons laten welgevalen, dat ze ook ongestraft ons brood opaten. Bij het binnentreden in deze verschrikkelijke gevangenis, waarin ongeveer dertig booswichten van allerlei soort bijeen waren, konden wij door de duisternis hun aantal alleen door er naar te vragen te weten komen. Hun eerste begroeting was dat zij de welkomstfooi van ons eisten, met de verzekering dat we bij weigering op het dekkleed

dansen zouden. Wij gaven er de voorkeur aan, twee daalders te betalen; de schatting welke de gewetenloze schurken ons opgelegd hadden.

Twee dagen later zagen wij waarin die dans op het dekkleed bestond. Een arme nieuw aangekomen gevangene, die er zich meer uit gebrek aan geld dan uit moed aan onderwierp, moest toen de dans uitvoeren. De ellendelingen hadden een oude deken van paklinnen; daarop werd de tot de dans veroordeelde neergelegd. Toen namen vier van de sterkste gevangenen ieder een punt van dat dek, slingerden de man in de hoogte en lieten hem op de stenen vloer neervallen. Dat werd herhaald zolang de ongelukkige, die de marteling onderging, weigerachtig bleef het gevorderde geld te betalen; een mishandeling die mij met afgrijzen vervulde. De ongelukkige man mocht schreeuwen en kermen, zoveel hij wilde, maar hij vond geen genade. De cipier zelf, in wiens zakken ten slotte al het geld terecht komt, dat door dit barbaarse spel gewonnen wordt, lachte er luidkeels om. Hij zag het door het luikje van de gevangenisdeur en riep gedurig: "Vooruit jongens!" Door het voortdurend neersmakken was de arme man overal gewond en gekneusd, zodat men geloofde dat hij er aan sterven zou. Maar hij werd toch langzamerhand weer beter.

Enkele dagen later moest ik zelf een vreselijke proef doorstaan. Elke avond kwam de cipier en vier nietswaardige portiers, vergezeld van de manschap der wacht van de gevangenis, om te zien of wij ook ergens een poging tot ontvluchting beproefd hadden. Al die mannen, ten getale van ongeveer twintig, waren met pistolen, degens en de bajonet op 't geweer gewapend en onderzochten zeer nauwkeurig de vloer en de vier muren, of wij ook ergens een gat gemaakt hadden. Op zekere avond, nadat hun onderzoek afgelopen was, bleef een van de portiers alleen achter, om de deur van het poortje te sluiten. Ik sprak enige ogenblikken met hem en daar hij mij tamelijk vriendelijk antwoordde, verstoutte (*durven*) ik mij hem te verzoeken mij het stukje brandende kaars, dat hij in de hand hield, achter te laten, ten einde mij enigszins van het ongedierte te kunnen reinigen. Maar daar had hij geen oren naar en hij sloot mij het poortje voor de neus dicht. Daarop riep ik tamelijk luid, maar zonder te vermoeden dat hij mij verstaan kon: "Jammer, dat ik hem het eindje kaars niet uit de hand genomen heb!" De kerel hoorde mij en bleef niet in gebreke daarvan melding te maken aan de cipier.

De volgende morgen toen al mijn medegevangenen reeds opgestaan waren en als gewoonlijk de litanie zongen, - want anders kregen zij hun deel van de aalmoezen niet, welke de Jezuïeten elke donderdag uitdeelden - lag ik alleen nog op mijn stro en was juist weer even ingeslapen. Plotseling werd ik uit de slaap opgeschrikt door verscheidene slagen met het plat van een sabel. Ontsteld richtte ik mij op en zag de cipier met de degen in de hand voor mij staan, evenals de vier portiers en al de soldaten van de wacht, tot de tanden gewapend. Ik vroeg de cipier waarom men mij zo mishandelde, maar het enig antwoord dat ik van hem kreeg was nog een twintigtal slagen met het plat van de sabel. Ik stond op, en toen diende de portier van de vorige avond mij een zo geduchte oorvijg toe, dat ik tegen de grond sloeg. Toen ik opnieuw opgestaan was, beval de cipier mij hem te volgen. Ik weigerde hem te gehoorzamen alvorens ik wist op wiens order hij mij zo mishandelde, en zei dat het de zaak van de hoofdrechtter was mijn straf te bepalen indien ik dat verdiend had. Men ranselde mij opnieuw zo heftig dat ik weer op de grond

viel. Toen namen twee van de portiers mij bij de armen en twee bij de benen en sleurden mij als een dode hond de trappen van de toren af tot op de binnenplaats, waar men een deur opende, die toegang gaf tot een onderaards gewelf. Men stootte mij voort, zodat ik de treden - er waren zeker tussen de twintig en dertig - afstropelde. Beneden gekomen werd een deur ontsloten van een gevangenhok, dat de heksenkerker heette. Zij duwden mij naar binnen, sloten de deur en gingen weg. In dat afschuwelijke gewelf heerste volslagen duisternis. Ik deed enige schreden vooruit en trapte hier en daar om te voelen of er ook wat stro lag, maar stapte tot over de enkels in ijskoud water. Toen ging ik terug en drukte mij tegen de deur aan, omdat daar de bodem iets hoger en niet zo vochtig was. Toen ik daar met de voeten rondom mij voelde, ontdekte ik enig stro, waarop ik ging zitten. Maar nauwelijks zat ik zo twee minuten, of ik voelde dat het water door het stro heendrong.

Toen geloofde ik stellig en zeker dat men mij in dit hol levend begraven had en dat ik hier van honger moest omkomen. Maar een half uur later bracht de gevangenebewaarder mij brood en water, dat hij mij door een poortje in de deur toereikte. Ik wierp hem echter het stuk brood en de kruik water weer achterna met de woorden: "Ga heen, en zeg uw beul van een meester, dat ik niet eten of drinken zal, alvorens ik met de hoofdrechtter gesproken heb!"

De portier vertrok. Maar geen uur later verscheen de cipier alleen, met een kaars in de hand, ongewapend en met een bos sleutels. Terwijl hij de deur van de gevangenis opende, zei hij zeer zacht dat ik hem naar boven volgen moest. Ik gehoorzaamde, en hij bracht mij in zijn keuken. Ik was morsig, vol bloed, dat uit de neus en een wond aan het voorhoofd gelopen was; want zij hadden mij zo de trappen afgesleurd, dat mijn hoofd onzacht met de treden in aanraking kwam. De cipier liet mijn bloed afwassen en mijn wond verbinden, waarna hij mij een glas wijn gaf, dat mij enigermate herstelde.

Hij beknorde mij een beetje over mijn domheid ten aanzien van de kaars van de portier; en nadat hij mij met zich had laten ontbijten, bracht hij mij in een gevangenis op zijn binnenplaats, die helder en droog was. Hij zei dat hij mij, na hetgeen voorgevallen was, niet meer met de andere galeislaven in dezelfde ruimte kon opsluiten, en sloeg mij voor, mij en mijn lotgenoot in een kamer in zijn gevangenis over te plaatsen, waar wij een goed bed en alle betamelijke gemakken zouden hebben, indien wij hem twee Louis d'or per maand betaalden. Wij hadden echter zeer weinig geld bij ons, en daarom bood ik hem anderhalve Louis d'or tot de tijd dat de "ketting" vertrekken zou. Hij wilde het evenwel voor die prijs niet doen en bracht mij weer bij de andere gevangenen in de St. Peterstoren. Mijn vriend, die mij reeds voor verloren gehouden had, was ten hoogste verblijd toen hij mij weer aan zijn zij voelde. Ik zeg: *voelde*, want het was te donker om elkaar te kunnen zien.

Op zekere morgen omstreeks negen uur opende de cipier onze gevangenis, riep mij en mijn lotgenoot en beval ons hem te volgen. Wij meenden eerst dat hij ons nu voor anderhalve Louis d'or in die andere kamer wilde brengen. Maar wij hadden ons vergist. Zodra hij ons buiten de kerker geleid had, zei hij: "De heer de Lambertie, hoofdrechtter van Vlaanderen, die hier het opperbevel heeft, verlangt u te spreken. Ik hoop", voegde hij

er bij zich tot mij wendende, "dat gij hem niets zeggen zult, van hetgeen kortgeleden voorgevallen is." "Neen", antwoordde ik; "wanneer ik vergeven heb, dan heb ik ook vergeten en ik zoek geen wraak."

Wij traden nu een kamer binnen waar wij de heer de Lambertie aantroffen, die ons op de vriendelijkste wijze begroette. Hij had een brief ontvangen van zijn broeder, beminnelijk Protestants edelman, waarin wij hem aanbevolen werden. Mijn vader had ons, zoals ik later te weten kwam, deze aanbeveling bezorgd. De heer de Lambertie deelde ons mee, dat het hem veel leed deed, dat hij ons de vrijheid niet verlenen kon. "Voor alle andere misdaden heb ik macht en vrienden genoeg om te maken dat zij begenadigd worden, maar niemand waagt het die in 't werk te stellen ten gunste van hen, die de Gereformeerden godsdienst belijden. Al wat ik doen kan is u het verblijf in de gevangenis zo gemakkelijk mogelijk maken, en u zo lang mogelijk hier te houden, ofschoon de "ketting" voor de galeien op het punt van vertrek staat."

Hierop wendde hij zich tot de cipier met de woorden: "Ik wil dat gij deze heren in de aalmoezenkamer brengt." "Maar mijnheer", bracht deze daartegen in, "daar zijn de staatsgevangenen, die vrijheden genieten, welke men misdadigers niet vergunnen kan." "Welnu", hernam de heer Lambertie, "ik wil dat gij hun al die vrijheden verleent, en dat wel voor mijn rekening, want ik gedoog niet dat gij een penning van hen aanneemt. En daarbij zult ge", zo ging hij voort, "de heer Marteilhe tot opzichter van de kamer aanstellen." Wij dankten de heer de Lambertie hartelijk voor zijn grote goedheid. Hij beloofde ons daarop dat hij dikwijls zou komen onderzoeken of de cipier zijn bevelen omtrent ons naleefde, en nam afscheid.

De aalmoezenkamer was zeer groot en bevatte zes bedden voor strafgevangenen, die zonder uitzondering voorname personen waren. Behalve die waren er nog twee jongelingen, die wegens zakkenrollen of dergelijke kleinere misdaden gevangen zaten. Dezen moesten de bedden opmaken, de tafel dekken en de kamer schoonhouden. Zij sliepen in een hoek van de kamer op een stromatras, en waren geheel en al onze kamerdienaren.

De taak van opzichter, die ik de eer had te vervullen, was tamelijk moeilijk. Die opzichter moet al de aalmoezen, die voor de gevangenen gegeven worden, verdelen. Aan een der vensters hangt aan een keten een aalmoezenkist, waarin de voorbijgangers naar goedvinden hun liefdegaven kunnen storten. De opzichter, die van deze kist de sleutel heeft, opent haar elke avond, om het geld er uit te nemen en onder al de gevangenen te verdelen, zowel onder de staatsgevangenen, indien zij dat verlangen, als onder de misdadigers. Maar bovendien gaan de gevangenbewaarders elke morgen met karren door de stad, om in alle buurten van de bakkers, de vleeshouwers, de vissers en de bierbrouwers in ontvangst te nemen, wat ieder van zijn koopwaren geeft. Evenzeer gaan zij naar de groentenmarkt, mandenmarkt en al dergelijke plaatsen. De gehele collecte wordt in de aalmoezenkamer gebracht, om daar naar het aantal der aanwezige gevangenen verdeeld te worden. Daartoe geeft de cipier de opzichter der aalmoezen een lijst der gevangenen. Dat aantal beliep toen ik in de gevangenis kwam tussen de vijf- en zeshonderd!

Ofschoon ik aan het hoofd van de verdelers der aalmoezen stond, kon ik toch niet een eind maken aan een misbruik, dat mij verhinderde ook aan de voor de galeien bestemde gevangenen, met wien ik vroeger de kerker gedeeld had, ooit iets te doen toekomen. Hun aandeel aan geld uit de aalmoezenkas wordt door de cipier geïnd, die hun, naar gewoonte, daarvoor soep kookt. Maar mijn hemel! welke soep! Zij bestond gewoonlijk uit vuile en slechte runderbeenderen, die hij voor hen met de nodige voorraad water en een handvol zout afkookte, en waarvan de geur iemand reeds tegenstond.

Nadat wij zes welken die goede kamer bewoond hadden, bezocht de heer de Lambertie ons weer en vertelde dat de "ketting" de volgende dag vertrekken moest naar Duinkerken, waar zes koninklijke galeien waren. Hij zou echter opgeven dat wij ziek waren, en hij raadde ons daarom zolang te bed te blijven tot de ketting afgereisd was. Wij volgden zijn raad op en hadden daardoor het geluk, dat wij nog drie maanden mochten blijven in die plaats, waar wij ons vergelijkenderwijs zo op ons gemak voelden.

In januari 1702 kwam de heer de Lambertie nogmaals en zei ons dat de nieuwe ketting de volgende dag vertrekken zou. Hij kon er ons nog wel deze keer ook van bevrijden, maar moest ons er opmerkzaam op maken, dat dit de laatste "ketting" was, die naar de galeien van Duinkerken vervoerd werd. Voortaan zouden alle andere naar Marseille gaan; een reis van meer dan driehonderd uren, die wij te voet, met zware ketenen beladen en ijzers om de hals gesmeed, af te leggen zouden hebben. Bovendien moest hij in maart het land verlaten en zou dan niet meer in staat zijn ons enige dienst hoegenaamd te bewijzen. Hij raadde ons daarom de volgende dag met de "ketting" naar Duinkerken te vertrekken.

Deze "ketting" stond tot aan de plaats zijner bestemming onder zijn opperbevel en hij wilde ons tot daarheen gemakkelijk per wagen laten reizen. Deze gronden kwamen ons zeer belangrijk voor en wij volgden zijn raad. De edele man hield woord. Want in plaats dat men ons met 25 of 30 galeislaven, die te voet reizen moesten, aan één koppel bond, liet hij ons per rijtuig vervoeren. Elke nacht mochten wij in een goed bed slapen, en de overste der schutters, die de "ketting" overbracht, liet ons aan zijn tafel mee eten, zodat men te Yperen, Veurne en andere plaatsen, waar wij doortrokken, meende dat wij zeer aanzienlijke lieden waren.

3. DE GALEIEN

Op de derde dag na ons vertrek uit Rijssel kwamen wij te Duinkerken aan, waar alle goede behandeling en gemak in rook en nevel opging. Men bracht ons op de galei, die "l'Heureuse" (de Gelukkige) heette, van de commandant de la Pailleterie, het opperhoofd van het eskader, uit zes galeien bestaande, dat zich in de haven van Duinkerken bevond. Men ketende ieder onzer dadelijk aan een afzonderlijke bank, zodat ik, helaas, van mijn lieve vriend Daniël le Gras gescheiden werd, om sedertdien niet meer met hem samen te treffen.

En als om ons te tonen wat ons te wachten stond, gaf men dezelfde dag een arme roeiknecht, om een of ander vergrijp, de bastonnade (*afrossing met stokslagen*). Ik was dodelijk verschrikt toen ik zag, hoe deze barbaarse straf, op staande voet en zonder schijn zelfs van verhoor, voltrokken werd. Men ontkleedde de ongelukkige het gehele bovenlijf tot aan het midden. Daarna werd hij op de buik dwars over een der galeibanken gelegd zodat armen en benen afhingen. Dan liet men hem door vier galeislaven aan handen en voeten vasthouden. Achter hem stond een opzichter, die met een riem op een sterke Turk lossloeg, opdat deze met een dik ijzerhard touw de rug van de armen gestrafte bewerken zou. Deze Turk was ook geheel naakt, en daar hij wist dat men hem in 't minste niet verschonon (*ontzien*) zou, indien hij de arme veroordeelde ook maar in 't geringste verschoonde, sloeg hij er met alle kracht, waarover hij beschikken kon, op los zodat door elke slag, die hij de ongelukkige toediende, een lange, duimhoge, bloedrode striem ontstond. Meestal komt er dadelijk ontsteking in het gewonde vlees, en men kan zich voorstellen welke ontzettende smarten de volgende op de wonden vallende slagen veroorzaken. Nadat de arme lijder het vastgestelde aantal slagen ontvangen heeft, komt de frater of chirurgijn der galeien en wrijft hem de geheel ontvleesde rug met sterke azijn en zout in, om te verhinderen dat er koudvuur in komt, dat opnieuw de schrikkelijkste foltering veroorzaakt. Daarna wordt de lijder naar het hospitaal gedragen. Zelden kunnen zij, die deze straf ondergaan, meer dan tien of twaalf slagen ontvangen, zonder spraak en beweging te verliezen. Dat verhindert evenwel niet dat men voortgaat de ongelukkige te ranselen, tot hij het bepaalde aantal slagen beet heeft. Twintig of dertig slagen worden reeds voor kleine vergrijpen aangewend; maar ik heb ook wel gezien dat men er vijftig, tachtig, ja zelfs honderd toediende. Die er zoveel ontvangt betaalt het gewoonlijk met de dood. Zo gaat het op de galeien toe.

Reeds de volgende dag stond ik zelf op het punt die vreeslijke bewerking te ondergaan, die mij nog pas zo met ontzetting vervuld had; en wel door de boosheid van een gewetenloze veroordeelde, die zich wegens diefstal op de galeien bevond. Deze ellendeling kwam bij de bank, waaraan ik met vijf lotgenoten vastgeketend was, beschimpte mij op de grofste wijze en verlangde geld van mij om op mijn gezondheid te drinken. Op zijn smaadredenen gaf ik geen antwoord; maar zijn eis om geld wees ik af met de opmerking, dat ik geen welkom betaalde voor degenen die er mij om vroegen, doch alleen voor hen die het afwachtten. Werkelijk had ik voor de slaven van mijn bank, die niets van mij verlangd hadden, vijf of zes flessen wijn betaald.

Daarop begaf de ellendeling, die Poulet heette, zich naar de onderopzichter van de galei en vertelde hem, dat ik afschuwelijke lasteringen tegen de Heilige Maagd en alle heiligen in het Paradijs uitgebraakt had. Deze onderopzichter, welke evenals alle mensen van zijn slag een ruw en verschrikkelijk man was, geloofde Poulet en kwam naar mijn bank. Hij beval mij onmiddellijk te ontkleden om de bastonnade te ontvangen. Men kan zich voorstellen hoe ik verschrikte. Ik wist niets van hetgeen Poulet hem wijsgemaakt had, en vroeg mijn bankgenoten waarom men mij zo behandelde en of het de gewoonte was pas aangekomen veroordeelden op die wijze te ontvangen. Zij waren echter even verrast en verzekerden dat zij er niets van begrepen. Intussen ging, terwijl ik mij ontkleedde, de onderopzichter op de kaai om aan de majoor der galei, die zich daar bevond en die altijd de bastonnade moet bijwonen, rapport uit te brengen. Maar toen hij op de loopplank was, die van de galei naar de kade voerde, ontmoette hij, door Gods genadige beschikking, de opzichter, die hij zei dat hij naar de majoor ging, om een pas-aangekomen veroordeelde, een Hugenoot die op vreselijke wijze de Heilige Maagd en alle heiligen gelasterd had, de bastonnade te doen geven. Deze hoofdopzichter, die voor zijn doen nogal een rechtschapen man in zijn betrekking was, vroeg hem of hij het zelf gehoord had. Hij ontkende dat, maar beriep zich op het getuigenis van Poulet.

"Een mooie getuige!" riep de hoofdopzichter, terwijl hij bij mijn bank kwam. Hij vroeg mij waarom ik zoveel lasteringen tegen de Roomse godsdienst uitgestoten had. Ik antwoordde dat ik dat niet gedaan had en dat mijn godsdienst mij dat ook verbood. Hierop liet hij Poulet roepen en vroeg hem wat ik gezegd en gedaan had. De schurk had de onbeschaamdheid om dezelfde leugen te herhalen, welke hij de onderopzichter, die ook tegenwoordig was, op de mouw gespeld had. De hoofdopzichter, die niet op het getuigenis van Poulet afgaan wilde, vroeg daarop aan de zes galeislaven van mijn bank en daarna die op de bank voor en op de bank achter ons. Deze achttien of twintig mannen zeiden hem allen hetzelfde, dat ik geen enkel woord van die aard gesproken had; maar dat Poulet zich jegens mij de grofste beledigingen veroorloofd had; en dat al wat ik tot hem gezegd had was de verklaring dat ik geen welkom schonk aan hen, die het van mij eisten. Na dit onderzoek liet de hoofdopzichter de schandelijke leugenaar een duchtige dracht zweepslagen geven en hem met dubbele ketenen aan de bank der misdadigers vastleggen. De onderopzichter las hij behoorlijk de les, omdat hij zich zonder enig nader onderzoek op het getuigenis van zulk een schurk verlaten had. Zo kwam ik gelukkig met de schrik vrij.

Ongeveer veertien dagen bleef ik op de galei, op welke men mij eerst gebracht had. Zoals niet alle mensen even goed of even slecht zijn, zo bestaat er ook nog groot onderscheid tussen de opzichters der galeien onderling. Naast de galei, waarop ik mij bevond, was een andere waarvan de opzichter erger dan de baarlijke duivel was. Hij liet elke dag de "bourrasque", dat is het schoonmaken van de galei, geschieden, terwijl de overigen daartoe alleen zaterdags overgaan. Gedurende de bourrasque vallen de zweepslagen als een dichte hagelbui op de galeislaven neer, en het gehele werk duurt twee of drie uren.

Ik kon die gruwelijke behandeling zien, omdat de afstand onder de galeien onderling niet zeer groot is. De veroordeelden op mijn bank zeiden meermalen tot mij: "Bid God slechts, dat ge bij het verdelen van de nieuwaangekomenen, hetwelk spoedig zal geschieden, niet

op "de Palmboom" terechtkomt." Zo heette de galei, waar die boosaardige man opzichter was. Ik sidderde toen men overging tot de verdeling van ongeveer zestig nieuw aangekomen veroordeelden, en men ons allen tezamen op de arsenaal-plaats bracht om ons te onderzoeken. Daartoe moesten we ons geheel ontkleden. Men bekeek en betastte ons overal, zoals men op de markt de koeien en paarden onderzoekt. Toen het onderzoek afgelopen was, werden er afdelingen van de sterksten tot de zwaksten gemaakt. Hierop verdeelde men ons in zes troepen, die zoveel mogelijk aan elkaar gelijk waren, eer de opzichters moesten loten, om ieder zijn deel te krijgen. Ik was bij de eerste afdeling geplaatst en stond vooraan. De opzichter, die onze groep gekregen had, beval ons hem naar zijn galei te volgen. Daar ik begerig was mijn lot te leren kennen en niet wist dat deze man mijn opzichter was, vroeg ik welke galei ik door het lot toegewezen was. "De Palmboom", antwoordde hij. Ik uitte een kreet van ontzetting. "Heb je je daarover te beklagen?" vroeg hij. "Och!" antwoordde ik, "nu kom ik op de galei terecht waarvan de opzichter erger is dan een duivel!"

Ik wist niet dat ik tot die opzichter zelf sprak. Hij zag mij met duistere blikken aan, fronste het voorhoofd en antwoordde alleen: "Ik wou dat ik de kerel hier had, die je dat gezegd heeft, dan zou ik het hem inpeperen!" Ik was zeer verschrikt over mijn onvoorzichtigheid, maar 't was eenmaal gebeurd en er viel niets aan te veranderen. Maar de opzichter had in 't geheel geen plan om er mij voor te doen boeten; integendeel, het vervolg bewees dat hij veel meer het voornemen had om mij te tonen dat hij zo erg niet was als algemeen beweerd werd.

Hij bracht zijn afdeling op zijn galei, en begon dadelijk met mij in 't oog vallend welwillend te behandelen, Omdat ik jong en krachtig was, legde de [provoost](#) mij een ijzeren ring met keten van buitengewone dikte en zwaarte om het been. Maar de opzichter zei op boze toon dat hij bij de kapitein zijn beklag zou indienen, wanneer hij mij die zware keten niet weer afnam, omdat hij er voor bedankte dat de beste man van zijn afdeling op die manier voor het roeien onbruikbaar gemaakt werd. De provoost nam mij de zware keten weer af en legde mij een van de lichtste aan, die door de opzichter zelf uitgezocht was.

Daarop beval hij de provoost mij aan zijn bank, waarop zijn opzichtersplaats was, vast te ketenen. De opzichter namelijk eet en slaapt op een bank in de galei aan een tafel, die op vier kleine ijzeren stangen met dwarsstaven opgeslagen wordt. Deze tafel is voor hem voldoende, zowel om er zijn maaltijden aan te houden als om er zijn bed op te hebben, dat door een tent van dikke boomwol omgeven is. De slaven van die bank bevinden zich onder die tafel, welke gemakkelijk weg te nemen is, wanneer er geroeid moet worden of enige manoeuvre gemaakt. Ieder van de veroordeelden van deze bank heeft zijn aandeel in de bediening van de opzichter, en wanneer hij eet of op zijn tafel zit, - want die tafel is zijn woonkamer tevens - staan al de veroordeelden van die bank, evenals die van de beide naastliggende banken, met ontblote hoofden vol eerbied op. Al de slaven van de galei doen hun best aan de bank van de opzichter of van de onderopzichter te komen, niet alleen omdat zij de overblijfselen van zijn maaltijden opeten mogen, maar voornamelijk omdat de roeiers, die daar zitten, gedurende het roeien of enige andere dienstverrichting, geen zweepslagen ontvangen. Daarom wordt die bank de erebank genoemd en het is een eer er geplaatst te worden.

Ik genoot echter die eer niet lang, en dat wel door mijn eigen schuld, omdat ik een overblijfsel van wereldlijke ijdelheid niet overwinnen kon en niet gelijk de anderen allerlei strijkages (*overdreven beleefdheid*) maken wou. Want wanneer de opzichter aan zijn tafel zat, legde ik mij neer of draaide mij, met de muts op het hoofd, om, in de houding alsof ik naar zee uitzag. De veroordeelden aan mijn bank waarschuwden mij dikwijls, dat hij mij dat kwalijk nemen zou; maar ik liet mij niet leren en antwoordde dat het genoeg was slaaf des konings te zijn en dat ik niet bovendien nog slaaf van de opzichter wilde worden. De opzichter ondervroeg de slaven van mijn bank of ik met hen de restanten van zijn maaltijden gebruikte, en toen hij gehoord had dat ik daarvan nog nooit iets had willen eten, zei hij: "Die heeft nog niet afgeleerd de kop hoog te dragen!"

Op zekere avond, nadat hij zich op zijn bed neergelegd had, liet hij mij in zijn tent roepen en zei mij, zeer zacht dat de anderen het niet verstaan konden, dat hij zeer wel zag dat ik niet onder dat uitschot opgegroeid was en mij niet, gelijk de anderen, er toe vernederen kon om te kruipen. Hij droeg mij daarom niet minder achting toe, maar hij moest mij, om het voorbeeld dat ik gaf, naar een andere bank verplaatsen. Ik kon er echter op rekenen dat ik onder het werk nooit door hem geslagen zou worden. Ik bedankte hem hartelijk voor zijn goedheid, en ik kan zeggen dat hij woord hield; hetgeen zeer veel betekent, want hij zou, wanneer wij in de vaart waren of gedurende enige dienstverrichting, zelfs zijn vader even bloedig afgestraft hebben als de anderen. In één woord, hij was zijn beroep de verschrikkelijkste man, die ik ooit heb leren kennen, en toch merkwaardigerwijze terzelfder tijd, buiten zijn beroep, een zeer handelbaar mens.

Er zijn velen, die niet weten hoe een galei er uitziet en hoe het er toegaat, en daarom zal het goed zijn en is het hier de plaats, eer ik mijn verhaal vervolg, daarvan en van het leven op de galeien, een nauwkeurige beschrijving te geven. Een galei is een platbodem schip, 120 voet (*voet = 30,48 cm*) lang en 40 voet breed. Het heeft geen tussendek; maar alleen een dek boven het scheepsruim. Dit laatste is zes of zeven voet diep. Het dek is enigszins gewelfd, zodat wanneer bij zware deining de golven er overheen slaan, het water gemakkelijk wegvloeien kan. Rechts en links zijn de banken der roeiers of galeislaven, waaraan zij dag en nacht, zomers en winters, vastgeketend zijn. Maar in het midden bevindt zich een gang, die vier voet breed is en *koker* genoemd wordt. Deze vormt een lange goot, die het water opvangt en tegenhoudt, dat anders op de plaatsen waar de masten ingezet zijn en door de luiken die tot het scheepsruim toegang geven, binnendringen zou.

Wellicht zal men nu denken dat de roeiers op hun banken en de overige bemanning meestal de voeten in het water hebben. Maar dat is niet het geval, want bij elke bank is een *banquette*; dat is een kleine bank, eigenlijk slechts een plank die men desverkiezend wegnemen kan, en die ter hoogte van een voet zodanig aangebracht is dat het aan- en afstromende water daar onderdoor wegspoelt en dus de voeten der roeiers niet bevochtigt. Voor de soldaten en matrozen loopt aan beide zijden der galei een soort van galerij, ongeveer twee voet breed, die het *boord* heet. Dat is de verblijfplaats van de soldaten en de verdere bemanning; maar zij kunnen zich daar niet neerleggen, doch moeten zeer ongemakkelijk op hun bundels kleren zitten.

Het scheepsruim is in de volgende zes vakken ingedeeld: Een kleine kamer onder de achterzijde van het schip, die niets anders bevat dan het bed van de kapitein. De dienstkamer; waarin alle benodigdheden voor de kapitein, zoals zijn linnengoed, tafelzilver, keukengereedschap enz. bewaard worden. De "compagne", die al de levensmiddelen voor de bemanning, zoals bier, wijn, olie, azijn, drinkwater, spek, gezout vlees, stokvis (*gedroogde vis*), kaas en dergelijke bevat. De beschuïtkamer; daarin worden de droge levensmiddelen voor de bemanning; scheepsbeschuit, erwten, bonen, rijst en dergelijke, opgeslagen.

De taveerne. In deze kamer, die in het midden der galei ligt, wordt de wijn bewaard, welke de opzichter bij maatjes tot zijn eigen voordeel laat verkopen. Door deze kamer heen komt men in de kruitkamer, waarvan alleen de hoofdkanonnier een sleutel heeft. Deze kamer doet ook dienst als bergplaats voor de zeilen en tenten der galei.

Uiteindelijk de boegkamer. Daar bewaart men de touwen, de ankers en het overige takelwerk. Daar is ook de kist van de chirurgijn, en wanneer men in zee is worden daar de zieken en gewonden gebracht, die zeer ongemakkelijk op rollen touw en oud zeildoek neergelegd worden. Een galei heeft 50 roeibanen, en wel 25 aan elke zij. Deze banen zijn elk tien voet lang, een halve voet dik en vier voet van elkaar verwijderd. Zij zijn voorzien van een soort kussen van kalfshaar of oud paklinnen en bedekt met ossenhuid. Aan elke bank zijn zes galeislaven vastgeketend, zodat ieder hunner niet eens twee voet ruimte heeft.

Ter rechter- en linkzijdige van de galei is een sterke balk aangebracht, die het boord uitmaakt. Daaraan zijn de riemen bevestigd; deze zijn vijftig voet lang en zeer zwaar; zij strekken zich ter lengte van dertien voet naar binnen uit. Deze dertien voet lengte weegt evenveel als de zeven en dertig voet, die naar buiten steken, zodat de riemen, wanneer zij op de balk liggen in evenwicht zijn; anders zou men niet kunnen roeien. Men kan de riemen niet met de hand omspannen; daartoe zijn ze te dik; daarom zijn er aan elke riem zes houten handvatten, voor ieder der roeiers één, aangebracht.

Verder heeft elke galei een grote en een kleinen mast. De grote mast, die in het midden der galei staat, is zestig voet hoog, zonder mastkorf of touwladder, om naar boven te komen; maar de matrozen klimmen zo handig tegen het enige afhangende touw op, dat geen kat het in snelheid verbeteren kan. De spriet heeft de dubbele lengte van de mast, dus honderdtwintig voet. De kleine mast, fokkemast genoemd, die zich op het voorste gedeelte der galei bevindt, meet veertig voet en heeft een spriet van tachtig voet lengte.

Elke mast op de galei heeft slechts één zeil, maar er zijn verscheidene grotere en kleinere zeilen, om te gebruiken naarmate de wind veroorlooft of noodzaakt. Deze zeilen zijn alle zogenaamde Latijnse zeilen, dat is driehoekig; ze hebben het voorkomen van vleugels van een grote vogel. Wanneer men onder zeil gaat, worden de sprieten tot op de banken neergelaten en moeten de galeislaven de zeilen er aan vast knopen. Daarna wordt de spriet tot in de top van de mast gehesen, en onder het stijgen, ontplooiën zich de zeilen. Wanneer de galei in de strijd gaat, worden de sprieten zeer zorgvuldig met touwen en zelfs met ketenen aan de masten gebonden. Want indien ongelukkigerwijs een kanonskogel de "amarre" trof en verscheurde; - dat is een touw ter dikte van zes duim (*1 duim = 2,54 cm*), dat de spriet in 't midden bevestigt - dan zou de dikke en zeer zware spriet op de galei neerstorten en haar in de grond boren, of in elk geval een menigte mannen verpletteren.

De gezamenlijke galeislaven worden de "troep" genoemd. De hoofdopzichter, onder wiens bevelen zij staan, en die door zijn ruwheid en gruwzaamheid die arme mensen in voortdurenden angst doet leven, staat steeds op het achterste deel van het schip in de nabijheid van de kapitein, om zijn bevelen te vernemen. Twee onderopzichters bevinden zich op de koker, de een in het midden en de ander aan de voorzijde der galei, met de zweep in de hand. Deze letten op de bevelen van de hoofdopzichter, en slaan met alle kracht onophoudelijk op de ruggen van de galeislaven. Zodra de hoofdopzichter van de kapitein bevel gekregen heeft om te roeien, geeft hij daartoe het teken op een zilveren pijpje, dat aan een ketting van hetzelfde metaal hem om de hals hangt. De beide onderopzichters herhalen dat sein op hun pijpjes, waarna de roeiers, die, de riemen in de handen, zich bereid houden, op éénmaal met roeien aanvangen, en wel zo keurig in de maat, dat de vijftig riemen alle tegelijk en met één slag in het water vallen en onderduiken; zó precies dat men slechts één enkelen slag hoort. Op die wijze varen zij voort, tot een ander pijpje het teken geeft van riemen ophouden en eindigen met roeien. Het komt er zeer op aan, dat allen gelijkmatig roeien; want komt een riem uit de maat, zodat hij slechts even te vroeg of te laat op of neer gaat, dan stoten zich de roeiers op de bank, die daar voor ligt, wanneer zij zich op die bank nederwerpen, het hoofd aan de riem, en evenzo stoten de roeiers, die uit de maat geraakten, het hoofd aan de riem achter hen.

Maar daarmee is de zaak niet uit, doch bij de minste vergissing slaat de onderopzichter geweldig op hen los, zodat het in hun eigen belang is, zeer nauwkeurig op de maat te letten. Terecht zegt het spreekwoord van moeilijke en zware arbeid: "Ik werk als een galeislaaf!" want werkelijk, men kan zich geen harder of uitputtender werk denken.

Men moet zich de zaak op deze wijze voorstellen. Zes mannen, die vastgeketend en naakt op hun bank zitten met de vijftig voet lange, zware riem in handen, gaan overeind staan. Zij zetten de een voet op de voetplank, en de anderen op de zitbank voor hen; daarop steken zij het lichaam vooruit met stijf uitgestrekte armen om hun riem naar voren te brengen. Dan slaan zij die in 't water werpen zich tegelijkertijd met alle kracht achterover, om zodoende het schip voorwaarts te bewegen, waardoor zij op de bank komen te zitten, die, om de stoot van het hevig neervallen enigermate te breken, gelijk gezegd is met een soort van kussen bedekt is. Niemand, die voor de eerste maal het roeien van een galei ziet, kan geloven dat de ongelukkige roeiers zulk een geweldige krachtsinspanning ook slechts een half uur kunnen uithouden; maar door geweld en wreedheid kan men ook het onmogelijke mogelijk maken.

Ik zelf ben bij een troep geweest, die meermalen tien of twaalf uren onafgebroken zonder eten of drinken roeien moest; ja eens hebben wij 24 uren aaneen met alle krachtsinspanning moeten roeien, zonder een ogenblik verpozing (*rustpauze*). Bij zulke gelegenheden, waarbij wij geen seconde met roeien mochten ophouden, stopte de opzichter ons van tijd tot tijd een stuk in wijn gedoopt scheepsbescuit in de mond om te voorkomen dat wij bewusteloos neerzonken. Dan hoort men voortdurend niets dan het gehuil en gekerm van de ongelukkigen, wien het bloed uit de rug stroomt onder de moorddadige zweepslagen, die onophoudelijk op hen neerkomen; het zwiepen en kletteren van de zweepen op de naakte ruggen; de scheldwoorden en godslasterlijke vloeken van de opzichters, die schuimbekken van woede wanneer hun galei niet in rij en gelid met de anderen blijft maar achterraakt; terwijl de kapitein en de officieren de opzichters toeschreeuwen, dat ze hun zweepslagen verdubbelen moeten, ofschoon ze reeds door het eindeloos ranselen doodvermoeid zijn. En bezwijkt een van de rampzalige roeislaven onder de geseling of door de bovenmenselijke inspanning - zoals menigmaal gebeurt - dan wordt er nog voortdurend op los geslagen, zolang men hem nog slechts hoort rochelen. Wanneer hij uiteindelijk geen teken van leven meer geeft, wordt zijn keten losgemaakt en hij als een kring over boord gesmeten, tot voer voor de vissen, zonder het geringste bewijs van medelijden.

De heer De Langeron, onze kapitein, noemde de opzichters altijd "beulen"; en wanneer hij een bevel wilde geven, dat hen aanging, zei hij: "Hallo, roep de eerste beul!" dat betekende de hoofdopzichter. En wanneer hij verlangde dat de mannen hun eten zouden ontvangen, was hij gewoon tot de opzichter te zeggen: "Hallo, beul, gooi de honden hun haver voor!" Dat betekende dat hij de slaven hun bonen moest uitdelen. Alleen door de vinnigste honger kon men er toe gebracht worden om die bonen te kauwen; ze waren zo hard als kiezelstenen. Zonder enige andere toebereiding werden ze met een weinig olie en zout gekookt in een grote ketel, die ongeveer vijftig kleine emmers van deze afschuwelijke soep bevatten kon. Wat mij betreft, ik heb wel honderd malen beproefd er van te eten, maar ik kon er niets van door de keel krijgen; en zelfs in de grootste honger doopte ik

liever mijn brood in water met een scheutje azijn, dan dat ik het met die soep zou eten, waarvan de onaangename reuk iemand reeds de neus deed dichthouden. En toch is dit het enige voedsel, dat men bij zo'n inspannende arbeid aan de veroordeelden geeft: brood, water en deze onverteerbare bonen, waarvan ieder dagelijks een kwart pond ontving, tenminste wanneer ze eerlijk uitgedeeld werden en de uitdeler er niets van stal. Maar eerlijkheid is aan boord van de galeien een zeldzaamheid. Ik heb dikwijls uit nieuwsgierigheid de portie van een ieder aan mijn bank nageteld, en het was mooi als ieder dan dertig bonen in zijn soep had. Het zijn grote, zwarte bonen, die door anderen niet gegeten worden.

Wanneer ik zo verhaal van de zwaren arbeid der roeiers, moet ik er echter bijvoegen dat zulke gevallen, waarbij de slavenbemanning boven krachten werken moet, niet gewoonlijk voorkomen. Men spaart de mannen, indien vooruit te zien is dat hun krachten binnenkort buitengewoon nodig zullen zijn, gelijk een voerman in zijn eigen belang zijn paard zoveel mogelijk spaart. Is de galei bijvoorbeeld met gunstige wind in zee, dan worden de zeilen gespannen en mogen de galeislaven rusten, want alleen de matrozen en de vrije arbeiders gaan met de zeilen om. Ook wanneer een galei van de ene haven naar de andere vaart en de afstand meer dan 24 uur bedraagt, maakt men ploegen. De helft van de slaven roeit gedurende anderhalf uur, terwijl de andere helft rust; en zo in geregelde afwisseling.

Het is niet te verwonderen dat de opzichters der galeien zo hardvochtig en wreed jegens de galeislaven zijn, want zij worden er van jongsaf op afgericht en zij zouden ook niet in staat zijn op andere wijze hun galei voorwaarts te brengen. Maar minder begrijpelijk is het mij, dat de kapiteins en hogere officieren, die toch mensen van goede familie en beschaving zijn, voortdurend de opzichters bevelen onbarmhartig er op los te ranselen.

Als voorbeeld van deze hardvochtigheid diene het volgende. Toen wij eens voor de Theems, - zoals ik later uitvoeriger verhalen zal een Engels fregat: "De Nachtegaal", bemachtigden, liet men bij het dalen van de nacht uit alle kracht daarheen roeien, uit vrees dat men anders het fregat niet vroeg genoeg bereiken kon. Toen onze luitenant de opzichter beval, zijn zweepslagen op de slaven te verdubbelen, en de opzichter hem antwoordde dat hij reeds zijn uiterste best deed, maar niet begripen kon hoe wij het fregat in de stikdonkere nacht overmeesteren konden, hernam de luitenant dat hij liever zichzelf aan de spriet van de galei zou ophangen dan te dulden dat het fregat hem ontging.

"Sla er dubbel vlug op, beul, om de honden aan te zetten en gewillig te maken!" riep hij op de slaven wijzende. "En doe anders wat ik dikwijls op galeien van Malta gezien heb, snijd een van die honden een arm af en gebruik die als stok om de anderen mee te ranselen!" De ruwe luitenant wilde werkelijk de opzichter dwingen deze wreedheid te plegen; maar deze was menselijker en weigerde het te doen. Toen wij een half uur later het fregat aan boord kwamen liggen, doodde het eerste schot dat op de galei afgevuurd werd, de wrede luitenant op de koker. Ja, alsof zijn lijk geen eerlijke begrafenis waard was, ging dat, ofschoon men alle voorzorgsmaatregelen nam en wij geen drie dagen na

zijn dood in zee bleven, zo spoedig tot ontbinding over, dat het onmogelijk was het langer aan boord te houden en men hem tegenover Duinkerken in zee wierp.

Op een andere keer lag onze galei te Boulogne, dat toen de residentie van de hertog van Aumont was. De heer De Langeron, onze kapitein, ontving de hertog op zijn galei, en daar de zee tamelijk rustig was en men de voorname heer een genoeg wilde verschaffen, sloeg hij hem een spelevaart op zee voor. Zijn aanbod werd aangenomen. Wij roeiden zonder overhaasting tot in de nabijheid van Dover, een afstand van ongeveer acht uren. De hertog zag met belangstelling de harde dienst en de ellendige toestand van de galeislaven, en gaf te kennen dat hij niet begrijpen kon hoe die arme mensen konden slapen, aangezien zij zo op elkaar gedrongen zaten en zich niet eens op de bank uitstrekken konden.

De kapitein antwoordde: "Ik weet het geheim wel om hen in diepen slaap te sussen, en ik zal u daarvan overtuigen door hun een slaapmiddeltje in te geven, dat ik hun bereiden zal". Daarop riep hij de opzichter en gaf bevel het schip te wenden en naar Boulogne te keren. Wind en vloed waren tegen, en wij waren ongeveer tien mijlen van de haven verwijderd. Zodra het schip gekeerd was, gaf de kapitein bevel om met alle kracht terug te roeien en "passe-vogue" maken. Die "passe-vogue" eist de geweldigste inspanning, die men zich voorstellen kan, want dan moet men het tempo (de maat van de riemslagen) verdubbelen; hetgeen in één uur meer afmat dan gewoon roeien in vier uren. Bovendien moet ik zeggen dat het bijna onmogelijk is, bij passe-vogue niet dikwijls de riemslag te missen, in welk geval de zweepslagen als een hagelbui neervallen. Uiteindelijk kwamen wij te Boulogne terug, door de inspanning en de geselingen zo uitgeput, dat wij armen noch benen bewegen konden. Toen beval de kapitein de opzichter de galeislaven te gebieden zich ter ruste te leggen, hetgeen door het fluiten op een pijpje geschiedt. Gedurende die tijd begaven zich de hertog van Aumont en de officieren aan tafel. Toen zij tegen middernacht hun maaltijd geëindigd hadden, zei de kapitein tot de hertog dat hij nu de uitwerking van het slaapmiddel zou laten zien, en bracht hem op het dek, waar zij de arme galeislaven vonden.

Maar welk een schouwspel toonde hij daar aan zijn gasten! Op elke bank waren zes ongelukkigen neergehurkt, op één hoop samengedrongen, de een op de ander; allen moedernaakt, want geen hunner had nog de kracht gehad om zijn hemd aan te trekken; de meeste bloedend uit de ontvangen striemen, en allen met schuim en zweet bedekt. De meesten sliepen halfdood van vermoeienis, maar de overigen die door de pijnen, welke hen folterden, geen oog konden sluiten, hielden zich alsof ze sliepen, want de kapitein had slapen geboden. "Gij ziet", zei de kapitein tot de hertog, "dat ik het geheim bezit om die kerels in slaap te brengen. Maar zal ik u laten zien dat ik ze even goed wakker maken kan!"

Daarop gaf hij de opzichter bevel het sein tot opstaan te blazen. Dat was het jammerlijkste, dat men zich denken kan, want niemand was in staat om op te staan; onze benen en geheel ons lichaam waren verstijfd; en alleen door geweldige zweepslagen kon men ons op de been brengen. En daarop liet men ons nog duizend belachelijke maar zeer

pijnlijke houdingen aannemen, hetgeen "aperijen", of "de apen" genoemd wordt. Men oordele nu of de kapiteins en de officieren niet even wreed zijn als de opzichters.

Wanneer een galei uitgerust is, wordt de gehele bemanning, ten getale van tweehonderd koppen, geheel in de kost genomen, de zes hogere officieren ontvangen dagelijks ieder anderhalf pond scheepsbeschuit en wekelijks twee pond spek, twee pond gezouten rundvlees, twee pond stokvis, twee pond kaas, een half pond olijfolie, een pond rijst, twee pond erwten en zeven parijsse maatjes wijn; de overigen iets minder naar eens ieders graad. De driehonderd galeislaven krijgen ieder dagelijks anderhalf pond scheepsbeschuit en een kwart pond bonen.

Wanneer de galei zee kiest, hetzij geroeid of door zeilen, leggen de officieren, evenals de andere manschappen, zich nooit neer om te slapen; want er is in het gehele schip geen plaats vrij, waar iemand zou kunnen rusten. Het gehele scheepsruim is vol met levensmiddelen, zeilen, touwwerk en ander toebehoren van de galei; alleen de scheepsjongens van elke kamer brengen daar de dagen en nachten door. De soldaten zitten op hun bundels kleren op de verschansing of galerij, die ik vroeger beschreven heb. De matrozen, andere zeelieden en de lagere officieren zetten zich, zo goed en kwaad als 't kan, op de voorplecht en andere tamelijk ongemakkelijke plekken neer. De voornaamste officieren zitten op stoelen of leuningstoelen in de kajuit of kamer in het achterste gedeelte van het schip.

Doch wanneer de galei voor anker of in een haven ligt, spant men de tent uit, die uit sterk blauw en wit katoen gemaakt is. Deze tent reikt van het ene einde der galei tot het andere en wordt door houten stangen opgehouden. Deze tent is aan het achtereind van het schip ongeveer acht voet, in het midden der galei omstreeks twintig voet en aan de voorplecht niet meer dan zes voet hoog. Wanneer zij goed uitgespannen is, bedekt zij de gehele galei en is zo sterk en in zulk een vorm geweven, dat ook de zwaarste regen haar niet doordringen kan.

Zodra de tent gespannen is, neemt ieder zijn gemak of houdt zich met een of andere werkzaamheid bezig. De galeislaven zijn meestal bezig met naaien en het breien van kousen uit boomwol, die zij allen zeer goed weten te vervaardigen. De matrozen en het overige scheepsvolk vermaken zich met dansen op de maat van de tamboerin; vooral de Provençalen munten daarin uit. Een der mannen heeft de tamboerin, die de vorm van een krijgstrommel heeft, om de hals hangen. Met de een hand slaat hij daarop de maat, en in de andere hand heeft hij een kleine fluit, waarop hij blaast. Het is een waar genoegen deze zeelieden uit Provençe op de klank van die instrumenten te zien dansen en springen.

Wanneer de nacht aanbreekt en men gegeten heeft, zetten de galeislaven in elke bank, die voor de officieren bestemd is, een tafel op, die zes voet lang en drie voet breed is. Deze tafel wordt op dwarsliggers gezet, die met schroeven in de bank vastgemaakt worden, en komt ongeveer drie voet boven in de bank uit. Daarop legt men voor de officieren goede matrassen van wol en paardenhaar, welke overdag in het scheepsruim opgeborgen worden, en een kussen dat op een houten bankje rust; uiteindelijk de lakens en dekens, waarna het geheel met een gordijn van sterke boomwol omhangen wordt,

waarvan de punt boven aan de tent met een lus en een rol wordt vastgemaakt. Dit gordijn omgeeft het bed als de hemel van een ledikant, en deze bedden met hun wit en blauw gestreepte gordijnen aan beide zijden van de middeldoorgang, die tegelijkertijd de weg over de galei uitmaakt, leveren van het ene einde van het schip naar het andere einde een recht vrolijk gezicht op, vooral omdat de gehele galei zeer goed door lantaarns verlicht wordt.

Het gehele opslaan van deze bedden geschiedt in enkele minuten, en dadelijk daarna wordt door het fluitje aan de galeislaven bevel gegeven om zich ter ruste te leggen. De officieren en de bemanning gaan naar bed wanneer zij verkiezen, maar zodra de galeislaven bevel ontvangen hebben om te gaan slapen, mag geen hunner meer opstaan of ook maar de geringste beweging maken, maar zij zitten gedurende de gehele nacht in hun bank op de voetplank en laten het hoofd op de andere bank steunen. Doch des winters, wanneer de galei afgetakeld is en de officieren en scheepslieden aan land ingekwartierd zijn, met uitzondering van de provoosten, opzichters en hellebaardiers, die des daags noch des nachts de galeien mogen verlaten, blijft er voor de galeislaven wat meer plaats over; dan nemen zij een stuk plank of iets dergelijks en slapen iets gemakkelijker ofschoon altijd zeer hard, terwijl zij zich met hun mantels bedekken.

Een toegeruste galei heeft altijd twee sloepen; een grote en een kleinere. De grote, die "caique" heet, is bemand met tien vrije mannen, die ieder een riem hanteren, en een stuurman. Deze sloep wordt gebruikt bij het lichten van het anker, en om drinkwater en andere levensmiddelen naar de galei te brengen. De kleine sloep, die "canot" genoemd wordt, heeft evenzo tien vrije roeiers en een stuurman. Zij is alleen voor gebruik door de officieren bestemd. Wanneer de galei uit een haven of van een [rede](#) vertrekt, worden die sloepen, de een aan de rechterzijde en de andere aan de linkerkant, met katrollen opgehesen. Wil men op zee met een of ander vaartuig contact hebben, dan wordt de canot afgelaten; ligt het schip voor anker, dan worden beide afgelaten en achter aan de galei gebonden. Hierbij wordt altijd grote voorzichtigheid in acht genomen, omdat men vreest dat de slaven en met name de Turken, die dag en nacht alleen een ijzeren ring aan het been dragen, beproeven zullen in deze sloepen te ontkomen. Echter wordt ook hun, evenals de scheepslieden, toegestaan aan land te gaan om daar te gaan roken, want op de galei mag niemand roken; de overtreder van dit verbod worden tot straf neus en oren afgesneden. Zelfs de hoofdofficieren, ja de kapitein zelf, zullen het niet wagen aan boord te roken, zo streng is daartegen het verbod des konings. Jaren geleden is een Franse galei in de lucht gevlogen, doordat het kruit vonk vatte uit de pijp van een Turk, die in de nabijheid van de kruitkamer rookte; en sinds die tijd is het gebod gegeven en streng gehandhaafd.

Wat de kleding aangaat: elke galeislaaf ontvangt jaarlijks twee hemden van linnen, een weinig minder grof dan de lappen die men hier te lande (in Nederland) tot het reinigen der huizen gebruikt; verder twee onderbroeken zonder beenstukken en als een vrouwenrok in elkaar gezet, omdat de ketting noodzaakt ze over het hoofd aan te trekken: een paar kousen of sokken van sterk rood garen vervaardigd. Daarbij krijgen zij ieder jaarlijks een kiel van grof rood goed. Men behoeft het in de kleermakerskunst niet ver gebracht te hebben om zo'n kiel te kunnen maken. Hij wordt vervaardigd uit een stuk stof, dat dubbel

gelegd wordt, de een helft aan de voor- en de andere helft aan de rugzijde, die worden aan elkaar genaaid, er wordt een opening in gesneden om het hoofd door te steken, verder twee armsgaten, en het kledingstuk is gereed. En uiteindelijk geeft men iedere slaaf elk jaar een kleine rode wollen muts en een sterke, uit kalfshaar vervaardigde, regenmantel. Die mantel heeft de vorm van een slaaprok en reikt tot aan de enkels; hij heeft ook een kap, als het hoofddeksel van een monnik. Dat is het beste stuk der gehele kleding van de galeislaaf, want die mantel dient hem 's nachts voor matras en deken; en des winters wikkelt hij er zich ook overdag in.

Zodra van het hof het bevel inkomt om de galeien af te takelen en de winterkwartieren te betrekken, wat gewoonlijk tegen het einde van oktober geschiedt, wordt uit de galeien, alvorens zij de haven binnenlopen, eerst al het kruit gelost; want geen galei loopt binnen met kruit aan boord. Daarna loodst men de galeien binnen en meert ze in volgorde naar de dienstjaren der kapiteins, langs de kade, in dier voege (*zodanig*) dat de achterzijde der galei naar de kade gekeerd is. Men slaat een brug, de loopplank genoemd, tussen de galei en de kade; laat de masten neer; bergt die in de koker en legt de sprieten in hun gehele lengte op de banken. Daarna worden geschut, krijgs- en mondvoorraad, zeilen, touwwerk, ankers en al dergelijk gereedschap aan land gebracht. Een deel der matrozen en de loodsen worden afgedankt. De overige bemanning woont te Duinkerken in de stadskazernen. De hoofdofficieren brengen voor het meerendeel de winter in Parijs of in hun geboorteplaats door. Zij die achterblijven huren, om goede vertoning te maken, de mooiste huizen in de stad, want deze heren behoren bijna allen tot de voornaamste families van het koninkrijk. Zij zijn jongere zonen uit de aanzienlijke geslachten, die uit het ouderlijk vermogen hun opleiding ontvangen hebben en verder van de weldadigheid des koning afhankelijk. Derhalve zijn zij bijna allen Maltheser-ridders, die de belofte van kuisheid afleggen en dus niet mogen trouwen; en daar hun gehele bezitting bij hun dood aan hun orde vervalt, doen zij niet veel moeite om geld te verzamelen, maar leven liever op grote voet. En dat kunnen zij gemakkelijk doen, want hun soldij is zeer hoog.

Wanneer nu de galei geheel leeg is, hebben de galeislaven zoveel ruimte, dat ieder hunner zijn ellendig en armzalig winterkwartier opslaan kan. In elke bank weten zij aan stukken plank te komen, die zij dwars over de banken leggen. In plaats van kussens en matrassen mogen ze enig zeildoek of oud touw of zo iets uitzoeken; en daarbij wikkelen zij zich in hun mantels. De voorroeiers, dat zijn de sterksten en die de eersten op de bank zitten, zodat zij de aanvoerders der bank zijn, slapen beter dan de anderen; zij hebben voor zich de optrede van de bank, welke twee voet breed is en lang genoeg om er zich geheel op uit te strekken; de anderen maken het zich met hun stukken hout zo gemakkelijk mogelijk.

Zodra het koud wordt, slaat men twee tenten over elkaar op. Die onderste is zeer sterk, gewoonlijk van dezelfde stof als de mantels. Daardoor wordt ten minste voorkomen dat men van koude sterft; want zij die er niet aan gewoon zijn en zich thuis bij een lekker vuur warmen kunnen, zouden het, wanneer het enige graden vriest, geen 24 uren levend op de galei uithouden. In de Middellandse zee is het wel gebeurd, dat in een enkele strenge winter meerdere honderden galeislaven bevroren. Indien deze ongelukkigen een weinig

vuur tot hun verwarming en een handvol stro voor ligging hadden gehad, zouden ze de koning te rijk zijn geweest. Maar van zulke barmhartigheid is op de galei geen sprake.

Bij het aanbreken van de dag vuurt de galei, op welke zich het commando bevindt, een kanonschot af ten teken van opstaan. Dan fluiten de opzichters op hun pijpen om de galeislaven te wekken, en die niet onmiddellijk op het gegeven teken opstaat, leert het spoedig door zweepslagen. Zodra zij opgestaan zijn, is hun eerste werk, hun bed op te ruimen, de bank in orde te brengen en er enige emmers water over heen te spoelen om de banken schoon te maken. Daarna gaat ieder op zijn eigen plaats zitten begint aan enige handarbeid, waarvan de opbrengst hem toekomt. Geen galeislaaf mag ooit leeg zitten. De opzichters, die de ganse dag scherp op hen letten, vragen degene, die niets doet, onmiddellijk met de zweep in de hand waarom hij niet werkt. Zegt hij dat hij geen handwerk verstaat, dan laat de opzichter hem garen geven om daar kousen van te breien. Indien hij niet breien kan, dan krijgt een der slaven van zijn bank bevel om het hem te leren. Indien zij bemerken dat een luiaard of een stijfkop niets leren wil, hoeveel moeite er voor gedaan wordt, dan geven ze hem wel eens een kanonskogel te poetsen, met de bedreiging dat wanneer die 's avonds niet blinkt als zilver, de zweep al zijn ribben breken zal. Het is echter onmogelijk een kanonskogel blank te poetsen al werkt zo'n arme kerel er zijn gehele leven aan en al gebruikt hij al het zand van de wereld; een kanonskogel blijft zwart. Dientengevolge komt hij 's avonds er niet af zonder een ongenadig pak zweepslagen. Dat wordt alle dagen herhaald, tot de weerspannige uiteindelijk besluit het breien te leren; want een opzichter is en blijft onverbiddelijk.

Velen van de galeislaven verstaan een handwerk en leren het anderen; zoals kleermaken, schoenmaken, pruikenmaken, uurwerken-maken en dergelijke. Deze zijn er vergelijkenderwijs goed aan toe, want in de winter, zodra de galeien afgetakeld zijn, wordt hun verlof gegeven op de kaden kleine werkplaatsen op te richten, wat ieder tegenover zijn eigen galei doet. De provoost ketent hen elke morgen daar en elke avond weer op hun galei vast. Voor die moeite evenals voor het wacht houden over hen, ontvangt hij van hen dagelijks een stuiver (ongeveer twee en een halve cent) die elke handwerker hem stipt betaalt. De Turken kennen voor het meerendeel geen handwerk en zij worden niet gedwongen om breien te leren; en daar ze nog al veel noten op hun zang hebben en nooit vastgeketend worden, betalen zij de provoost dagelijks hun stuiver, lopen in de stad rond en werken bij de burgers, die hun houtkloven of andere zwaren arbeid te doen geven. Elke avond keren zij naar de galeien terug en er is bijna geen voorbeeld bekend dat een hunner trachtte te ontkomen. Maar het ontsnappen zou hun ook niet gemakkelijk zijn, hoe vrij zij zich ook mogen bewegen, want zij zijn over het algemeen aan hun bruine gelaatskleur hun wonderlijke soort van Frans (een mengelmoes van Frans, Italiaans, Spaans en Arabisch, een recht Koeterwaals) zo licht te herkennen dat ze geen halve mijl van de stad zouden kunnen gaan, zonder aangehouden en teruggebracht te worden.

Zodra de vlucht van een der galeislaven ontdekt wordt, kondigt een kanonschot dat aan, en dan weet ieder dat er met het terugbrengen van de vluchteling twintig daalders te verdienen is. Het gevolg daarvan is dat dadelijk alle boeren met jachthonden en geweren op dat wild losgaan, zodat het bijna onmogelijk is dat de ongelukkige niet in hun handen valt. Daarvan heb ik te Marseille verscheidene voorbeelden gezien; ja, eens moet het

voorgekomen zijn, dat een zoon zijn eigen vader, die van de galeien gevlucht was, daar weer teruggevoerd heeft. De intendant (*ambtenaar*) was onderwijl over dat gedrag zo gebelgd dat hij stipt de twintig daalders uitbetaalde, als loon voor zijn vervloekte daad; maar hem onmiddellijk daarna zonder vorm van proces of vonnis aan de keten liet vastsmiden, zodat hij evenals zijn vader levenslang op de galeien bleef.

Men ziet hieruit dat de Provençalen niet geheel ten onrechte de naam hebben van trouweloos en wreed te zijn. Ik herinner mij hoe wij op onze doorreis door Provence, toen wij met de "ketting" naar Marseille gingen, onze houten nappen voorhielden aan de mensen, die wij op weg aantroffen in de dorpen, en hun smeekten om een weinig water tot lessing van onze dorst. Zonder uitzondering evenwel wezen zij ons verzoek van de hand; zelfs de vrouwen, tot wie wij ons wendden, waren gewoon te antwoorden: "Vooruit! vooruit! Waar je heengaat, zul je water genoeg vinden!"

Doch ik wens nog een en ander mee te delen over de verschillende werkzaamheden, waarmee de galeislaven zich 's winters bezighouden. Men ziet dus langs de kaden, waaraan de galeien gemeerd liggen, een lange rij van zulke werkplaatsjes, elk met twee, drie of vier galeislaven, van welke elk een handwerk uitoefent om een paar stuivers te verdienen. Er zijn echter ook enkelen die aan waarzeggerij en dergelijke kunsten doen. Anderen gaan nog verder en bootsen de tovenaars na, om gestolen of verloren zaken te vinden. Hun gehele tovenarij bestaat echter in geld maken. Een aardig voorbeeld daarvan, dat ik in Marseille bijwoonde, wil ik hier verhalen.

Op de grote koninklijke galei, waar ik toen ook diende, was een oude galeislaaf, die vader Laviné genoemd werd, en algemeen de naam had dat hij gestolen of verloren voorwerpen onfeilbaar terugvinden kon. Op zekere dag had een koopman te Marseille vergeten twintig Louis d'or weg te bergen, die op de werktafel in zijn kantoor waren blijven liggen, maar nu spoorloos verdwenen waren. Nadat de koopman vergeefs alle mogelijke nasporingen in 't werk gesteld had, om zijn twintig Louis d'or terug te krijgen, richtte hij zich tot de beroemde Laviné, die hem verzekerde dat hij hem zijn geld kon terug bezorgen, al zou het ook uit de hel zijn. Spoedig was men het eens over de prijs van een Louis d'or. Daarop verzocht hij de koopman hem een lijst te geven van alle personen, die tot zijn gezin of tot zijn dienstpersoneel behoorden. Die werd hem gegeven. Toen gaf hij bevel dat al die mensen de volgende morgen in het huis des koopmans aanwezig moesten zijn. Niemand mocht ontbreken. Ook daaraan werd voldaan.

Op die morgen kwam Laviné bij de koopman en bracht een geheel zwarte haan mee en een oud boek, dat hij toverboek noemde. Zodra hij binnen was, vroeg hij de koopman nog eens uitdrukkelijk of allen die tot hem in betrekking stonden nu in huis waren. Op het bevestigend antwoord, laat Laviné allen in een donkere kamer brengen; daarna zegt hij met luider stem in een taal, die niemand hunner verstond, enige spreuken uit zijn toverboek op. En daarop deelt hij de koopman overluid mee dat hij nu weet, dat de dief van zijn Louis d'or in de kamer is. Hij zou er wel spoedig achterkomen door het kraaien van de haan, die zich nog nooit in zulke zaken vergist had. Maar hij waarschuwde de bestolene niet te schrikken wanneer hij zag dat de duivel de dief kwam halen, want, zei hij, die ziel is het loon des duivels, die nooit iets om niet doet.

Daarop bestreek hij in de duisternis, zonder dat iemand het bemerkte, de rug van zijn haan met roet, ging toen aan de deur staan, en riep toen allen, een voor een, bij hun namen om tot hem te komen. Allen beval hij in het voorbijgaan de hand te leggen op zijn haan, waarvan hij de poten vasthield. En nu zei hij dat zijn onfeilbaar toverboek hem verzekerd had, dat de haan zou kraaien, zodra hij de hand van de dief op zijn rug voelde. "Let dan goed op", riep hij; "en kijk naar de klauwen des duivels, die de schuldige als een vlieg zal wegdragen!" Een van de dienstmeisjes had de diefstal gepleegd. Natuurlijk was zij ook tegenwoordig. Maar liever nog dan op het laatste ogenblik haar vergrijp te bekennen, besloot zij de proef te doorstaan. Ze nam zich echter voor onder begunstiging van de duisternis voorbij te gaan zonder de haan aan te raken. Alle voorbijkomenden streken zonder argwaan de haan de hand over de rug, alleen het schuldige meisje niet.

Zodra dit geschied was, liet Laviné alle vensterluiken weer openen en beval allen aanwezigen de hand omhoog te steken. En ziet, alle handen waren zwart van roet, alleen die van het meisje was blank. Dadelijk riep Laviné: "Daar is de dievegge van de Louis d'or! Ik zal de duivel roepen om haar te komen halen!" Verschrikt wierp het meisje zich op de knieën, beledde de diefstal en gaf de Louis d'or terug. Op dergelijke wijze wordt door sommige galeislaven nog een aardig sommetje verdiend.

In die kleine werkplaatsen kan men ook schrijvers aantreffen; de beste notarissen ter wereld om valse testamenten, valse getuigenissen, valse huwelijksakten, valse verlofpassen en afscheidsbrieven van soldaten aan hun liefjes te maken. Maar dat is zeer gevaarlijk werk; want als het ontdekt wordt, gaan zij onverbiddelijk naar de galg. Zij bezitten zegels in allerlei soorten en vormen; zegels van steden, bisschoppen, aartsbisschoppen en kardinalen. Zij hebben ook een goede voorraad van schrijfvoorbeelden, om die bij gelegenheid na te maken; daarbij bezitten zij allerlei soorten van papier met verschillende watermerken; en kunnen zeer handig gehele regels uit echte stukken doen verdwijnen om er in hetzelfde handschrift andere woorden voor in de plaats te zetten, zonder dat men er iets van zien kan. Kortom, het zijn zeer geslepen schurken, die goedkoop werken om begunstigers te trekken.

De handwerkslieden in die winkeltjes zijn in hun soort niet minder verdorven; de kleermaker steelt de stof; de schoenmaker vervaardigt schoenen met zolen van dunne plankjes hout, waaronder hij een stukje stokvisvel plakt, daar kunstig puntjes in gestoken worden, zodat schijnt of de zool genaaid is. De zolen zien er uit alsof ze van het beste leder ter wereld gemaakt zijn, en een menigte eenvoudige mensen laten zich door de lage prijs tot kopen verlokken. Wanneer ik al de schelmstukken van deze galeislaven vertellen wilde, kwam er nauwelijks een eind aan. In zulke winkeltjes kan men ook Turken aantreffen; die werken niet, maar drijven handel en verkopen brandewijn, koffie en dergelijke dingen. Zij zijn de helers van alle mogelijke gestolen goederen. Worden zij daarop betrapt, dan behoeven ze gewoonlijk slechts het gestolene terug te geven. Maar het kan ook erger aflopen, zoals het volgende voorbeeld bewijst.

Op zekere dag stalen twee dieven in de kerk te Duinkerken verscheidene kostbaarheden en daaronder de zilveren bus met de heilige olie, die bestemd was om aan stervenden het

sacrament van het laatste oliesel te bedienen. Zij verkochten de bus aan een Turk, Galafas genaamd, die in een van die winkeltjes was. Galafas vroeg aan een van de dieven of dat niet een "heilig voorwerp" was. Hun toestemmend antwoord maakte Galafas ongerust. Hij hield het voor geraden de bus een anderen vorm te geven, en sloeg haar met een hamer plat, nadat hij de olie er uit genomen en daarmee zijn schoenen ingesmeerd had. Daarop verstopte hij de platgeslagen bus in zijn winkeltje onder de grond.

Tot zijn ongeluk werd echter een van de dieven gevat en van zijn misdaad overtuigd. Hem werd gevraagd wat hij met de bus met heilige olie gedaan had. Hij beledigde dat hij die aan de Turk verkocht had. Men leidde de dief naar het winkeltje van Galafas en vroeg deze waar hij de bus gelaten had. Hij wees de plek waar de bus begraven lag.

Onmiddellijk werd aan de pater der parochie bericht gezonden met verzoek om zelf te komen, ten einde de kostbare heiligheid, die niemand anders aanraken mocht, uit de kuil te tillen. De geestelijke kwam met zijn priesters in vol ornaat en met het kruis alsof ze processie hielden; men groef de bodem op en zag de platgeslagen bus liggen. Maar van de olie werd geen vlekje bespeurd en daarom vroeg men de Turk wat hij daarmee uitgevoerd had.

"Daar heb ik mijn schoenen mee ingesmeerd", antwoordde de man; "had ik maar sla gehad, dan zou ik die er mee aangemaakt hebben, want ik heb de olie geproefd en ze was zeer lekker!" Hierop begonnen alle priesters te jammeren en te schreeuwen: "Welk een goddeloosheid! Welk een heiligschennis!" Maar de Turk stond hen hartelijk uit te lachen. De Turk kreeg bevel zijn schoenen uit te trekken, maar de pater was hem voor en trok hem zelf de schoenen, die door de olie gewijd waren, uit; daar mochten geen ongewijde handen meer aan komen!

Daarop wikkelde men met zeer veel plechtigheden de schoenen van Galafas, de bus en de aarde, die met haar aanraking gekomen was, in een altaardoek. Vier priesters namen elk een slip daarvan in handen, en droegen dat pak onder treurzangen naar de grote kerk, waar alles onder het altaar begraven werd.

En daarna ontbrak het niet aan wonderen, die in en rondom het winkeltje van Galafas plaatsvonden. Elke nacht zag men daar verschijningen; de een ontdekte twee engelen op het dak; een ander zag er de Heilige Maagd wenende zitten, een derde ontmoette een schare van engelen, die in optocht rondom het winkeltje gingen; kortom ieder zag wat anders en beters. Ofschoon het winkeltje vlak bij onze galei gelegen was, zag of hoorde ik nooit een van die spokerijen. Op zekere dag zei ik dat tot de met mij bevriende scheepsgeestelijke, die mij antwoordde dat mijn ongeloof mij de ogen verblindde en dat mij "krachtige dwalingen gegeven waren." "Om de leugen te geloven?" vroeg ik, waarop hij mij een tik op de schouder gaf en lachend wegliep.

Nu werd het winkeltje van Galafas gesloten, verwoest en met een grote steenhoop overdekt, ter eeuwige herinnering aan de gepleegde kerkroof. Galafas werd naar de galei gevoerd en met dubbele ketenen en handboeien vastgelegd. Maar zijn rechtsgeding

kwam niet verder door een strijd, die ontstaan was over de rechtsbevoegdheid. De krijgsraad der galeien meende de bevoegdheid te hebben, maar ook de geestelijkheid maakte er aanspraak op. Geruime tijd vroeger had het hof bepaald dat geen enkele rechtbank in het koninkrijk een galeislaaf mocht vangen en oordelen, tenzij die slaaf vroeger door de koning begenadigd was geworden en de veroordeelde geheel vrijwillig deze begenadiging aangenomen had; want hij mocht die ook weigeren, maar moest in dat geval levenslang op de galeien blijven. De geestelijkheid was daarvan goed op de hoogte, en verkreeg zonder veel moeite van het hof genade voor Galafas. Deze bleef ondertussen zwaar geboeid op de galei en was op het ergste voorbereid. Maar geheel onverwacht kwam op zekere dag de majoor hem zijn vrijlating meedelen en hem gelukwensen met de begenadiging des konings. Galafas, niet op de hoogte met de strik die hem gespannen was, nam de genade aan, werd onmiddellijk ontboeid, ontving zijn vrijheidsbrief en vertrok.

De geestelijkheid had echter haar handlangers geplaatst op de kade bij het einde van de loopplank der galei. Die grepen Galafas, zodra hij de plank afkwam en voerden hem naar de stadsgevangenis. Al zijn tegenwerpingen dat hij genade ontvangen had, baatten hem niets, men deed hem een rechtsgeding aan wegens kerkroof en veroordeelde hem om levend verbrand te worden. Galafas beriep zich op het Parlement van Douai, waarheen hij dan ook vervoerd werd.

Ondertussen hadden de Turken op de galei tijd gewonnen om een brief naar Constantinopel te zenden, waarin zij de geschiedenis mededeelden, en die de sultan overhandigd werd. De sultan verklaarde daarop aan de Franse gezant, dat indien Galafas verbrand werd om een daad, die in de ogen der Turken niets misdadigs had, hij vijfhonderd Christenen dezelfde dood zou doen sterven. Toen hij dat dreigement hoorde, zond de gezant een ijlbode naar het Franse hof, dat daarop het Parlement van Douai last gaf Galafas te veroordelen tot geseling en levenslange galeistraaf. Korte tijd daarna werd hem echter de vrijheid weergegeven; hetzij om de sultan te believen, hetzij omdat hij een losgeld van vierhonderd livres betalen kon.

Wat verder de werkzaamheden galeislaven aangaat: terwijl een gedeelte hunner aan de kade in de winkeltjes bezig is, arbeiden de meesten in hun banken geketend, uitgenomen enkelen die tegen betaling van een stuiver ontboeid worden. Die laatsten mogen op de galei lopen waar zij willen en hun werk verrichten. De meesten van deze ontboeiden worden marketenters (*handelslieden*); zij verkopen tabak (want 's winters mag men roken) brandewijn enz. Anderen hebben in hun bank een winkeltje met boter, kaas, azijn, peper, runderlever en gekookte pens, die zij goedkoop genoeg aan de man brengen, want voor vijf of zes penningen, dat is een halve stuiver, kan men bij het brood dat de koning geeft, behoorlijk zijn middagmaal hebben.

Uitgezonderd die ontboeiden dus, zitten allen in hun banken en breien kousen. Men vraagt wellicht hoe zij aan de wol of boomwol daarvoor komen. Verscheidene Turken die geld hebben, drijven die handel, waarmee zij geen geringe winst maken, vooral in Marseille, waar veel kooplieden wonen die in boomwollen (*katoenen*) kousen handelen. Deze kooplieden leveren aan de Turken zoveel boomwol als deze begeren en de Turken

betalen met kousen, tot een prijs waarbij beide partijen haar rekening vinden. De Turken leveren aan de galeislaven een bepaalde hoeveelheid gewicht aan wol en de slaven geven het gelijke gewicht in kousen op voorgeschreven grootte terug, waarbij de Turken hun een vastgesteld bedrag per pond als breiloon betalen. Indien er echter het geringste aan het gewicht ontbreekt, of de slaaf de wol op een vochtige plaats gelegd heeft om de kousen zwaarder te maken, dan krijgt hij een verschrikkelijke bastonnade. Dat komt meer voor dan men denken zou, want de meeste galeislaven zijn zulke liefhebbers van sterke drank, dat velen hunner zich lichtvaardig aan die vreeslijke straf blootstellen ten einde hun hartstocht te kunnen bevredigen. Zodra zij geld ontvangen hebben - het breiloon wordt vooruit betaald - gaan zij drie, vier bij elkaar zitten, en drinken zolang zij nog een penning hebben. En dikwijls, wanneer het geld verdwenen is, verkopen deze onverbeterlijke dronkaards hun boomwol aan de eerste de beste Turk van een andere galei.

Is dan uiteindelijk alles verdronken, dan wachten zij kalm en met de aanstaande bastonnade gekscherend, het oogenblik af waarop hun meester komt om hun werk in ontvangst te nemen. Dan zien zij hem uitdagend aan en zeggen naar hun rug wijzend: "Hier, maak maar dat je 't krijgt!" De Turk beklagt zich bij de opzichter. Des morgens negen uur komt de majoor-in-dienst op de galei en verzamelt alle opzichters, die hem dan rapport moeten uitbrengen omtrent hetgeen de vorige dag op hun galeien voorgevallen is. Dan laat men zonder vorm van proces die verkopers van hun wol de kleren uittrekken en dient hun de bastonnade toe. Die bestaat - zoals ik reeds gezegd heb - uit 25 of 30, en bij herhaling van misdrijf uit 50 slagen. De laatste betekent dan meestal de dood.

Ik heb er op onze galei een gekend, die van zijn meester werk opgekregen en het werkloon verdronken had met een zijner kameraden, Saint-Maur geheten. Daar hij nog dorstig bleef, raadde Saint-Maur hem de boomwol te verkopen. De andere had daar veel bezwaren tegen en wees op de bastonnade. Maar Saint-Maur moedigde hem aan met de woorden: "Kameraad, als jij de bastonnade krijgt, zal ik je laten zien dat ik een eerlijke kerel ben en evenveel slagen ontvang als jij!" Alsof de slagen die de een kreeg voor de ander de pijn verzachtten. Uiteindelijk werden zij het over die voorwaarde eens. Zij dronken zich vol en dol, zongen en lachten, zolang er geld was. En toen de meester het werk kwam opvorderen, wezen ze hem als enig antwoord hun ruggen.

De volgende morgen liet de majoor de schuldige de bastonnade geven. Ondertussen zijn kameraad geranseld werd, ontkleedde Saint-Maur zich, om van 't zelfde laken een pak te ontvangen. Vergeefs ontraadden de kameraden van zijn bank hem, om zich zo roekeloos aan die vreselijke straf bloot te stellen. "Ik ben een eerlijke kerel!" riep hij: "ik heb mijn aandeel van het geld voor de boomwol verdronken; het is billijk dat ik het gelag ook meebethaal!" Toen de verkoper zijn bepaalde portie gekregen had, maakte de majoor aanstalten om heen te gaan, want met Saint-Maur had hij niets te doen. Maar deze riep hem: waarop de majoor vroeg wat hij hem te zeggen had. "Mijnheer!" antwoordde Saint-Maur, "ik wou u alleen vragen om mij evenveel slagen te laten geven als mijn goede vriend zojuist gekregen heeft, want dat heb ik hem beloofd." Daarop verhaalde hij de gehele geschiedenis. De majoor, vertoornd over de brutaliteit van de kerel, liet hem zulk een bastonnade geven, dat hij er aan stierf.

Men kan zich niets verschrikkelijkers denken, dan deze ellendigen. De haren rijzen iemand ten berge bij hun gruwelijke Godslasteringen en op het horen van de afschuwelijkste misdaden, die zij begaan hebben of graag zouden plegen. En toch moeten zij tegen wil en dank - want zij worden er door de scheepsgeestelijken toe gedwongen - op zijn minst eenmaal in het jaar biechten en de gewijde hostie ontvangen. Maar mijn hemel! in welke toestand gaan die ongelukkigen aan hun heilig Avondmaal! Razend van toorn, de geestelijke en de opzichters, die hen daartoe dwingen, vervloekende, ontvangen zij het sacrament met even weinig aandacht en berouw, alsof zij in de kroeg zaten. Maar de geestelijken slaan daar geen acht op: het is hun voldoende de veroordeelden zover te brengen dat zij die handeling van de Roomse kerk verrichten.

Intussen moet ik toegeven dat niet alle galeislaven zo boos en verdorven zijn. Ik heb onder hen zeer brave mensen leren kennen, bijvoorbeeld mensen die wegens desertie veroordeeld waren, en daaronder landbouwers en handwerkslieden, die men met geweld of list tot soldaat geworven had. Verder verscheidenen, die smokkelhandel gedreven of doodslag uit noodweer begaan hadden. Ook heb ik enige gekend, die onschuldig waren aan de misdaad, waarom zij veroordeeld waren, en wier onschuld later bewezen werd. Al die mensen, in elk geval de meesten hunner, gedragen zich geheel anders dan die gewetenloze booswichten, welke er toe opgeleid en er aan gewoon waren de ergste misdaden te plegen. En toch bewezen zelfs die booswichten, hoe schandelijk zij ook waren, ons, Gereformeerden, altijd veel achting en oplettendheid. Zij noemden ons altijd "mijnheer", en kwamen ons nooit voorbij zonder ons te groeten. Te Duinkerken had ik vijf hunner in mijn bank, veroordeeld: de een wegens sluipmoord; de tweede wegens onzedelijkheid en moord; de derde wegens straatroof; de vierde ook wegens diefstal; en de vijfde was een Turkse slaaf. Maar ik kan in waarheid zeggen dat ook deze godloze mensen mij oprechte hoogachting betoonden en met elkaar wedijverden om mij kleine diensten te bewijzen. Ook zelfs als de ergsten van die mannen onder elkaar over ons spraken, hadden zij geen bezwaar om te zeggen: "Deze heren zijn achtenswaardig; zij hebben niets verkeerd gedaan, waardoor zij dit lijden verdiend hebben, en zij zijn rechtschapen mensen." Ook de meeste officieren, evenals de scheepsbemanning, toonden dat zij ons achtten. Wanneer er een twist onder de veroordeelden ontstond en een der Gereformeerden in staat was daaromtrent inlichtingen te geven en getuigenis omtrent de waarheid af te leggen, dan ging men altijd op zijn woord af. Men ziet hieruit dat de deugd, wanneer zij met de godloosheid in aanraking gebracht wordt, daardoor des te meer op de voorgrond treedt.

Maar bij deze woorden moet de lezer niet menen dat ik mijzelf bewierook. Wat mijzelf betreft, ik heb in mijn hart voor het oog mijns Gods altijd de gebreken van een zwakke en zondige mens gevoeld, en alleen aan zijn in ons werkende genade heb ik onze standvastigheid in de belijdenis van Zijn naam te danken. Maar ik geloof mijn lieve broeders en lijdensgenoten recht te laten wedervaren; want zij hebben door deze goddelijke genade niet alleen hun harde en langdurige beproeving geduldig doorstaan; maar ook op de galeien, godvruchtig geleefd in onberispelijke levenswandel.

Zoals ik zei zijn de galeislaven in de winkeltjes zowel als op de galeien altijd bezig om enige stuivers tot hun levensonderhoud te verdienen. De opzichters houden daar streng

de hand aan, omdat het in hun eigen voordeel is. De wijn mogen zij aan boord tot hun eigen winst verkopen, en daardoor komt in elk geval het grootste gedeelte van de verdienste der galeislaven in hun beurs. Daarbij komt dat de ongelukkigen onmogelijk aan het brood en water, dat de koning hun geeft, genoeg hebben om van te kunnen leven en de onophoudelijke arbeid hen verhindert middelen te beramen om de galeien te ontvluchten. Want behalve de arbeid in hun eigen voordeel hebben de galeislaven zowel buiten als binnen al de dienst op de galei waar te nemen. Des winters is er ook zeer veel te doen, zodat de dienst bestaat uit het volgende.

Dagelijks wordt 20 of 21 veroordeelden het bevel gegeven om het gereedschap der galeien en schepen des konings in het arsenaal der marine schoon te maken, en de masten, ankers, geschutstukken en dergelijke, dikwijls zonder noodzaak, van de ene plaats naar de andere te sjouwen, hetgeen zwaar werk is. En de dienst op de galeien is niet minder zwaar. Een of twee malen wordt de "bourrasque" gemaakt, (zie blz. 32); maar op sommige galeien, waarvan de opzichters nauwkeuriger, of liever gezegd boosaardiger zijn, moet dat alle dagen gebeuren. De "bourrasque" is het schuren van de galei. Zodra daaraan begonnen wordt geeft de hoofdopzichter het teken door een bepaald gefluit. Daarop wapenen de beide opzichters zich ieder met een knuppel en gaan van bank tot bank, om de luien wat vlugger te maken. Alle banken worden stuk voor stuk opgenomen evenals de voetbanken en met schaven schoongemaakt en gelijk geschaafd. Zodra dat afgelopen is zien de opzichters van bank tot bank met grote nauwkeurigheid na of alles wel geheel goed afgewerkt is. Gedurende dat onderzoek komt de knuppel zonder ophouden op de naakte ruggen der veroordeelden neer. Zodra dat onderzoek beëindigd is, moet het dek gereinigd worden met emmers water, dat uit de zee geschapt wordt. Dat alles geschiedt op seinen, die met de pijp gegeven worden, en terwijl de slaven tot aan het middel naakt zijn. Is dat werk gereed dan wordt alles stuk voor stuk weer op zijn plaats en in orde gebracht. Dat werk duurt ruim drie uren en is in de winter door de koude zeer zwaar.

Behalve deze dagelijkse bezigheden komen des winters dikwijls buitengewone voor, bijvoorbeeld wanneer hooggeplaatste vreemdelingen de stad bezoeken en de gouverneur hun het genoegen doet van de galeien te bezichtigen; of wanneer de kapiteins der galeien hun vrienden aan boord aan een glansrijk middagmaal ontvangen. Wij hadden op onze galei dikwijls de last van zulke buitengewone gebeurtenissen, omdat onze commandant, die op zeer grote voet leefde, een muziekkorps van twaalf muzikanten hield. Die waren allen galeislaven; men kende hen aan hun bijzondere kleding, rood met gele opslagen poolse bontmutsen met gouden tressen. De directeur van dit muziekkorps was een zekere Gondi, een van de 24 muzikanten des konings, maar die om zijn buitengewoon los leven van het hof verwijderd was. Hij had zich daarop als soldaat laten aanwerven, maar deserteerde, werd gevangen, tot de galeien veroordeeld en naar Duinkerken gebracht. Hij was een der beste muzikanten van Frankrijk en bespeelde alle instrumenten. Zijn muziekkorps was voor ons een oorzaak van allerlei zeer bezwarende bezoeken. Het begon daarmee, dat een zeer nauwkeurige bourrasque werd ondernomen. Daarna werden de galeislaven hoofd en baard geschoren, zij moesten schone kleren aantrekken, en wel hun rode kiel, en mutsen van dezelfde kleur opzetten. Men stelle zich nu de gehele bemanning van galeislaven voor; in hun banken op de voetplanken zittende, zodat men

van het een einde der galei tot het andere niets ziet dan gladgeschoren hoofden met kleine rode mutsen.

In deze houding moesten zij nu de heren en dames afwachten, welke bij hun komst aan boord een voor een door de galeislaven begroet worden met een ruw en gedempt: "Ho!" Die groet wordt uitgeroepen als het pijpje er het sein voor geeft, zodat men als 't ware slechts een enkele stem hoort. Iedere heer en dame krijgt dus tot welkom één: "Ho!", tenzij de rang zo hoog is dat het "Ho!" nog eens herhaald moet worden. Maar een generaal, hertog of prins van Frankrijk wordt met driemaal "Ho!" begroet; dat is het hoogste, de koning zelf zou niet meer ontvangen; en daarom wordt die groet de koningsgroet genoemd. Onderwijl slaan de tamboers de roffel; de soldaten zijn aan beide zijden der galei met geschouderd geweer langs de verschansing opgesteld. Bij zulk een gelegenheid worden de masten opgezet, de veelkleurige vlaggen en de rode gele wimpels wapperen lustig uit; in één woord: alles samen geeft een zeer schoon en levendig schouwspel.

Gewoonlijk wordt dan ook de kamer aan de achterzijde van het schip met een roodfluwelen hemel bedekt, die geheel met prachtige goudfranje omzoomd is. Bij deze pracht voegt het zich tot de waterspiegel vergulde beeldhouwwerk aan de achterstevan en de in vleugelvorm naar buiten uitgeslagen roerriemen, die alle bont geschilderd zijn. Zulk een galei is een waar prachtstuk voor het oog, dat alleen het uitwendige ziet. Maar daar staat tegenover de ellende van de driehonderd galeislaven; die hurken daar, van ongedierte doorknaagd, door honger uitgemergeld, met ruggen die van geselstriemen doorploegd zijn en verbrand door de ruwe elementen; dag en nacht vastgeketend en aan de willekeur van hun verschrikkelijke opzichters prijsgegeven; en dan vergaat de blijdschap over het schouwtoneel wel.

Wanneer de dames en heren de galei van het een einde tot het andere in de middengang doorlopen hebben, keren zij naar het achterste gedeelte van het schip terug, waar ze in leuningstoelen plaats nemen. Daarop ontvangt de opzichter bevel om de manschappen op de seinen van het pijpje te laten oefenen. Op het eerste sein neemt ieder de muts van 't hoofd, bij het tweede trekt hij de kiel uit en bij het derde het hemd. Nu ziet men niets dan naakte ruggen en ontblote hoofden. Hierop moeten zij "de aap spelen" (zie blz. 39). Onmiddellijk moeten allen zich op hun banken neerleggen; dan ziet men niemand; of allen de rechter-wijsvinger opsteken; niets dan wijsvingers te zien; of de arm, het hoofd; een been; beide benen. Plotseling staan allen overeind; moeten de mond wijd openen, allen tegelijk hoesten: elkaar omarmen, zich op de grond werpen, en allerlei andere onbetamelijke houdingen aannemen, waarmee de toeschouwers zich vermaken, maar die rechtschapen lieden met onwil vervullen, omdat men redelijke schepselen op die wijze als beesten behandelt. Zowel 's winters als 's zomers worden zulke voorstellingen zeer dikwijls gegeven.

Bij de zojuist beschreven werkzaamheden der galeislaven in de loop van de winter, komen in maart nog verscheidene andere, niet minder zware. Dan wordt uit het scheepsruim al de ballast weggenomen, die uit louter kleine kiezelstenen bestaat. Al die kiezelstenen worden door de luiken in manden naar boven gebracht en dan van hand tot

hand naar de kade doorgegeven, waar van elke bank twee mannen bevel hebben om emmers water te scheppen en die ontzaglijke voorraad kiezelstenen nauwkeurig schoon te wassen. Wanneer ze gedroogd zijn, worden ze weer in de galei gebracht. Dit werk duurt zes of acht dagen, omdat men, wanneer de ballast aan land gebracht is, de galei omkeert, om haar te kalefateren (*waterdicht maken*), hetgeen voor de galeislaven ook zeer zwaar werk is.

Zodra de galei weer overeind gebracht is, brengt elke dag nieuw werk mee. Eerst worden de ankertouwen onderzocht; daarna wordt al het touwwerk onder handen genomen, om de galei gewonden of met de armen uitgerekt, om het leniger te maken. Daarna volgt het onderzoek van de zeilen, en indien er nieuwe gemaakt moeten worden, snijdt de hoofdopzichter ze uit, waarna de galeislaven ze moeten naaien, want de galeien hebben geen zeilmaker. Ook moeten er nieuwe tenten genaaid, of de oude hersteld worden; in één woord; er is werk in overvloed. In april begint gewoonlijk de uitrusting van de galei met een grote schoonmaak; daartoe wordt het schip in dier voege omgekeerd, dat de kiel boven water ligt, waarna het geheel met talk ingesmeerd wordt. Dat is, na het roeien, het zwaarste werk. En daarop wordt al het nodige aan boord gebracht: geschut, andere wapens, ankers, takelwerk, levensmiddelen en ammunitie. Al dat werk wordt door de galeislaven verricht, die daardoor zo uitgeput raken, dat men hun dikwijls enige dagen rust geven moet alvorens zee te kiezen.

De galeien zijn dus eigenlijk veel meer grote roeiboten dan zeeschepen. Bij schoon weer en kalme zee kunnen ze zeer snel voortbewogen worden en zelfs grotere oorlogsschepen aantasten en veroveren; daarvan zal ik later een voorbeeld geven dat ik zelf bijgewoond heb. Ook kunnen zij, omdat ze zeer weinig diepgang hebben, zich gemakkelijk aan de vervolging van oorlogsschepen onttrekken door in ondiepe wateren aan de kust te schuilen. En toch is naar mijn mening, alles wél overwogen, hun nut zeer gering.

Zoals men weet komt kalm weer, zoals de galeien nodig hebben, op zee zelden voor, en daarom dwingt de voortdurende vrees van door storm of zelfs reeds door hoge zee overvallen te worden, de galei altijd om dicht bij de kust te blijven; en worden ze verhinderd op koopvaardijsschepen van de vijand jacht te maken. Gedurende de vele jaren, die ik op de galeien doorbracht, hebben we dan ook geen enkel koopvaardijsschip buit gemaakt, ofschoon er altijd verscheidene in het Kanaal in zicht waren. Het komt mij voor dat de galeien voornamelijk met een tweeledig doel in wezen gehouden worden; eenerzijds gebruikt men ze als strafgevangenis voor de vele misdadigers, die in zulk een groot land als Frankrijk gevonden worden, en anderzijds vinden veel jongere zonen uit aanzienlijke geslachten daar een goed middel van bestaan en zeevaartkundige opleiding. In de derde plaats kan men daardoor met veel minder onkosten de vertoning van een indrukwekkende zeemacht maken dan door de bouw van grote oorlogsbodems.

4. VERDERE GEBEURTENISSEN

Thans zet ik het verhaal van mijn eigen levensgeschiedenis voort. Ik heb vermeld hoe de hoofdopzichter van "De Palmboom", de galei waarop ik geplaatst was, hoe wreed hij overigens huishield, jegens mij in het oog lopend welwillend en goedertieren was. Buiten mij waren er nog vijf Gereformeerden op de galei; maar voor allen was hij even genaakbaar. Geen van ons vijven werd ooit door hem geslagen of op andere wijze slecht behandeld. Integendeel, hij toonde zich zeer ons genegen, hetgeen blijkt uit het volgende voorval.

De kapitein van onze galei, Ridder De Langeron, haatte ons en bleef nooit in gebreke, wanneer wij met naakt bovenlijf aan t roeien waren, den opzichters toe te schreeuwen: "Vooruit! fris de ruggen van de Hugenoten eens met een pak zweepslagen op!" Maar ze kwamen altijd op de ruggen der anderen neer.

Deze kapitein maakte altijd zeer veel werk van zijn tafel; de 500 livres (ongeveer 240 gulden) welke de koning iedere galei-kapitein maandelijks voor zijn tafel toestaat, waren voor hem nauwelijks half voldoende. Gewoonlijk hebben de kapiteins voor hun voorraadkamer, die in het scheepsruim van de galei ligt, een van de veroordeelden tot opzichter en bewaker. Die daartoe aangesteld is, heeft niet geringe voordelen, want hij wordt vrijgesteld van het roeien en krijgt goed eten uit de keuken van den kapitein.

Eens werd ontdekt dat de opzichter van de voorraadkamer van den heer Langeron daaruit vijftig of zestig pond koffie stal. Zodra de hofmeester die in de kamer miste, gaf hij het bij de kapitein aan. Zonder enig verhoor gaf deze onmiddellijk bevel de dief een bastonnade van vijftig slagen toe te dienen, die hij tot den laatste slag ontving. Maar nu beval de kapitein den hoofdopzichter hem onder de veroordeelden een betrouwbare waker uit te kiezen. De opzichter riep: "Betrouwbaar! Ik kan voor de betrouwbaarheid van geen enkele dezer schurken instaan. Maar ik weet wel een veroordeelde, die reeds bejaard is en voor het roeien onbruikbaar wordt. Voor zijn betrouwbaarheid blijf ik borg!" "Maar," voegde hij er bij; "ik weet dat ge hem toch niet nemen zult!" "Waarom niet?" vroeg de kapitein; "als hij zo is als gij hem voorstelt?" "Hij is Hugenoot"; antwoordde de opzichter. De kapitein fronste het voorhoofd en vroeg: "Weet ge mij geen ander voor te stellen?" "Neen", hernam de opzichter: "ten minste niemand voor wie ik kan instaan." "Nu", besloot de kapitein, "ik zal het met hem beproeven; laat hem komen."

Zo gezegd zo gedaan. De bedoelde galeislaaf was een eerwaardig grijsaard, Baucillon geheten; algemeen geacht om zijn verstand en rechtschapenheid die op zijn gelaat te lezen stonden. De kapitein vroeg hem of hij wel als opzichter van zijn voorraadkamer zou willen dienen. De eerlijkheid en het verstand, waarmede hij hem antwoordde, bevielen den kapitein zo, dat hij hem dadelijk door zijn hofmeester in de betrekking liet aanstellen. Spoedig was de kapitein zo tevreden over hem dat hij met niemand liever omging en hem zijn beurs voor de uitgaven overliet. Wanneer het geld verbruikt was, legde Baucillon hem de rekeningen van de uitgaven over, en zo groot was het vertrouwen van den kapitein dat hij de rekeningen, zonder ze in te zien, verscheurde en overboord wierp.

Het vertrouwen, dat de kapitein in Baucillon stelde, en de zuinigheid, waarmede deze de zaken van zijn heer behartigde, haalden hem spoedig den nijd en de vijandschap van zijn medebedienden op den hals. De kapitein had twee hofmeesters, een sleutelbewaarder en een kok, welke allen aan de tweede tafel spijsden. Deze heren wilden zich graag te goed doen aan de champagne en andere lekkernijen, welke aan de zorg van Baucillon toevertrouwd waren. Maar deze weigerde het hun en zei dat hij die alleen voor de tafel van zijn heer gebruiken mocht. Daarop werden zij zozeer met haat tegen hem vervuld, dat zij besloten hem in het verderf te storten. Zij vormden daartoe het plan om bij gelegenheid dat de kapitein gasten te eten vroeg, en er in de voorraadkamer veel te doen was, een en ander van het tafelzilver zoek te maken en Baucillon van de diefstal te beschuldigen. Maar een der hofmeesters stelde Baucillon van deze samenzwering in kennis. Baucillon besloot de storm niet af te wachten en wilde liever zijn leven verder op de roeibank doorbrengen dan aan zulke gevaren blootgesteld te zijn.

Op zekere morgen trad hij, met de rekening in de hand, voor den kapitein toen deze nog te bed lag en verzocht hem dringend hem te ontslaan van de zware taak als opzichter van de voorraadkamer. Hij gaf als reden op dat zijn leeftijd de kracht van zijn geheugen en zijn ogen deed afnemen en het hem dus niet doenlijk was de eervolle taak langer te behartigen. De kapitein was zeer verrast en antwoordde dat hij zeker een andere reden moest hebben, er bijvoegende dat hij de ware reden ogenblikkelijk noemen moest, wilde hij niet in ongenade vallen. Daarop verhaalde Baucillon hem de gehele geschiedenis en zei dat Morin, de tweede hofmeester, hem van de samenzwering op de hoogte gebracht had. "Ga heen", zei de kapitein; "ik zal de heren dadelijk hier laten komen." Zodra zij verschenen waren, dreigde hij hen onmiddellijk over boord te doen werpen indien zij niet ten volle bekenden. Zij beleden hun schuld ook werkelijk onder duizend verontschuldiging.

"Welnu," zei de kapitein; "ik zal u alleen op deze wijze straffen; ik verklaar u plechtig, dat zodra er van dit ogenblik af iets zoek of verloren raakt wat aan de zorg van Baucillon is toevertrouwd, ik er u alle drie voor aansprakelijk stel." Zij brachten daartegen in dat op die wijze Baucillon hen, wanneer hij slechts verkoos, in het verderf kon storten, maar de kapitein antwoordde: "Hij is een man van eer en gij zijt schurken, die verdienen kaal geschoren en aan de keten gelegd te worden." Hierop gingen de drie heren in grote verwarring heen; zij waagden het niet in 't vervolg Baucillon lastig te vallen. Deze bleef de lievelingsbediende van den heer Langeron, en zijn vriendschap kwam ook ons, de overige Gereformeerden op de galei, meermalen ten goede.

In hetzelfde jaar 1702, in juli, liepen wij met onze zes galeien de haven van Oostende binnen. Vandaar maakten wij, als de zee kalm was, uitstapjes naar de kusten van Vlaanderen en Nieuwpoort. Op zekere dag bemerkten wij op de hoogte van Nieuwpoort, op een afstand van vier of vijf mijlen, een eskader van twaalf Hollandse oorlogsschepen, die door volslagen windstilte opgehouden werden. Wij trokken op verkenning uit en bemerkten dat een der schepen ongeveer een mijl van de andere verwijderd was. Dadelijk roeiden de zes galeien er heen om het te beschieten. De kapitein van het oorlogsschip was blijkbaar een zeer onkundig man, want daar de galeien een zeer laag boord hebben

en uit de verte gezien niet veel vertoning maken, sprak hij snoevend tot zijn manschappen: "Maakt de katrollen klaar, dan zullen wij die zes bootjes aan boord hijsen!" Een zijner officieren, een Frans uitgewekene, Labadoux geheten, waarschuwde hem ernstig, want die kende de kracht der galeien beter, om de zaak niet te vertrouwen, want wanneer de galeien ongehinderd naderen konden, zouden ze zonder enige twijfel zijn schip nemen door de talrijkheid van hun bemanning. Maar de kapitein stak geen hand uit.

Uiteindelijk waren wij hem goed genaderd, waarna wij uit alle macht op zijn schip losroeden en plotseling "chamade" maakten; dat is, de galeislaven moesten een geschreeuw aanheffen om den vijand te verschrikken. Het is werkelijk een schrikaanjagend gezicht, wanneer op elke galei onverwacht driehonderd moedernaakte mannen overeind springen, allen tegelijk in woest gehuil losbarsten en met hun ketenen rammelen. Wie dat helse lawaai voor het eerst hoort, die vaart een rilling door de leden. De bemanning van het bedoelde schip werd daardoor zo verschrikt, dat allen zich hals over kop in het scheepsruim wierpen en om genade smeekten. Daardoor hadden de soldaten en matrozen der galeien licht werk om het schip te beklimmen en in te nemen. Het voerde 24 kanonnen en was ingericht voor 60; heette "Eenhoorn" en behoorde te Rotterdam thuis. Wij boegseerden (*slepen*) het zo spoedig mogelijk in het gezicht van de elf andere oorlogsschepen, die ons bij gebrek aan wind niet vervolgen konden, tot in de haven van Oostende. Men bracht de bemanning in de stadsgevangenis. Maar Labadoux, die als uitgewekene tot de galeien zou veroordeeld worden, nam als soldaat op de galei van den commandant dienst. Korte tijd later deserteerde hij om naar Holland terug te keren. Hij werd echter gevat en op de galei teruggebracht, waar men hem nu als slaaf aanketende, nadat hij voor den krijgsraad gebracht was.

Deze nam hem in verhoor en vroeg waarheen hij had willen vluchten. "Naar Holland!" was het antwoord, "om opnieuw de wapens tegen Frankrijk op te vatten." De commandant, over het antwoord verbaasd, zei tot hem: "Had ge geantwoord dat uw plan was geweest ergens op Frans grondgebied te vluchten, dan zoudt ge nu slechts tot roeiknecht veroordeeld zijn; maar met die bekentenis werpt ge uzelf de strop om de hals."

"Ja mijnheer!" hernam Labadoux; "ik belijd hier dat ik overeenkomstig de bevelen van den koning verdiend heb opgehangen te worden; en indien uw vonnis anders uitvalt, zult ge een onrecht begaan." De commandant begreep nu dat hij den dood boven het leven als galeislaaf verkoos en zei tot hem: "En ik, ten einde u zwaarder te straffen, begenadig u van den dood, die gij zoekt, en veroordeel u tot levenslange galeistraaf." Werkelijk bleef hij een jaar op de galeien; daarna werd hij bevrijd door de Hollandse vice-admiraal Van Almonde, die Labadoux kende en zeer waardeerde, want deze was op het schip van Van Almonde chirurgijn geweest. Op zekere dag kwam een sloep naar Oostende met een expresbode. Deze bracht een brief van admiraal Van Almonde aan de commandant der galeien met de eis Labadoux op vrije voeten te stellen. Die eis werd gestaafd door het bewijs van de gepleegde onrechtvaardigheid, dat men hem als krijgsgevangene gedwongen had in Franse dienst te treden. Hij dreigde, indien Labadoux niet onmiddellijk in vrijheid gesteld werd, tot zeer onaangename maatregelen te zullen overgaan. Daarmee bedoelde hij waarschijnlijk dat hij de galeien die in de haven van Oostende lagen, in brand zou steken, hetgeen hij tamelijk gemakkelijk had kunnen doen, en dat zeer gevreesd

werd. De brief had in elk geval de gewenste uitwerking. Nog nooit was een galeislaaf in vrijheid gesteld zonder eigenhandig bevel van den koning daartoe; maar de commandant der galeien ontsloeg Labadoux nog dezelfde dag; en wel op deze wijze.

De kapitein ontbood hem in het geheim in zijn kajuit en zei hem daar onder vier ogen, dat hij besloten had hem uit genegenheid voor admiraal Van Almonde de vrijheid te geven; maar dat kon niet anders geschieden dan onder de schijn dat hij gevluht was. Hij zou hem daartoe in staat stellen door de provoost te bevelen hem 's avonds, als bij vergissing niet aan de bank te ketenen. Labadoux moest buiten het schip op de roeiriemen van zijn bank gaan zitten; dan zou een sloep hem afhalen en in Vlaanderen aan land zetten. Alles werd geheel volgens afspraak uitgevoerd. Labadoux, met wie ik goed bevriend was, verzocht na het onderhoud met de commandant verlof om zich op "De Palmboom" te begeven; hij kwam afscheid van mij nemen en mij verhalen hoe hij bevrijd zou worden. Toen de sloep hem aan land gezet had, maakte de provoost de ronde, om te zien of allen behoorlijk vastgeketend waren, en bevond, zoals hij wel verwachtte, dat Labadoux verdwenen was. Hij liet daarom dadelijk de commandant kennis geven, die in tegenwoordigheid van officieren en verdere bemanning geweldig tegen de onachtzaamheid van den provoost tekeer ging en de man 24 uren in de boeien sloot, en zijn soldaten aan land zond om hem te vervolgen in de tegenovergestelde richting van die waarheen Labadoux gebracht was. Maar reeds de volgende dag werd over de zaak niet meer gesproken.

Gedurende het gehele jaar maakten wij geen andere verovering. In de haven van Duinkerken werden de winterkwartieren betrokken. Ook het jaar 1703 ging voorbij zonder dat wij iets anders deden dan de kusten van Engeland in het Kanaal door kanonschoten te alarmeren; en dat ook nog alleen maar als het weer het veroorloofde, want de galeien kan men niet anders dan bij kalme zee gebruiken. In 1704 waren wij in de haven van Oostende om het oog te houden op een Hollands eskader, dat op de hoogte van de haven kruiste. Aangezien het windstil was, voeren wij uit en verontrustten de schepen met kanonschoten buiten bereik van hun artillerie, want hun geschut reikte niet zover als dat van de galei. De oorlogsschepen konden zich door de windstilte niet van hun plaats bewegen; zulk weer werd natuurlijk altijd voor onze aanvallen gebruikt; zodra de wind zich verhief, keerden wij steeds naar Oostende terug.

Op zekere dag had vice-admiraal Van Almonde, die met zijn eskader voor Blankenberge kruiste, een visser ontmoet, die hij voor enige dukaten omkocht, om met zijn schuit de haven van Oostende binnen te vallen en daar aan de commandant te vertellen dat hij vijf grote Hollandse schepen ontmoet had, die met hun rijke lading uit Oost-Indië kwamen, maar waarvan de bemanning zo ziek was, dat zij bezwaarlijk een Hollandse haven bereiken konden. De schipper kwam en bracht dat bericht aan onzen commandant over; hij verhaalde er zelfs bij dat hij aan boord van de schepen geweest was en er een aardig zaakje gemaakt had, omdat de manschap hem al zijn vis afgekocht had.

Onze commandant liep in de strik, en toen de vloed opkwam, 's avonds om tien uur, vertrokken onze galeien om de rijken buit te halen. Er woei een lichte tamelijk frisse Oostenwind. Wij roeiden de gehele nacht door en toen de dag aanbrak, zagen wij onze

vijf vermeende Oost-Indië-vaarders, die zodra zij ons gewaar werden, alle zeilen bijzetten, ogenschijnlijk om te vluchten. De schepen waren zo goed vermomd, de versiering aan de achterkajuit was bedekt, de geschutpoorten gesloten; kortom zij leken zo volkomen op koopvaardijvaarders, dat wij allen ons volkomen bedrogen. Al onze officieren, soldaten en matrozen waren uitgelaten van vreugde in de vaste hoop dat zij spoedig de rijken buit zouden behalen.

Wij roeiden steeds dichterbij en kwamen zichtbaar nader bij de schepen, die de zeilen alleen maar gespannen hadden om ons te doen denken dat zij vluchtten, maar door middel van een grote voorraad scheepstouw, dat zij in zee achter zich sleepten, het zo hadden weten in te richten, dat ze slechts weinig vooruit kwamen. Onze zes galeien roeiden dus met alle kracht in slagorde en vol vertrouwen voorwaarts. Zodra wij dicht genoeg genaderd waren, gaven onze kanonnen vuur. Het schip, dat het naaste bij ons lag, antwoordde ons met een schot uit een klein kanon, dat op zijn achterplecht stond; hetwelk niet halverwege den afstand bereikte, zodat wij nog meer aangemoedigd werden. Wij kwamen steeds dichterbij, terwijl onze artillerie een geweldig vuur op de schepen opende, dat zij zeer gelaten doorstonden. Eindelijk waren wij zo dicht bij het schip, dat de achterhoede uitmaakte, gekomen, dat de mannen zich reeds gereed maakten met strijdbijl en sabel in de hand het te beklimmen, toen de Hollandse admiraal plotseling een sein gaf. Op hetzelfde ogenblik wendden alle vijf schepen de steven tegen ons, zodat ze ons omsingelden, en gaven al hun stukken, die reeds lang gericht waren, zo geweldig vuur, dat onze masten en het takelwerk aan stukken geschoten werden, en ze een groot bloedbad onder de bemanning aanrichtten. Toen bemerkten wij dat de vermeende koopvaardijvaarders uitstekende oorlogsschepen waren, die ons door list verlokten hadden aan de andere zijde van de zandbank, die zich hier over twee of drie mijlen langs de kust uitstrekt.

Toen we van zo slechte reis kwamen en het ergste te vrezen was, gaf de commandant bevel zo goed mogelijk naar de zandbank te vluchten, hetgeen de vijand ons niet verhinderen kon. Maar de schepen, in slagorde geschaard, namen ons zo vreselijk onder vuur, dat wij gevaar liepen allen in den grond geboord te worden. Alleen de nabijheid van de zandbank redde ons. Uit alle macht roeiden wij naar Oostende terug, waar we in zeer ellendige toestand aankwamen. Meer dan 250 man waren in het treffen gedood en een grotere menigte was gewond. In Oostende aangeland, was het eerste werk de visser te zoeken, die ons zo schandelijk bedrogen had. Hij zou een harde dood gestorven zijn indien men hem gevonden had, maar hij was verstandig genoeg geweest om onze mogelijke terugkeer niet af te wachten.

Onze commandant kreeg niet veel loftuiting van het hof, en weldra was algemeen bekend met hoeveel onvoorzichtigheid hij zich in gevaar begeven had. Want hij was buitengewoon onvoorzichtig geweest. Toen wij in het gezicht van den vijand waren, hield hij raad met de kapiteins van de andere vijf galeien en bleef stijf en strak volhouden dat er geen twijfel bestond of de schepen waren Oost-Indië-vaarders.

Eén der kapiteins, de heer De Fontète, meende dat het geraten was een brigantijn (een licht, klein schip) dat ons vergezelde, op verkenning uit te zenden. De commandant

antwoordde dat hij misschien bang was voor kanonskogels. Maar daarop riep de heer De Fontète uit: "Goed, mijne heren! nu gaan wij op den vijand los, en nu zal ik laten zien of ik bang ben!"

Die woorden kostten stromen bloed. Nadat het sein tot de terugtocht gegeven was en wij reeds begonnen weg te roeien, weigerde de heer De Fontète, verbitterd over het onverdiende verwijt, zich uit de slaglinie terug te trekken. Toen de commandant dat zag, riep hij: "Wil Fontète mij trotseren!" en schreeuwde de opzichter toe: "Laat uit alle macht weer naar de vijand toe roeien!"

De hoofdopzichter, die een zekere dood voor ogen zag, viel voor hem op de knieën en smeekte hem dringend niet terug te varen. Maar de commandant dreigde met het pistool in de hand, hem een kogel door het hoofd te jagen, indien hij niet ogenblikkelijk gehoorzaamde. Daarop liet de hoofdopzichter uit alle kracht terug roeien om de heer De Fontète het bevel over te brengen zich terug te trekken. De commandant begaf zich dus opnieuw in het vijandelijke vuur; en de eerste de beste kogel, die op de galei afgevuurd werd, nam het hoofd van de arme opzichter weg. Toen de commandant dichtbij genoeg was om zich verstaanbaar te maken, beval hij de heer De Fontète terug te trekken. Deze gehoorzaamde eindelijk en ontkwam met het schip van de commandant, met behulp van de zandbank.

Gedurende de verdere loop des jaars was de lust vergaan om nieuwe buit te behalen; de vijf vermeende koopvaardijvaarders hadden daartoe de moed ontnomen.

5. STORM, STRIJD EN WONDEN

In het jaar 1707 namen wij een klein Engels kaperschip en verbrandden een ander op de Engelse kust. Op zekere dag geraakten wij met het schoonste weer in de haven van Duinkerken; er was geen wolkje aan den hemel te zien. De heer De Langeron wilde graag de Engelse kust verkennen, en riep alle loodsen en stuurlieden bijeen om hun gedachten omtrent het weer te vernemen. Allen verklaarden dat het bestendig was en dat de westenwind nog een poos zou aanhouden.

Aan boord van onze galeien was ook een kustloods, een visser uit Duinkerken, met name Pieter Bart. Hij was een volle broer van de beroemde Jean Bart,

Jean Bart geboren te Duinkerken in 1650, overleden in 1702, was de zoon van doodarme ouders. Hij ging als scheepsjongen in dienst bij De Ruyter, maar keerde in 1672 naar Frankrijk terug om voor zijn vaderland te strijden. Hij heeft zijn vaderland de grootste diensten bewezen en in onderscheidene gevechten het onze veel afbreuk gedaan. Lodewijk XIV verhief hem in de adelstand. Hij is Frankrijks grootste zeeheld.

die door moed en dapperheid van eenvoudig matroos tot admiraal van Frankrijk opklom. Maar onze loods was en bleef een arme visser: voornamelijk doordat hij een onverbeterlijke dronkaard was, die de brandewijn als water zoop; zodat hij bij de overige loodsen en bij onze kapiteins weinig gezien was. Hij sprak daarbij slecht Frans en had niet de minste beschaving; ieder sprak hij met "jij" en "jou" aan. Maar toch was hij in zijn vak zeer bekwaam; hij kende de gehele kust door en door; en wat het weer betreft, herinner ik mij niet dat hij zich ooit vergist heeft in zijn voorspellingen hoe gedurende de eerste dagen weer en wind zijn zouden. Toen allen hun gedachten geuit hadden, riep de kapitein hem ook om zijn mening te horen. Hij was van geheel ander inzicht dan zijn vakgenoten.

"Zo!" zei hij tot onze kapitein, "wou je zee kiezen? Ik beloof je morgen het lekkerste soepje dat je ooit gehad hebt!" Hij bedoelde dat een storm het water zou laten koken en zieden. Allen lachten hem uit; doch hij vroeg ernstig of de kapitein hem dan maar eerst aan land wou zetten; maar dat verzoek werd niet ingewilligd. De ankers werden gelicht en daarop liepen onze galei en die van de heer De Fontète de haven uit, met zulk schoon, stil weer dat boven op de mast een kaars zou hebben kunnen branden. Gedurende de gehele nacht lieten wij ons geschut langs de kust van Dover donderen, en tegen de ochtend keerden wij naar de Franse kust terug om in de bocht van Ambleteuse tussen Calais en Boulogne binnen te lopen. Waarom onze kapitein daar juist ankeren wou, weet ik niet. Maar toen Pieter Bart daartoe de toebereidselen zag, schreeuwde hij alsof hij vermoord werd dat hij dat toch laten zou, omdat bij zonsopgang de zwaarste storm uit het zuidwesten zou opsteken en we dan niet meer de nauwe bocht, die juist tegen het zuidwesten ligt, zouden kunnen verlaten, maar zeer zeker op de rotsen verpletterd zouden worden.

Het weer bleef echter prachtig en men lachte hem duchtig uit; twee ankers werden uitgeworpen en ieder zocht zo goed mogelijk van de vermoeienissen van de nacht uit te

rusten. Alleen Pieter Bart liep zuchtend en in stilte wenend onophoudelijk op en neer. Korte tijd later ging de zon op en naarmate zij hoger steeg, draaide de lichte wind bijna onmerkbaar naar het zuidwesten en begon steeds iets sterker te worden. Nu werd de kapitein ongerust en begon aanstalten te maken om de bocht te verlaten. Maar nog vóór daartoe alles in orde was, verhief zich zo'n woedende storm, dat wij ijlings nog twee ankers uitwerpen moesten om zo mogelijk te verhinderen dat het schip op de oever geworpen werd. Doch de ankergrond van de baai was slecht, de ankers hielden niet; en wij zagen duidelijk dat de kokende golven, die over het gehele schip heensloegen, ons al dichter naar de gevaarlijke kust joegen. Ieder rekende op zekere ondergang. De scheepskapelaan deelde het heilig Avondmaal uit en gaf de zegen en absolutie aan ieder die zich boetvaardig betoonde. Maar de misdadigers onder de galeislaven, in plaats van enig berouw te tonen, riepen de kapitein en de officieren honend toe: "Zo, zo, mijn heren! Nu wordt spoedig voor ons allen uit hetzelfde vaatje getapt! Nu zullen we binnenkort allemaal gelijk zijn!"

In deze nood zag de kapitein Pieter Bart jammerend heen en weer stappen. "Mijn lieve Pieter!" riep hij hem toe: "Ik wou dat ik naar je waarschuwing geluisterd had; maar weet je nu ook raad?" "Ja!" antwoordde Pieter huilende, "wat geeft het mij of ik jullie wat zeg; je doet het toch niet! Ik zou nog wel een middel weten waardoor we met Gods hulp uit deze ellende geraken konden; maar ik verzeker je als het niet was om mijn eigen huid te redden, dan liet ik jullie allen verzuipen als honden; want dat ben je!"

In kalmer omstandigheden zou dat compliment hem duur te staan zijn gekomen, maar de nood drong de kapitein er niet op te letten; en hij bad hem zijn middel aan te wenden. "Maar dan wil ik niet", ging Pieter voort, "dat je me iets hoegenaamd hindert; ieder moet mij stipt gehoorzamen, anders zijn wij allen verloren." Onmiddellijk liet de kapitein door de tamboer onder trommelslag verkondigen dat ieder zich aan de bevelen van Pieter te onderwerpen had op straffe des doods. Hierna vroeg Pieter Bart aan de kapitein of hij geld op zak had. Deze stelde hem zijn beurs ter hand. Pieter nam er vier Louis d'or uit en gaf haar hem terug.

Toen vroeg hij aan de matrozen of er onder hen vier vastberaden kerels waren, die ieder een Louis d'or wilden verdienen door te doen wat hij hun zeggen zou. Dadelijk boden zich meer dan twintig aan. Hij koos er vier uit, liet hen in de grote sloep plaatsnemen, en die daarop door de katrollen in zee aflaten, hetgeen door de zware storm geen gemakkelijk werkje was. Hierna gaf hij de vier matrozen een anker mee, waarvan wij het touw aan boord hielden, en beval hun dat anker naar de rots te brengen, waarheen wij gedreven werden, en het daar uit te werpen.

Niemand kon begrijpen wat hij daarmee voorhad, en de kapitein kon niet laten hem te vragen wat hij eigenlijk doen ging. "Dat zul je wel zien!" antwoordde Pieter kortweg. Intussen voerden de vier matrozen met levensgevaar het bevel uit en roeiden naar de galei terug. Zodra Pieter dat zag, klaarde zijn gezicht op en zei hij: "Nu zijn we gered!"

Daarna liet hij de spriet zakken, maakte het grote zeil er aan vast, rolde het ineen en omwond het met biezen. Wanneer nu de touwen opgetrokken werden en het zeil omhoog

hieven, zouden, gelijk te voorzien was, de biezen scheuren en het zeil vanzelf uitspannen. Toen liet hij de spriet weer ophijsen en beval vier matrozen om, zodra hij daartoe order geven zou, de vier ankertouwen aan de voorzijde van het schip met bijlen te kappen.

Nu liet hij het ankertouw, dat achter de galei aan de rots vastgemaakt was, sterk aantrekken en beval de voorste te kappen. Zodra de galei zich van voren vrij voelde begon zij te draaien. Toen Pieter zag dat zij zich genoeg gedraaid had om een vierde deel van de wind in het zeil te krijgen, liet hij het spantouw van het zeil doorhakken. Terzelfder tijd liet hij het ankertouw aan de achterzijde kappen, nam zelf het roer in handen en begon de galei te sturen. Deze schoot pijlsnel door de woedende golven, vlak langs de buitenste rotsen de gevaarlijke bocht uit en de open zee in.

Door Gods goedheid en Pieters bekwaamheid waren wij nu aan het grote gevaar ontkomen van op de rotsen te zullen schipbreuk lijden. Maar nu was nog de kunst een haven binnen te lopen, waar wij voor de steeds heftiger wordenden storm veilig zouden zijn. Onder de wind lag Duinkerken en het was niet moeilijk daarheen te komen, want zelfs tegen wil en dank zou de orkaan ons daarheen zwepen. Er werd dus een klein stormzeil gespannen en wij jaagden naar Duinkerken met een vaart van meer dan vier zeemijlen in het uur.

Toch zaten de officieren nog in de grootste angst. Zij wisten zeer goed dat het binnenlopen in de haven van Duinkerken zelfs bij gunstig weer zeer moeilijk is; vooral voor de galeien, omdat die zo lang en zo bezwaarlijk (*lastig, moeilijk*) te sturen zijn. En de ingang is niet alleen nauw en gaat tussen twee lange dammen door, maar onmiddellijk voor de ingang ligt bovendien een zandbank, en men moet altijd zorgvuldig acht geven om daarop niet te stoten. Bij zulk noodweer scheen het volslagen onmogelijk behouden binnen te lopen. Maar er bleef geen andere keus dan dit te wagen, of ons door de storm steeds verder naar de Hollandse kust te laten drijven, om daar zo mogelijk veilige haven te vinden. Dat zou ons, galeislaven, recht naar de zin geweest zijn, want we waren met Holland in oorlog, en de galeislaven zouden op Hollands grondgebied dadelijk in vrijheid gesteld zijn geworden, vooral zij, die om hun geloof veroordeeld waren. Maar des te minder wilden de officieren en de overige bemanning daarvan horen, want die hadden geen lust om krijgsgevangenen te worden.

Intussen zweefden wij gestadig tussen dood en leven. Onophoudelijk werden wij door huizenhoge golven overstroomd. Men moest de luiken zo zorgvuldig mogelijk gesloten houden, anders was het scheepsruim in een ogenblik volgelopen en waren we in de diepte gezonken. Er was dus geen sprake van dat we enig voedsel konden krijgen. Gedurende vele uren zonder spijs en drank, meestal tot aan de knieën in het water, uitgeput door de geweldige angst, waren wij geheel moedeloos geworden en lieten ons naar Duinkerken drijven, dat we van verre zagen liggen. In Duinkerken had men ons opgemerkt en gezien in hoe ontzettend gevaar wij waren. Naderhand vernamen wij dat men in alle kerken de mis gelezen en openlijk voor ons gebeden had. Maar dat was ook al wat de inwoners daar doen konden, want geen schip, groot of klein, kon ons te hulp komen.

Nu kwam het er eindelijk op aan, de invaart te wagen tussen de dammen door, die zich verder dan een halve zeemijl in zee uitstrekken, of onfeilbaar te gronde te gaan. De storm woedde zo heftig, dat de toppen van de dammen geheel door de zee overstromd waren en men slechts bij korte tussenpozen de ingang zien kon. Men wekte Pieter Bart, die ofschoon hij doornat was van de golven, onder een bank rustig lag te slapen, en de kapitein vroeg hem of en hoe hij raadde binnen te lopen. "Ja", antwoordde hij, "precies zoals ik het met mijn vissersbark doe, als ik van de vangst thuiskom, dat is met volle zeilen."

"Wat!" riep de kapitein; "maar je weet toch dat een galei onder zeil niet te sturen is en alleen met de riemen kan gekeerd worden! Maar bij zo'n storm kan ik niet laten roeien, en indien wij bij het binnenlopen maar even stoten, gaat het schip in duizend stukken en we zijn met man en muis verloren." "Laat mij nu maar stil begaan"; hernam Pieter, "dan zul je zien dat alles goed losloopt. Alleen kan ik niet voorkomen dat de galei de boeg stuk stoot op de binnenhavenmuur." "Dat doet er niet toe", zei de heer De Langeron; "daar is naderhand de timmerman goed voor!"

Toen liet Pieter de zeilen spannen, greep het roer, en stuurde op de invaart los. Wij waren allen in de grootste angst of het hem gelukken zou, maar hij was opgewekt, lachte ons uit en noemde de officieren bange kindertjes. En hij stuurde zo behendig dat hij met een scherp hoek om de zandbank heen kwam en de invaart trof. Daarna liet hij zeil strijken, maar de galei liep zo snel, dat verscheidene honderden zeelieden, welke de intendant tot onze hulp op de dammen gecommandeerd had en die ons voortdurend touwen toewierpen om ons tegen te houden, niets konden uitrichten. De sterkste touwen knapten als draadjes af, en ten slotte stootte de galei tegen de muur van de binnenhaven en werd het voorschip verpletterd, gelijk Pieter voorspeld had.

Ook de galei van de heer De Fontète, die niet met ons in de baai geankerd had, maar in de open zee gebleven ons daarna stipt gevolgd was, gelukte het, door precies het voorbeeld van Pieter te volgen, behouden de haven te bereiken.

De heer De Langeron had Pieter Bart graag in dienst gehouden en beloofde hem dubbel loon; maar hij weigerde en zei: "Dan was ik wel gek! En wanneer je me ook duizend livres (480 gulden) per maand geeft, dan ga ik toch nooit weer met jou mee!" Hij ontving zijn loon en vertrok. Wij liepen gedurende de gehele zomer de haven van Duinkerken niet weer uit, maar takelden spoedig af om te overwinteren.

In het begin van 1708 werden de galeien weer uitgerust en maakten wij verscheidene tochtjes langs de kusten van Engeland; om daar de troepen te alarmeren en bezig te houden. Doch zodra zich een groter vijandelijk oorlogsschip vertoonde, vluchtten wij zo snel mogelijk naar de Franse kust ergens in een haven of rede, daar de galeien in open zee tegen schepen met hoge verschansing en veel kanonnen in 't geheel niet bestand zijn.

In de loop van die zomer kwam een zekere scheepskapitein, Smith geheten, op onze galei en bracht een brief des konings, waarin de heer De Langeron bevel ontving hem als

vrijwilliger op zijn galei te plaatsen en overeenkomstig zijn rang te behandelen. Deze kapitein Smith was een Engelsman, maar een verrader van zijn vaderland. In het begin van 1708 had de koningin van Engeland hem het bevel gegeven over een groot oorlogsschip, dat tachtig kanonnen voerde en bestemd was om de kust van Engeland te beschermen. Maar Smith, die in de grond van zijn hart Rooms was, zeilde naar Gothenburg in Zweden. Daar verkocht hij het schip, hetzij aan de koning van Zweden, hetzij aan particulieren; dankte de bemanning af, streek het geld op en begaf zich naar Parijs, waar hij de koning zijn diensten tegen Engeland aanbood, nadat hij Rooms geworden was. De koning nam hem in genade aan, maar had toch geen zin om een verrader een aanstelling tot kapitein te geven; en gaf hem daarom de raad - die met een bevel gelijk stond - om op de galei van de heer De Langeron te gaan dienen.

Deze kapitein Smith nu, vervuld van dodelijke haat tegen zijn vaderland en de daar heersende godsdienst, gelijk met landverraders en afvalligen gewoonlijk het geval is, peinsde onophoudelijk op middelen om Engeland de grootst mogelijke schade te berokkenen. Nadat verscheidene zijner voorstellen verworpen waren, werkte hij uiteindelijk een plan uit, om door de zes galeien, die onder bevel van de heer De Langeron stonden, de stad Harwich, aan de mond van de Theems gelegen, bij nacht te overvallen, te plunderen en af te branden. De koning hechtte spoedig zijn goedkeuring aan dat plan. Ten einde het uit te voeren, namen wij een goede voorraad pek en andere brandstoffen aan boord; de bemanning van soldaten werd versterkt, en op 5 september zeilden wij uit met het schoonste weer dat men zich denken kan. Een lichte Noordoosten wind was ons zo gunstig dat wij met kleine zeilen, zonder roeien, ongeveer tegen vijf uur der avonds aan de mond van de Theems aankwamen,. Maar Smith, van oordeel dat het nog te vroeg was en dat men licht ons ontdekken en het plan verijdelen kon, beval ons weer in open zee terug te trekken en de nacht af te wachten om dan eerst te landen.

Wij roeiden derhalve een goed eind terug. Spoedig daarop berichtte de wacht, die op de hoofdmast geplaatst was, dat hij in het noorden 36 zeilen zag, die koers hielden naar het Westen. Kort daarna kon hij waarnemen dat het 35 koopvaardijsschepen waren, begeleid door een krijgsmfregat van ongeveer 36 stukken. Het was dus naar alle waarschijnlijkheid een handelsvloot, die van Texel in Holland kwam en de Theems wilde binnenlopen.

Dadelijk hield onze commandant krijgsraad, waarin besloten werd de onderneming tegen Harwich te laten varen en te beproeven deze vloot te bemachtigen, hetgeen voor het belang des konings meer betekende dan het verbranden van Harwich; want de gelegenheid om zulk een rijke buit te veroveren kwam niet alle dagen voor, terwijl men de onderneming tegen Harwich zo goed morgen als vandaag uitvoeren kon.

Wel verzette kapitein Smith zich met alle macht tegen dat besluit, maar de krijgsraad bleef er bij, want de officieren gehoorzaamden Smith slechts met tegenzin. Onze commandant beval daarop dat vier galeien de ongewapende koopvaardijsschepen omsingelen en er zoveel mogelijk van veroveren moesten. Hij daarentegen zou met onze galei en die van de heer de Mauviliers het fregat aangrijpen. Alle zeilen werden derhalve gespannen en we roeiden op het fregat los, terwijl de andere galeien haar koers er naar richtten om de handelsschepen het binnenlopen van de Theems te verhinderen. Spoedig

zagen wij dat de koopvaardijsschepen alle zeilen bijzetten om zo snel mogelijk de Theems te bereiken om ons te ontkomen. Ook het fregat kwam geheel onder zeil, maar niet om te vluchten, doch om ons op het lijf te vallen. De galei die ons ter zijde moest staan was meer dan een zeemijl achtergebleven, hetzij omdat ze ons niet bijhouden kon, hetzij omdat de kapitein die haar commandeerde het geraden achtte ons het eerste vuur van de vijand te doen doorstaan.

Intussen toonde onze kapitein niet de minste vrees en toen wij binnen bereik kwamen en het fregat onze eerste kanonschoten niet beantwoordde, riep hij snoevend dat de Engelsman naar het scheen, zich zonder slag of stoot wilde overgeven. Maar hij zou het spoedig anders ondervinden! Reeds waren wij zo dichtbij gekomen dat onze mannen begonnen de vijand met musketten te beschieten, toen de Engelsman plotseling zijn schip wendde en schijnbaar voor ons op de vlucht sloeg. Later ondervonden wij tot onze grote schade dat dit niet anders dan een krijgslist was, maar in het eerste geloofden wij werkelijk dat hij vluchtte. Daardoor nog meer aangevuurd riepen onze mannen de vijand toe dat ze lafaards waren; en dat wanneer zij zich niet overgaven, zij in de grond zouden geboord worden. Maar er kwam geen antwoord.

Toen kregen wij bevel uit alle macht te roeien en het duurde niet lang of wij geloofden met onze sporen het achterschip te zullen doorboren. Alle soldaten en matrozen, aan wie het enteren opgedragen was, stonden gereed met sabel en strijdbijl in de hand. Plotseling ontweek het fregat door een enkele druk op te roepen, onze sporen, want het had onze handelwijze goed begrepen. Daardoor schoot de galei onweerstaanbaar voorbij en kwam plotseling boord aan boord naast het fregat te liggen, met zo geweldige wrijving langs het vijandelijke schip dat aan die zijde al onze roeiriemen afgebroken werden. De Engelse kapitein had dat zien aankomen en liet nu onverwacht de gereedgehouden enterhaken (ijzeren, aan kettingen bevestigde haken) op ons schip werpen, waardoor wij in een ommezien aan zijn schip vastgehecht en weerloos gemaakt waren. Terzelfder tijd liet hij door in de mastkorven geplaatste matrozen aangestoken handgranaten op ons werpen, die verscheidenen van onze mannen doodden of wonden.

Maar dat was nog slechts voorspel. Verschrikkelijk hielden zijn kanonnen huis. Hij had ze doen laden met kartetsen (*projectiel met schroot en kogeltjes*) en met stukken oud ijzer en diep naar beneden doen richten. Nu werd het ene na het andere op ons dek afgevuurd, waar zij een vreselijk bloedbad aanrichtten. Wij stonden als op een brug of op een vlot, geheel ongedekt aan het vijandelijk vuur blootgesteld, zodat geen schot verloren ging. Het trof zo dat mijn bank, waarin ik met vier andere galeislaven en een Turk mij bevond, lijnrecht tegenover een der kanonnen van het fregat lag. Ondanks de duisternis berekende ik, bij het licht dat het afvuren deed bliksemen, dat de lading van dat stuk onvermijdelijk ons allen wegvagen zou, zodra zij afgevuurd werd. Ook zag ik dat de kanonniers, die aan de voorsteven van het fregat begonnen waren met vuren, van het ene stuk naar het andere lopende al nader en nader bij die noodlottige vuurmond kwamen. Mijn keten verhinderde mij ter zijde te springen, maar het scheen mij toe dat ik door op de bank te springen min of meer buiten bereik van de kartetsen zou geraken.

Ik sprong dus op de bank en zond een kort, innig gebed op als iemand, wiens laatste ogenblik gekomen is. Daar kraakte het schot! Ik viel bewusteloos neer. Hoe lang ik daar zo lag, weet ik niet, maar het moet geruime tijd geduurd hebben. Uiteindelijk kwam ik weer bij, maar ik lag niet op de bank, doch in de middengang der galei; het schot had mij zo ver weg geslingerd als mijn keten lang was. Ik was dwars over het lijk van de luitenant geworpen, die doof het schot gedood was.

Daar het nacht was kon ik niets zien, net zo min de bloedplassen als de verwoesting, die in mijn bank aangericht was. Eerst geloofde ik dat mijn bankgenoten zich uit angst voor het kanon op de grond gelegd hadden. Ik wist nog niet dat ik verwond was, want ik voelde geen bijzondere pijn, gelijk bij plotselinge en zware verwondingen dikwijls het geval is als gevolg van de daarmee gepaard gaande verdoving. Ik riep mijn kameraden dus toe: "Sta op, jongens, het gevaar is voorbij!" Maar er kwam geen antwoord, dus kroop ik naar mijn bank terug, en daar de Turk, die als [Janitsaar](#) gediend had, zich er dikwijls op beroemde dat hij nog nooit van z'n leven bang geweest was, riep ik hem toe: "Zeg, Juzuf, ben je dan nu toch wel bang? Sta op man!" en greep hem bij de arm om hem overeind te helpen.

Maar - nog sidder ik als ik het mij voor de geest breng - ik hield de enkele arm, die van het lichaam afgescheurd was, in de hand! Vol afschuw liet ik de arm op de grond vallen en bij het zwakke schijnsel, dat zo nu en dan over de omtrek flikkerde, rondastende bevond ik dat ook de vier anderen dood, ja aan stukken gescheurd om mij heen lagen. Ik ging op mijn bank zitten en voelde dat ik zwak werd. Daar stroomde enig warm vocht langs mijn naakte lichaam. Ik voelde met de hand er langs en bemerkte dat die nat werd, maar in de duisternis kon ik niet onderscheiden of het van bloed of van water was. Wel vermoedde ik het eerste; met de vinger volgde ik het vocht dat in grote druppels van mijn linkerschouder viel; en uiteindelijk ontdekte ik dicht bij het sleutelbeen een grote wond, die door de gehele schouder ging. Daarna voelde ik ook een wond aan het linkerbeen beneden de knie, die ook door en door ging; en uiteindelijk een derde, waarschijnlijk door een houtsplinter geslagen, die mij een stuk vel van de buik had afgescheurd. Daar lag ik nu en verloor veel bloed; ik had geen aandacht voor de strijd aan boord; en kon van niemand enige bijstand verwachten, want zowel in de bank voor mij en die achter mij, als in mijn eigen bank, waren allen dood. Van die achttien man was ik de enige die er - en dan nog met drie zware wonden - levend afkwam. En dat alles, hoe ongelooflijk het moge klinken, door dat ene kanonschot!

Ik verhaal nu verder hoe alles zich toegedragen had, hetgeen ik later vernomen heb.

Op onze galei heerste de schrikkelijkste verwarring; men wist van niemand of hij dood, verwond of nog weerbaar was. De banken der roeiers waren bedekt met lichamen, niet alleen van gedode of gewonde galeislaven, maar ook van officieren en scheepslieden. De lucht weergalmde van het gejammer en gekerm der verwonden. Maar men waagde het niet pekpannen te ontsteken, die voor de vijand evenzoveel schietschijven zouden geweest zijn; en dus kon niemand in het stikdonker de gewonden helpen of hen van de gedoden onderscheiden. Alles aan boord was in hopeloze verwarring.

Dit duurde tot diep in de nacht; toen was de strijd geëindigd door de verovering van het fregat, en kon men eindelijk er toe overgaan om de doden over boord te werpen en de gewonden te helpen.

De andere galeien zonden ons mannen, en men beijverde zich om met de meest mogelijke spoed alles weer zo goed en zo kwaad als 't ging in orde te maken; maar in het duister, want men zag aan de Theems een menigte pekpannen branden en hoorde de signalen en kanonschoten van verscheidene oorlogsschepen, die bezig waren ons te zoeken. Het eerste wat men op onze galei ter hand nam, was de doden in zee en de gewonden in het scheepsruim te werpen. Maar God alleen weet hoeveel gewonden voor dood gehouden en over boord gesmeten werden; want in de verwarring en de duisternis werd ieder voor dood gehouden, die geen geluid gaf en zich niet bewoog, dus ook ieder die door schrik en bloedverlies bewusteloos was.

Ook ik lag bewusteloos onder de anderen, die in hun eigen en in mijn bloed zwommen, toen de provoosten aan onze bank kwamen, om de dode en verwonden van hun ketenen los te maken. Naar men mij later verhaalde meenden zij dat wij allen dood waren, en begonnen de ketenen los te slaan en ieder, die zij niet hoorden kermen of schreeuwen over boord te werpen, zo vlug dat een bank binnen een paar minuten leeg was. Nu, wat mijn kameraden aangaat, bestond er geen twijfel of ze dood dan wel levend waren, want van hen wierp men meer stukken en brokken dan gehele lichamen in zee. Toen ik aan de beurt kwam lag ik bewusteloos. De provoosten zagen mij dus voor dood aan, één hunner trok mijn linkerbeen op het aambeeld en hield het vast terwijl een ander met een hamer de ijzeren pin uit de ring sloeg waarin de keten vastzat. Tot mijn geluk drukte de man, die mijn voet vasthield, zo stijf op mijn wond, dat ik van pijn bijkwam en een harde schreeuw gaf. Ik hoorde de provoost zeggen: "Die is niet dood!" en daar ik ogenblikkelijk begreep dat ze op 't punt stonden mij in zee te werpen riep ik: "Neen, neen! Ik ben niet dood!"

Daarop sleepten zij mij zonder veel omstandigheden naar het scheepsruim bij de overige verwonden, en wierpen mij op een partij touwwerk. Welk een bed voor een zwaar gewonde; een gezond mens heeft na een uur daarop gelegen te hebben, reeds pijn door al de leden! Daar lagen wij nu allen in het stikdonker bij benauwende hitte en vreselijke stank, en wel allen door elkaar: officieren, soldaten, matrozen en galeislaven; zonder de minste verpleging. Het aantal gewonden was veel te groot dan dat men hen behoorlijk kon verbinden. In dat verschrikkelijke scheepsruim bleef ik drie dagen liggen, gedurende welke vele gewonden het bestierven. Ik werd geplaagd door brandenden dorst en wondkoortsen; mijn wonden waren slechts zeer gebrekkig verbonden met grof linnen, dat in brandewijn en kamfer gedoopt was, zodat er ontsteking bijkwam en ik meer dood dan levend was.

Eer ik verder ga met het verhaal van mijn ervaringen, wil ik medelen hoe het kwam dat na de kanonnade, welke het Engelse fregat ons had doen ondergaan, wij niet helemaal in de grond geboord werden, en zelfs ten slotte het fregat door ons genomen werd.

Toen de Engelse kapitein onze galei naar hij meende door zijn vreselijk kartetsenvuur geheel weerloos gemaakt en buiten gevecht gesteld had, zou het hem gemakkelijk

gevallen zijn haar door enteren te nemen. Maar hij bleef zijn plicht getrouw om de onder zijn hoede gestelde koopvaardijsschepen te beschermen en te redden zelfs met opoffering van zijn eigen fregat. En daarom wilde hij zijn manschappen niet verdelen, maar hield ze allen aan boord, liet ons los en nam maatregelen tegen de andere galeien. De heer De Langeron, een van de weinigen die ongekwetst gebleven waren, hees in deze nood eigenhandig de signalen, om zowel de vier galeien die bezig waren de handelsschepen te vervolgen, als de galei van de heer de Mauviliers te hulp te roepen. Men liet dus dadelijk de reeds voor een deel veroverde handelsschepen vrij en roeide met alle kracht terug om zo spoedig mogelijk het Engelse fregat te omsingelen. Dat werd nu zo hevig als men kon aangegrepen, en toen keerde natuurlijk de kans. Ondertussen spanden de koopvaardijsschepen alle zeilen bij om zich op de Theems te redden. Daarop openden de vijf galeien zulk een geweldig musketvuur op het fregat, dat spoedig niemand van de bemanning zich meer op het bovenste dek vertoonde. Toen werden van elke galei 25 grenadiers gecommandeerd om het fregat te enteren. Niemand verweerde zich zodat het hun gemakkelijk viel aan boord te komen. Maar zodra zij het bovendek betraden, ontmoetten zij de heftigste tegenstand. De officieren hadden zich in het zogenaamde "achterkasteel" teruggetrokken en schoten met falconetten (kleine kanonnen) op de grenadiers los.

Verder waren de luiken door sterke ijzeren staven verzekerd, waar tussendoor de manschap op de grenadiers schoot of hen met pieken naar de benen stak, zodra zij probeerden het schip binnen te dringen. Ze waren daardoor weldra genoodzaakt onverrichter zake op de galeien terug te springen. Toen werd een andere afdeling tot enteren gecommandeerd, maar die verging het niet beter. Een groot aantal van die mannen werd door de falconetten en pieken gedood of gewond. Toen slaagden zij er in, nadat zij versterking van een groot aantal soldaten ontvangen hadden, de ijzeren staven met behulp van zware stangen los te breken; en ook onder zware verliezen het achterkasteel te veroveren en de officieren gevangen te nemen.

Maar nu had men de kapitein nog niet! Deze had zich in de kajuit in het achterste gedeelte van het schip verschanst en schoot onophoudelijk uit een aantal geweren en pistolen, terwijl hij elke vordering om zich over te geven met verachting afwees. De officieren, die men reeds als krijgsgevangenen op onze galei gebracht had, deelden mee dat de kapitein een vastberaden man was, die zeker, liever dan zich over te geven, zijn schip in de lucht zou doen springen. Dat was, voegden zij erbij, voor hem een ogenblik werk, want de kruitkamer, waarvan hij de sleutel had, lag naast zijn kajuit en kwam daarin uit.

Dat joeg de officieren van de galeien grote schrik aan, want zulk een oorlogsfregat heeft op zijn minst vierhonderd vaten kruit aan boord. En indien hij zijn schip in brand stak, waren zeer zeker ook onze zes galeien met 3.000 mensen verloren geweest, zonder dat er één gered werd. De heer De Langeron besloot echter nog een laatste poging te wagen om de kapitein levend of dood in handen te krijgen en beval een sergeant twaalf man met zich te nemen, de deur van de kajuit in te slaan en zich van hem meester te maken. Die deur hadden zij spoedig genoeg verbrijzeld, maar de opening was zo klein dat er slechts één man tegelijk door kon. Zodra de sergeant de kajuit binnentrad, schoot de kapitein

hem door het hoofd; waarop de anderen vluchtten en schreeuwden dat de kapitein hen één voor één als honden zou neerschieten.

Daarop werd besloten door goedheid zo mogelijk te verkrijgen wat met geweld niet gelukken wilde en de kapitein op beleefde en hoffelijke manier te vragen zich over te geven, terwijl men hem de beste behandeling beloofde. Hij had alleen zolang tegenstand geboden om de galeien op te houden en aan de vloot tijd te geven om de Theems in te lopen. Door de vensters van zijn kajuit kon hij aan de lantarens, die de schepen in de top van de mast hadden, zien dat zijn doel bereikt was, en daarom was hij nu tot onderhandelen bereid. Ten einde echter nog tijd te winnen en geheel zeker van zijn zaak te zijn, verklaarde hij dat hij zijn degen alleen aan de commandant van de galeien zou afgeven, en dat die dus aan boord moest komen om hem in ontvangst te nemen. Hierop werd een korte wapenstilstand gesloten. De heer De Langeron zond zijn luitenant, ten einde de kapitein voor te houden dat het een commandant niet betaamde gedurende het gevecht zijn post te verlaten. De kapitein, nu volkomen gerustgesteld omtrent het lot van de hem toevertrouwde vloot, gaf zich uiteindelijk over en werd op onze galei bij de heer De Langeron gebracht.

Deze was niet weinig verbaasd toe hij een kleinen misvormde man voor zich zag, die hem zijn degen overhandigde met de woorden: "Het verlies van mijn fregat doet mij niet veel leed, want ik was van 't begin af besloten, dat zo nodig op te offeren om de mij toevertrouwde schepen te redden. Ge zult aan boord geen schatten vinden; alleen een weinig kruit en lood. Wilt gij mij een behandeling schenken een man van eer en een officier waardig, dan zal zich vroeger of later wel een gelegenheid voordoen waarbij ik of een van mijn landgenoten u dat vergeld."

De heer De Langeron, door die edele en mannelijke taal getroffen, gaf hem de degen terug en antwoordde: "Mijnheer, neem uw degen weer. Gij verdient hem te dragen en zijt slechts voor de vorm mijn gevangene." Doch spoedig kreeg hij daarover in zekere zin berouw, want toen de Engelse kapitein in de staatsiekajuit geleid werd en daar kapitein Smith aantrof, die hij onmiddellijk herkende, trok hij de degen en stortte op Smith los uitroepende: "Verrader! nu zul je door mijn hand sterven, daar de beul van Londen je niet krijgen kan!"

Bijtijds greep de heer De Langeron de woedende kapitein van achteren om het lijf en verhinderde zodoende de uitvoering van zijn voornemen. De Engelsman verzekerde dat hij met meer genoegen die schurk zou doorstoken dan alle zes de galeien veroverd hebben.

Kapitein Smith, ten hoogste over het voorgevallene gebelgd, trachtte de heer De Langeron te beduiden dat het niet aanging de Engelsman met hem op hetzelfde schip te doen blijven. Maar onze commandant antwoordde koel en stijf, dat de Engelsman zijn gevangene was en bij hem aan boord bleef. Indien kapitein Smith daar geen genoegen mee nam, stond het hem vrij aan boord van een andere galei te gaan. Deze gaf dadelijk aan die raad gehoor, en zo raakten wij hem kwijt.

Aangezien hier kapitein Smith uit mijn verhaal verdwijnt, is dit de plaats zijn verdere lotgevallen en schrikkelijk uiteinde te verhalen. Deze man ging zonder ophouden voort om zijn dodelijke haat tegen zijn landgenoten en tegen alle Protestanten op allerlei wijzen aan de dag te leggen. Wanneer hij vernam dat een Franse korsar (zeerover) een Engels schip had buit gemaakt, hetgeen meermalen voorviel, ging hij in de gevangenis, waarheen men de manschappen van het genomen schip gebracht had, om hen op allerlei manieren te beschimpen en te beledigen. Ja, meermalen deelde hij onder de cipier en de gevangenenbewaarders geld uit, opdat zij die mannen zo hard mogelijk behandelen en hun geen liefdegaven uitkeren zouden. Hij had op onze galei ook dikwijls de heer De Langeron de raad gegeven, ons Protestanten duchtig te doen geselen; maar deze had nooit naar hem gehoord.

Dag en nacht zon Smith op middelen om zijn vaderland afbreuk te doen; en toen de door hem ontworpen onderneming tegen Harwich mislukt was, werkte hij een ander plan uit, dat hij ten uitvoer brengen wilde, indien hem het bevel toevertrouwd werd over twee oorlogsschepen, een met veertig en het andere met 24 kanonnen, die in de haven van Duinkerken lagen. Hij zond zijn plan naar Parijs, en kreeg werkelijk de toestemming, maar zo dat kapitein Smith alleen over het kleine fregat bevel kreeg, en het grote schip aan een der kapiteins van de galeien toevertrouwd werd, met opdracht om in alle handelingen met Smith te rade te gaan.

In oktober 1708 zeilden beide schepen naar de Theems, maar vonden tot hun bevreesing de mond der rivier beschermd door een oorlogsschip met zeventig stukken. Daarop werd in krijgsraad besloten dat kapitein Smith met zijn lichter en sneller varende fregat op verkenning zou uitgaan, zonder zich binnen de vuurlinie van het Engelse schip te wagen, en dan terugkeren of het andere schip door signalen tot zich roepen zou. Smith echter, door zijn onverzoenlijke haat gedreven, waagde zich te dicht bij de Engelsman en begon hem roekeloos te beschieten. Deze antwoordde daarop met een zo vreeslijk en goed gericht salvo, dat alle drie de masten overboord gingen en Smiths fregat weerloos als een wrak rondreef. De Engelsman vorderde nu de bemanning op zich over te geven, indien ze niet dadelijk in de grond geboord wilde worden. Maar Smith wilde liever door eigen hand dan onder beulshanden sterven. De officieren en matrozen dreigden hem over boord te smijten indien hij zich niet overgaf. Daarop nam hij een brandende lont, hield die zo goed mogelijk verborgen, en snelde de trap af naar de kruitkamer om het schip in de lucht te doen springen. Maar de wacht, die voor de kruitkamer geplaatst was, raadde zijn bedoeling, greep hem vast en riep de matrozen toe, dat Smith de lont in 't kruit wilde steken. Dadelijk stormden deze naar beneden, sleepten de ellendeling op het dek en bonden hem vast aan de overgebleven stomp van de grote mast. Toen riepen zij de Engelsman toe dat ze zich overgaven.

De Engelsman zond een goed toegeruste sloep onder bevel van een officier, die zijn ogen niet geloven kon toen hij Smith daar gekneveld aan de mast gebonden vond staan. Toen hij aan boord van het Engelse schip gebracht was, waren allen zo verheugd over de vangst van deze beruchten verrader, op wiens hoofd een premie van duizend pond Sterling gezet was, dat zij uit alle kanonnen een vreugdesalvo afvuurden.

Smith werd nu naar Londen vervoerd, en ofschoon de lafaard, om zijn leven te redden, aanbod protestant te worden, werd hij tot de gewone straf van landverraders veroordeeld. Hij stierf een afschuwelijke dood. De beul bond hem op het rad, sneed hem de borst open en rukte hem het hart uit. Met het nog trillende hart ontving hij drie slagen in het aangezicht, en daarop werd hij in vier stukken gehouwen. Die stukken werden op ijzeren stangen tentoongesteld. Toen ik in 1713 te Londen kwam, zag ik daar de overblijfselen van zijn lijk nog langs de Theems op de palen gestoken.

6. BETERE TIJDEN

Drie dagen na het gevecht, in het vorige hoofdstuk verhaald, liep onze galei in de ellendigste toestand de haven van Duinkerken binnen. Meer dood dan levend werden de gewonden één voor één aan een katrol uit het scheepsruim gehesen en daarop naar het hospitaal vervoerd. De galeislaven werden van de matrozen gescheiden en in twee grote kamers elk met veertig bedden ondergebracht, waar men ons, alhoewel wij bijna stervend waren en geen lid verroeren konden, zorgvuldig aan het voeteneinde van de bedsteden vastketende!

Tegen één uur in de namiddag kwam de eerste chirurgijn in gezelschap van al de chirurgijns der galeien om ons te onderzoeken en te verbinden. Deze eersten chirurgijn was ik bijzonder aanbevolen. Om te verhalen hoe dat zich toegedragen had, moet ik met mijn verhaal iets teruggaan. Nadat ik op de galeien te Duinkerken gebracht was, hadden mij mijn bloedverwanten te Bordeaux aanbevolen aan een rijke en aanzienlijke bankier te Duinkerken, Piecourt geheten. Deze man was in Bordeaux geboren, en door geboorte zowel als door geestesrichting Protestant, maar uit vrees tot de Roomse kerk overgegaan. Hij was zeer rijk, vorstelijk mild, en had steeds een geopende beurs voor de grote heren, die hem daarom zeer naar de ogen zagen. Hetzij nu uit eigen genegenheid, hetzij uit begeerte om de aanzienlijke lieden uit Bordeaux, die mij bij hem aanbevolen hadden, een genoegen te doen, had hij te mijnen gunste gesproken met de heer De Langeron, mijn kapitein, die hem zeer liefhad, want zij waren intieme vrienden, en had hem verzocht mij zoveel mogelijk verlichting te geven.

Daarmee niet voldaan verzocht de heer Piecourt op zekere dag mijn kapitein, mij de volgende dag, dat is de eerste Kerstdag, om acht uur 's morgens bij hem te doen brengen. Hij koos die tijd uit omdat hij zijn vrouw, die een bijgelovige Roomse was, er niet bij wenste te hebben, en zij die dag tot 's middags twaalf uur in de kerk blijven moest. De heer De Langeron, die 's winters in de stad verblijf hield, kwam de dag tevoren op de galei en beval de provoost mij de volgende morgen op het bepaalde uur zonder keten bij de heer Piecourt te brengen en mij op de straat of op het voorplein van zijn huis te wachten tot mijn bezoek afgelopen zou zijn. Zo gebeurde het.

De heer Piecourt ontving mij vriendelijk en bracht mij in zijn kamer, terwijl hij zijn bediende zei, dat hij voor niemand te spreken was. Toen deelde hij mij mee hij een middel gevonden had om mij de vrijheid te bezorgen, wanneer ik er in toestemde. Ik bedankte hem voor zijn goedheid en voegde er bij dat ik graag alles zou doen wat mijn geweten mij niet verbood.

"Welnu", zo ging hij voort, "uw geweten zal er wel iets mee te doen krijgen, maar toch zo weinig, dat als dit u ongerust maakt, ge u daarvan in Holland spoedig zult kunnen reinigen. Luister eens goed", ging hij voort: "ik ben Protestant even goed als gij, maar om niet mijn gehele vermogen te verliezen, huichel ik voor de wereld. Ik geloof dat ik daarmee niet zoveel kwaad doe, want inwendig ben ik in elk geval niet afvallig geworden en huldig ik nog steeds de waren godsdienst. Nu is de heer Pontchartrain, de minister van de

marine, een mijner vrienden, en hij weigert mij niets. Teken nu een belofte dat gij, indien men u de vrijheid hergeeft, in welk land ge ook verblijf houdt als goed lid van de Roomse Kerk zult leven en sterven. Ik beloof u dat niemand daar iets van zal te weten komen, zodat gij geen gevaar zult lopen over uw broeders te ergeren. Die belofte zal ik naar de minister zenden en ik verzeker u dat gij in vrijheid zijt gesteld alvorens we veertien dagen verder zijn. En dan neem ik op mij u veilig en zonder het minste gevaar naar Holland te brengen. - Nu wat dunkt u?"

"Mijnheer", antwoordde ik hem, "mij dunkt dat ik mij vergist heb toen ik u voor een goed Protestant hield. Een Protestant moogt gij zijn, maar duidt mij niet ten kwade dat ik de vrijheid neem u te zeggen dat ge geen *goed* Protestant zijt. Gelooft gij dat God doof is en blind, en dat de belofte, waarvan gij mij spreekt, al blijft zij voor de mensen verborgen, Hem niet bekend wordt en Hem niet ten hoogste beledigen zal? Overigens behoef ik, desverkiezende, dezelfde belofte slechts aan de geestelijke van de galeien te geven, en hij zal mij dadelijk de vrijheid bezorgen. Bedrieg u niet, mijnheer, uw eigen gevoelens over de waarheid veroordelen u; gij weet even goed als ik, en denkelijk nog veel beter, dat indien de belijdenis, die wij omtrent God in ons hart afleggen, niet door onze woorden en daden bevestigd wordt, die geloofsbelijdenis ons als huichelarij en overtreding toegerekend wordt."

Min of meer beschaamd, voerde hij nu enige gronden aan, om de strenge eisen van het Evangelie te verzwakken. Ik wees ze echter alle terug, zoals mijn geloof en mijn geweten mij ingaven, en eindigde met te zeggen dat ik niet geloven kon dat mijn bloedverwanten, die mij bij hem aanbevolen hadden, hem verzocht hadden mij de vrijheid te bezorgen ten koste van de rust mijns gewetens. "Neen", antwoordde hij met tranen in de ogen, "zeker niet; en ik zou ook voor niets ter wereld willen dat zij het te weten kwamen!" Daarop omhelsde hij mij en wenste mij de genade Gods toe om in dit gevoel, een belijder van de ware godsdienst waardig, te blijven volharden. "Ik heb u nu lief", voegde hij er bij, "niet alleen om de aanbeveling van uw bloedverwanten, maar veel meer uit hoogachting voor uzelf." Hij bood mij daarop zoveel geld als ik begeerde, maar ik sloeg dat dankbaar af, nam afscheid en ging naar de galei terug. Sinds die dag bezocht de heer Piecourt mij dikwijls en trachtte mij op allerlei wijzen te helpen.

Toen hij nu vernam dat onze galei de haven binnengelopen was, kwam hij aan boord en hoorde daar dat ik zwaar-gewond naar het hospitaal vervoerd was. Dadelijk begaf hij zich naar de eerste chirurgijn, die goed met hem bevriend was, en beval mij zo ernstig in diens zorg aan, alsof ik zijn eigen zoon geweest was. Bij het eerste bezoek nu, dat deze in onze kamer aflegde, haalde hij zijn leitje uit de zak en vroeg wie onzer Jean Marteilhe heette. Daarop kwam hij bij mij aan bed en verhaalde mij dat ik hem door de heer Piecourt bijzonder aanbevolen was. Hij onderzocht mijn wonden en achtte die aan de schouder de gevaarlijkste; trouwens in alle was ontsteking gekomen. Toen hij zag dat ik slechts met enige in brandewijn gedrenkte lappen verbonden was, riep hij de chirurgijn van onze galei, maakte hem hevige verwijten over zijn nalatigheid en voegde er bij: "Indien deze man, zoals waarschijnlijk is, sterft, dan hebt gij hem vermoord!" Onze chirurgijn verontschuldigde zich zo goed mogelijk en vroeg verlof om mij beter te mogen verbinden.

Maar de eerste chirurgijn zei dat ik zijn patiënt was en dat niemand anders dan hijzelf mij verbinden zou.

Hij behandelde mij met zoveel zorgvuldigheid dat ik, naast God, aan hem mijn leven te danken heb, aangezien wel 75% van de gekwetsten, van wel wie de meesten niet zo gevaarlijk gewond waren als ik, in het hospitaal stierven. Die grote sterfte gaf aanleiding tot de mening dat de Engelsen hun kogels vergiftigd hadden. Ik geloof evenwel dat dit laster is, die de Fransen door haat tegen de Engelsen ingegeven werd, want de chirurgijn verzekerde mij dat de grote sterfte onder onze gekwetsten ontstond doordat de lading der kanonnen voor het grootste gedeelte bestaan had uit roestige en morsige stukken oud ijzer, welke het vlees verschrikkelijk vaneen gereten en door besmetting de wonden verontreinigd hadden; waarbij de verwaarlozing bij het aanleggen der verbanden door de chirurgijnen het hare gedaan had.

Ongeveer twee maanden later waren mijn wonden genezen, maar de chirurgijn liet mij nog een maand in het hospitaal blijven om beter op krachten te komen. Daarbij werd ik zo goed verzorgd en gevoed dat ik aan het einde dier drie maanden zo dik was geworden als een monnik, ofschoon mijn arm zo zwak bleef dat ik nauwelijks mijn hand naar mijn mond kon brengen. Toen ontsloeg de chirurgijn mij met een eigenhandig geschreven getuigschrift dat ik door mijn wonden voor het roeien onbruikbaar geworden was. Desniettenstaande werd ik op mijn galei teruggebracht en opnieuw aan een roeibank geketend.

In april 1709 werden de galeien als naar gewoonte weer uitgerust. Aan elke riem zijn, zoals de lezer zich herinneren zal, zes roeiers, van wie de eerste of voorroeier het zwaarste werk te verrichten heeft. Daarvoor wordt dus altijd de krachtigste van de zes genomen. Die voorroeiers gezamenlijk vormen de zogenaamde eerste klas. De tweede aan de riemen maken gezamenlijk de tweede klas uit en zo verder. De zesde klas bestaat uit de ziekelijkste en zwakste veroordeelden, en heeft het minst vermoeiende deel van het werk. Vóór mijn verwonding behoorde ik tot de eerste klas. Ofschoon de opzichter mij bij vergissing of om een andere mij onbekende reden op zijn lijst op de eerste klas had laten staan, begaf ik mij op een plaats zesde klas, aangezien mijn verlamde arm mij het roeien nagenoeg onmogelijk maakte. Ik moest er echter op rekenen dat ik mij daardoor aan de zogenaamde "proef" blootstelde. Die proef is iets verschrikkelijks; zij bestaat daarin dat bij het eerste uitlopen der galei in het voorjaar de opziener een als gebrekkig aangegeven veroordeelde zo lang en geweldig met de zweep afranselt tot die er half dood bij neervalt. Daardoor moet hij zich overtuigen of de ongelukkige misschien ook uit luiheid en om van het zwaarste roeien verschoond te worden, zich voor zwak of ziekelijk aangegeven heeft.

Toen wij nu voor de eerste maal in dat jaar uitliepen, kwam de hoofdopzichter, die altijd op het voorste gedeelte der galei blijft tot ze in open zee is, de gang doorlopen om bank voor bank te onderzoeken of de klassen naar behoren bezet waren. Ondertussen sloeg hij met een dik hard touw er onbarmhartig op los, zodra hij meende dat de een of ander niet genoeg zijn krachten inspande. Ik was achter op de galei op de zesde bank; en daar zijn monstering (*onderzoek naar toestand der troepen*) voor op de galei begonnen was en hij

door de vele slagen die hij reeds uitgedeeld had, opgewonden was, verkeerde ik in de grootste angst dat hij mij wreed behandelen zou.

Uiteindelijk kwam hij bij onze bank, bleef staan en gaf op barse toon de voorroeier bevel met roeien op te houden. Toen riep hij mij toe: "Kom hier, hond van een Hugenoot!" In grote angst en niet anders denkende dan dat hij mij tot zich riep om mij des te beter te kunnen afranselen, stond ik op en naderde hem, mijn keten achter mij aanslepend, de muts in de hand, in ootmoedig smekende houding.

"Wie heeft je bevolen te roeien?" snauwde hij mij toe. Ik antwoordde dat ik, door mijn wonden gebrekkelijk, gelijk hij zien kon, (want ik was tot mijn middel toe naakt, zoals men bij het roeien altijd is) gemeend had, omdat ik slechts één arm tot mijn dienst had, die het best te gebruiken door de roeiers van mijn bank te helpen. "Dat vraag ik niet", riep hij; "ik vraag wie je bevolen heeft te roeien!" "Mijn plicht"; antwoordde ik. "En ik", hernam hij, "verkiest niet dat je roeit. Want indien men niet volgens de wet de vrijheid hergeeft aan hen die in gevecht gewond zijn, dan zal ik in elk geval zorgen dat ze niet roeien."

Hij sprak zo opdat de andere veroordeelden geen reden zouden hebben om te denken dat hij de Gereformeerden begunstigde. De wet schrijft namelijk voor alle galeislaven, die in gevecht met de vijand gewond worden, op vrije voeten te stellen. Of dat is ter beloning dan wel om de koning van het onderhoud van zoveel gebrekkelijke en onbruikbare mensen te ontslaan, kan ik niet zeggen. Alleen met de Gereformeerden wordt een uitzondering gemaakt; die moeten onder alle omstandigheden aan de keten blijven. Nadat hij deze woorden gezegd had, die mij in de oren klonken alsof een engel van de hemel tot mij gesproken had, riep hij de provoost en beval hem: "Maak die gebrekkige hond van de keten los en stop hem voor mij in de voorraadkamer."

De provoost maakte mij van de ellendige bank los, waar ik zeven jaren lang zoveel gezweet en gebloed had en bracht mij in de voorraadkamer in het scheepsruim. De opzichter van de voorraadkamer, onder wie ik nu dienen moest, was een jong man van ongeveer 24 jaar, een aangenaam mens die meer om een dolle jeugdige streek dan om een zwaar vergrijp tot de galeien veroordeeld was. Hij heette Goujon. Wij waren reeds geruime tijd met elkaar bevriend en hij was er zeer verheugd over, dat ik nu van de roeibank bevrijd was. Daar wij nu voortdurend samen waren, had hij terwijl de galei verder roeide - gelukkig zonder behulp van mijn arm! - tijd genoeg mij zijn geschiedenis te verhalen, die ik hier kort weergeven wil.

Goujon was de zoon van adellijke en rijke mensen en trad gelijk de meesten zijner verwanten in krijgsdienst. Zijn vader wilde hem een hogere post bezorgen en voorzag hem daartoe rijkelijk van geld, zodat hij in alle kringen optreden kon. Zijn regiment werd te Gravelines, een kleine plaats op vier mijlen afstand van Duinkerken, in garnizoen gelegd. Goujon, die steeds rijk gekleed was, en bij zijn jeugd en adellijk voorkomen een uitstekende opvoeding en veel geest verbond, verwierf zich spoedig de achting en vriendschap van al de officieren van zijn regiment. Hij was ook bij het schone geslacht zeer gezien, en vatte vurige genegenheid op voor een jonge dame, die dat geheel verdiende. Deze dame was jong, geestig en zeer rijk; de enige dochter van een oud

gepensioneerd officier, die uitgestrekte landgoederen bezat. De jongelieden beminden elkaar hartstochtelijk en verloofden zich met elkaar, daar Goujon zich vleide dat haar vader hem met genoegen de hand van zijn dochter geven zou.

Vervuld van die hoop deed hij aanzoek, maar werd niet alleen kortweg afgewezen, doch kreeg ook van de officier - ik weet niet om welke reden - bevel om onmiddellijk alle bezoeken bij diens dochter te staken, terwijl hij haar ten strengste verbod haar minnaar ooit weer te ontmoeten, onder bedreiging van opsluiting in een klooster. De beide gelieven besloten toen gezamenlijk te vluchten om op een vreemde plaats met elkaar in het huwelijk te treden.

Met dat doel bestelde Goujon een postkoets en sprak met zijn geliefde af, elkaar te ontmoeten bij een bres in de stadsmuur, waar wel een schildwacht stond, maar Goujon hoopte die te kunnen omkopen, want hij was bij de soldaten zeer bemind. Ongelukkigerwijze was dat die avond een nieuweling, die het zeer nauw nam met zijn dienstorders. Hij wilde geen drinkgeld aannemen en eiste dat Goujon terug zou gaan. Toen deze echter voortliep legde de soldaat aan en gaf vuur. Het schot miste. Goujon sprong toornig op de soldaat toe en wierp hem van de wal in de droge stadsgracht, waarop de licht gewonde schildwacht moord en brand begon te roepen.

Enige tolbeambten, die in de buurt in een kroeg zaten, hoorden het geschreeuw, grepen hun wapens en ijlden naar buiten, roepende: "Te hulp voor de koning!" Goujon had nog gelegenheid zijn dame toe te roepen dat zij zo snel mogelijk vluchten moest, hetgeen haar ook gelukte zonder herkend te worden. De twaalf tolbeambten vielen Goujon op het lijf; vier hunner stootte hij neder, vier anderen verwondde hij, maar uiteindelijk werd hij zelf gewond en gegrepen door soldaten van het gealarmeerde stadsgarnizoen en naar het hospitaal vervoerd. Alle officieren van het garnizoen stelden, om Goujon te redden, de zaak in het nadeel der tolbeambten voor, die zij beschuldigden van een geweldige aanval op een officier des konings, terwijl het gebeurde met de schildwacht geheel verzwegen werd. En zeker gaf de verhouding van twaalf burgers tegen een officier voor de eersten geval een zeer ongunstige schijn. De krijgsraad nam de zaak in handen en sprak in allerijl vonnis. Hij prees Goujon omdat hij in dienst vier burgers die hem aangevallen hadden, gedood had, en veroordeelde de overige acht tolbeambten om door het lot onderling uit te maken welke vier opgehangen en welke vier levenslang op de galeien dienen zouden.

De gehele burgerij was over dit vonnis verontwaardigd; de burgemeester begaf zich naar de stadhouder, en tekende hoger beroep aan. De laatste gaf een opschorting van het vonnis gedurende dertig dagen. Daarop zond de burgemeester een verslag van het gehele geval naar het hof en vergat vooral niet er bij te voegen, waaraan Goujon zich tegenover de schildwacht schuldig gemaakt had. Ook werd aangetoond, dat de tolbeambten, alvorens de vijandelijkheden te openen, Goujon in naam des konings hadden aangemaand om de wapens neder te leggen, maar dat hij daarop geantwoord had: "De duivel mag de koning met zijn hele familie halen!" Die ondoordachte uitdrukking kwam Goujon duur te staan, want de koning, die van alles nauwkeurig op de hoogte gesteld was, heeft hem die nooit vergeven. Tengevolge van een koninklijk bevelschrift sprak nu het gerechtshof de tolbeambten vrij en veroordeelde Goujon tot de galg, met het

voorrecht van ter wille van zijn hoge stand aan de voet van de galg doodgeschoten te worden.

Dat gaf grote beroering in het regiment. Een oom van Goujon, die eerste-luitenant was, verkreeg, na zeer veel vergeefse moeite, uiteindelijk door mevrouw De Maintenon begenadiging van de koning voor Goujon. Doch hij werd tot levenslange gale straf veroordeeld, naar Duinkerken afgeleverd, op onze galei gebracht aan de provoost overgegeven, die hem zijn met gouden tressen behangen kleren uittrok en een rode kiel liet aandoen, Daarop werd zijn haar afgeschoren; een haardos zo schoon als ik ooit gezien heb, en hij aan een roeibank vastgeketend. Tengevolge van vele aanbevelingen liet de kapitein hem echter in de voorraadkamer brengen, waar hij belast werd met de uitdeling der levensmiddelen voor de scheepslieden en de veroordeelden. Hij was dag en nacht vrij van de keten en droeg als teken van zijn slavernij, slechts een ijzeren ring aan de voet. Ik raakte spoedig met hem bekend en bevriend, want hij was een geestige jonge man, die aangenaam wist te vertellen. Ook ontving hij dikwijls bezoek van officieren en soldaten, want in de haven heeft ieder vrije toegang tot de galeien.

De vader van Goujon, een eerwaardige grijsaard, wendde nog een laatste poging aan om genade voor zijn zoon te verkrijgen. Hij wierp zich met zijn twee zonen voor de voeten des konings neer; maar geheel vergeefs, deze liet zich niet verbidden. Er bleef dus voor Goujon geen ander middel over dan de vlucht, wilde hij niet levenslang op de galeien dienen. Op zekere dag bezocht hem een sergeant van zijn regiment en stelde zich met vier andere grenadiers te zijner beschikking. Zij verklaarden zich bereid lijf en leven voor zijn bevrijding te wagen. Van toen aan dacht Goujon aan niets anders dan aan ontsnappen. Hij moest meermalen naar de stad gaan om inkopen te doen, maar werd dan aan een Turk geketend en door een wacht begeleid; op klaarlichte dag en in levendige straten was het dus onmogelijk te ontkomen. Nu bewoog Goujon zijn bewaker gaandeweg om tegen het uitdrukkelijk bevel in met hem een kleine kroeg te bezoeken; waar hij uiteindelijk een kamertje huurde. Natuurlijk moest hij dit bij de bewaker, maar ook bij de herbergierster met rijke geschenken goedmaken, want zij stelden zich bloot aan een zware geldboete, omdat het streng verboden is veroordeelden in een herberg toe te laten. Zo dikwijls Goujon nu in de stad moest zijn, bezocht hij die herberg en dronk met zijn begeleiders.

Uiteindelijk was het plan rijp voor uitvoering. Met tranen in de ogen nam hij afscheid van mij, zeggende: "Bid voor mij, trouwe vriend, vandaag wordt beslist of ik vrijkomen dan wel sterven zal, want mislukt mijn plan dan kom ik om bij mijn verdediging of korte tijd later door beulshanden." Zo vertrok hij. Met de sergeant had hij afgesproken dat hij om negen uur het raadhuis voorbijkomen zou en de sergeant met een zakdoek het teken geven dat niets meer aan de uitvoering van het plan in de weg stond. Met zijn gewone geleide nam hij zijn ontbijt in de herberg. Tegen tien uur kwamen twee van de bedoelde grenadiers met hun ransels op de rug, de herberg voorbij, toen één hunner zei: "Kameraad, we willen een borreltje drinken!" Zij traden binnen, gingen zitten, en de herbergierster diende hen. Toen vroeg een hunner aan de ander of hij ook iets van de sergeant gehoord had. Maar de ander antwoordde ontkennend. "De duivel mag de sergeant halen!" zei de eerste, "en die Goujon er bij. Die kerel is er schuld aan dat wij niet bijtijds in ons garnizoen komen!"

De herbergierster werd nieuwsgierig of zij over haar kennis Goujon spraken en vroeg wat er met die man aan de hand was. Toen verhaalden zij dat die Goujon wegens een zaak van eer tot de galeien veroordeeld was, maar nu genade gekregen had, en dat aan hun sergeant opgedragen was, het dekreet van vrijstelling aan de commandant te brengen. Nu had hij Goujon niet op de galei gevonden en ook niet bij de commissaris voor de levensmiddelen, en liepen zij hem de gehele stad door te zoeken om hem de goede tijding te brengen.

De vrouw geloofde alles en liep spoedig heen om Goujon mee te delen wat zij zojuist vernomen had. Dat gehele verhaal klonk zo waarschijnlijk dat ook de wacht er geloof aan sloeg. Goujon, schijnbaar buiten zichzelf van blijdschap, vroeg of de grenadiers reeds vertrokken waren. De vrouw zei, dat ze nog in de gelagkamer zaten, en daar niemand enig gevaar vermoedde, liet men hem binnenkomen. De mannen wensten Goujon geluk met zijn bevrijding, men dronk enige stevige glazen op zijn gezondheid, en onderwijl kwamen de beide andere grenadiers om hun kameraden te zoeken. Ten slotte kwam de sergeant hen afhalen.

Nu was er nog een dienstmaagd, die de gehele zaak had kunnen verijdelen door praatjes te maken. Goujon nodigde de soldaten om mee te ontbijten en zond het meisje uit om oesters te halen. Toen dat gedaan was riep men de herbergierster, en juist toen die een glas aan de lippen zette om ook op de gelukkige gebeurtenis te drinken, gaf Goujon een teken, waarop de soldaten met ontblote sabels zich op de vrouw, de wacht en de Turk wierpen en dreigden hen zonder genade overhoop te steken, wanneer zij schreeuwden of de geringste tegenstand boden. De herbergierster viel in onmacht, de Turk kroop onder tafel en de wacht bad op de knieën om lijfsгенade. De grenadiers haalden uit hun ransel een compleet stel geschikte kleren tevoorschijn, benevens een klein aambeeld, hamer en beitel. Goujon werd van zijn keten verlost, als officier gekleed en verliet met de sergeant en twee mannen de herberg. De anderen bleven nog een poosje en zeiden toen dat zij naar voren gingen om een slok brandewijn te halen, maar zwoeren wanneer de gevangenen het geringste geluid maakten, dadelijk te zullen terugkeren om hen van kant te maken.

Zij slopen weg, terwijl de anderen nog doodsbleek op de grond lagen, toen het meisje met de oesters terugkwam. De dienstbode vroeg wat hun overkomen was, en verzekerde dat er niemand meer in huis te zien was. De wachter, die wel wist dat er voor hem van genade geen sprake zou zijn, maakte zich hals over kop uit de voeten naar Nieuwpoort, waar hij naar het klooster der Kapucijner monniken vluchtte. Tot zijn onuitsprekelijke verbazing vond hij daar de hem toevertrouwd Goujon met de sergeant en de vier grenadiers, die zich evenzo onder bescherming van het klooster gesteld hadden.

Ondertussen zat ik in de grootste ongerustheid, want ik wist zeer goed hoe bij dergelijke ondernemingen het geringste toeval alles in de war sturen kan. In mijn angst zag ik gedurig uit naar de kade, waar ik uiteindelijk de Turk met zijn keten op de schouder zag aankomen. Dadelijk vroeg de provoost hem waar Goujon gebleven was. "Ja", zei de Turk, "die is er vandoor! Meer dan 500 grenadiers zijn gekomen met bommen en granaten en

hebben hem weggevoerd." De vrees had de arme kerel waanzinnig gemaakt, en hij is zijn leven lang het gebleven. De provoost, die zag aankomen dat hij wegens de ontvluchting van Goujon voor de krijgsraad zou gedaagd worden, ontvlood ook dadelijk naar de Kapucijner monniken te Nieuwpoort. En vandaar schreef het gehele gezelschap een verzoekschrift om genade aan het hof. Uit eerbied voor het aan de Kapucijnen gewaarborgde recht van bescherming werd die aan allen verleend, behalve aan Goujon; hem wilde de koning geen vergeving schenken. Maar deze ontkwam verkleed naar Brugge, vanwaar hij mij schreef. Niettegenstaande alle navraag heb ik later nooit meer iets van hem gehoord.

Men verdacht mij dat ik van Goujons vlucht op de hoogte geweest was, en indien ik niet zo in de gunst bij de heer De Langeron geweest was, dan had ik onverbiddelijk de bastonnade gekregen; zo is de wet op de galeien. Indien een van de roeiknechten vlucht, krijgen al de anderen van zijn bank en ook de twaalf van de banken voor en achter hem een stevige bastonnade. Het is een fijn uitgedacht middel om te zorgen dat de een de ander steeds nauwkeurig in het oog houdt. In de meeste gevallen is het natuurlijk grof onrecht, maar voor galeislaven bestaat weinig of geen gerechtigheid. Een voorbeeld daarvan vertelde mij eens een oude Turk op onze galei. Hij had een gevecht tegen Spaanse galeien meegemaakt, waarbij de Fransen het onderspit zouden gedolven hebben, indien men niet op de inval gekomen was om aan elke bank met galeislaven een paar manden vol stenen te geven, om die op de Spanjaarden te werpen. Daarbij werd hun, zo de overwinning behaald werd, de vrijheid beloofd. De hagelbui van stenen had de Spanjaarden gedwongen hun buit te laten varen, maar aan de galeislaven hield men geen woord. Die werden behandeld volgens het oude spreekwoord: "Als 't gevaar voorbij is, lacht men de heiligen uit."

Thans vervolg ik mijn eigen geschiedenis. Op de dag toen ik van de roeibank losgemaakt werd, maakten de galeien een tocht naar het Kanaal om daarna weer naar Duinkerken terug te roeien. Zodra daar het anker uitgeworpen en de tent gespannen was, liet de opzichter, die op zijn bank aan de tafel zat, mij roepen. Toen ik voor hem stond zei hij tot mij: "Ge hebt gezien wat ik tot verbetering van uw lot gedaan heb; en het doet mij genoegen u te kunnen tonen, hoezeer ik u en uw geloofsgenoten hoogacht, want gij hebt niemand kwaad gedaan. Ik denk ook: als hun godsdienst u verdoemt, dat zij in de volgende wereld daarvoor voldoende gestraft zullen worden." Nadat ik hem hartelijk voor zijn goedheid bedankt had, ging hij voort: "Zeer graag zou ik u verder helpen, maar ik moet daarbij zeer oppassen, dat ik de scheepsgeestelijke niet op mijn hals krijg, want als die bemerkte dat ik de Hugenoten begunstig, zou het slecht met mij aflopen. Maar ik ben op een denkbeeld gekomen. De schrijver van de heer De Langeron is gestorven; ik zal u als zijn opvolger voordragen en ik denk wel dat hij u zal nemen. Ga nu weer naar beneden; ge zult spoedig geroepen worden",

Werkelijk ging de hoofdopzichter dadelijk daarna naar de heer De Langeron en vertelde hem dat hij op een der banken een zesde man had zitten, met wien hij als roeier niets kon aanvangen. De man gaf voor een lamme arm te hebben en ofschoon hij hem met een duchtig pak slaag beproefd had (waarvan, zoals ik gezegd heb, geen woord waar was) kon hij toch niet meeroeien. Hij had hem daarom, daar hij de anderen in de weg zat, van

de bank doen losmaken, want hij had nog liever een schaap dan zo'n werkman. Hierop vroeg de heer De Langeron op welke wijze die man zo gebrekkig geworden was, waarop de hoofdopzichter antwoordde: "Door de wonden, die hij gekregen heeft toen wij het Engelse fregat namen." "Zo?" hernam de kapitein, en waarom is hij dan niet evenals de anderen in vrijheid gesteld?" "Omdat hij Hugenooot is", was het antwoord; "maar de kerel kan goed schrijven en is overigens zeer bruikbaar en goed opgevoed. Ik geloof dat hij een goede schrijver voor u zou zijn."

"Laat hem eens roepen", zei de kapitein. Onmiddellijk werd ik geroepen, en zodra ik voor de heer De Langeron verscheen en hij mijn naam hoorde, vroeg hij mij of ik een zekere Piecourt kende. Toen ik daarop bevestigend antwoordde, zei hij: "Goed, ik neem u tot mijn schrijver."

Zo werd ik dus onverwacht van roeisolaaf tot secretaris van de kapitein bevorderd. Ik wist dat de heer De Langeron zeer op zindelijkheid gesteld was, en liet mij daarom een korte rode rok maken - andere kleuren mogen de veroordeelden niet dragen - en beter ondergoed. Ik kreeg verlof mijn haren te laten groeien en kocht een scharlakenrode muts. Zo gekleed en gereinigd stelde ik mij aan de commandant voor, die er schik in had mij in die kleding te zien en te vernemen dat ik die zelf bekostigd had. Hij beval zijn eerste hofmeester mij bij elke maaltijd een schotel van zijn tafel en een fles wijn te geven, hetgeen ook gedurende de campagne van 1709 dagelijks geschiedde, zodat ik getuigen kan dat mij in die tijd niets ontbrak dan de vrijheid. Ik was dag en nacht zonder keten en droeg alleen een ring aan de voet. Ik had een goed bed en kon rusten, terwijl alle anderen duchtig werken moesten, als men aan 't varen was, Wel had ik daarbij op sommige tijden zeer veel te schrijven, zodat ik er soms gehele nachten mee doorbracht, omdat ik mij alle moeite gaf om mijn kapitein tevreden te stellen en hem het geschrevene zo mogelijk vóór de bepaalde tijd te leveren. Hij had daardoor veel met mij op, en ook de officieren en de overige bemanning toonden mij achting en welwillendheid.

Behalve mijn openlijk werk als schrijver van de heer De Langeron had ik ook - en dat reeds vroeger - een ander, dat geheim moest gehouden worden. Ik was namelijk belast met de bewaring en verdeling onder de Gereformeerden op de galeien van de geldelijke ondersteuning, die onze broeders in Holland van tijd tot tijd verzonden. Een mijner verwanten, die ouderling te Amsterdam was, meende mij veel eer te bewijzen door mij dat geld te zenden en dat werk toe te vertrouwen. Dat is echter een hoogst gevaarlijk werkje, want op verzoek van de Jezuïeten kwam van het hof het strenge bevel, dat er niet langer geld onder de Gereformeerden op de galeien mocht uitgedeeld worden; en zelfs werden de kooplieden en de bankiers, die zich met zulke geldzendingen belastten, met zware lichamelijke straffen bedreigd. Indien ik betrapt werd op het bezit van zulke gelden of bij de verdeling ervan, dan had ik slechts te kiezen tussen het verraden van de koopman of bankier, wiens ondergang ik daardoor bewerken zou, of mij te laten dood geselen, zoals een onzer broeders op de galeien te Marseille overkwam, gelijk ik straks vertellen zal.

Toch kon ik gedurende lange tijd deze zaken behartigen zonder ontdekt te worden, hetgeen ik naast Gods genade te danken had aan de goedheid en trouw van de Turkse slaven jegens ons. De zaak ging op deze wijze in haar werk. Toen mij werd opgedragen

de gelden in ontvangst te nemen en te verdelen, welke onze broeders ons zonden, opdat wij niet van honger zouden omkomen, (want van de ons verstrekte levensmiddelen, bestaande in enig scheepsbesluit en ongeveer dertig oneetbare bonen per etmaal kon iemand onmogelijk op de duur in 't leven blijven) was ik steeds aan mijn bank geketend. Ik had als Gereformeerde niet eens het voorrecht dat de anderen genoten, van zo nu en dan naar de stad te kunnen gaan, wanneer de provoost tegen betaling van een stuiver hun keten losmaakte en zij de soldaat, die hen begeleiden moest, ook een stuiver betaalden. Wat moest ik er nu op bedenken om het geld in handen te krijgen, dat de heer Piccourt - die was de bankier met wien onze broeders in Holland in verbinding stonden - volgens opdracht ons te betalen had? Een paar malen had hij het mij door zijn bediende doen brengen. Maar toen het verbod met verdubbelde strengheid herhaald werd, waagde hij zich daar niet meer aan en liet mij verzoeken hem voortaan een vertrouwd man te zenden, wien hij het meegeven kon.

Ofschoon ik toen nog niet bekend was met de rechtschapenheid en trouw jegens ons van de Turkse slaven, sprak ik er toch over met de Turk, die op mijn bank zat en vroeg of hij ook iemand kende, die genegen zou zijn mij een dienst te bewijzen. Daarop antwoordde hij niet alleen dat hij er toe bereid was, maar hij vouwde de handen op zijn tulband, ten teken van gebed, en dankte God van ganser harte er voor dat deze hem waardig achtte zijn medemensen barmhartigheid te kunnen bewijzen. En zulks ofschoon hij zeer wel wist dat hij zijn leven daardoor op het spel zette. Gedurende lange tijd diende deze Turk mij in die aangelegenheid met de voorbeeldigste trouw; hij bracht mij stipt het geld, dat hij bij de heer Piccourt haalde, en bracht hem de door mij getekende kwitantie terug. Hoe menigmaal ik hem ook smeekte daarvoor enige beloning aan te nemen, was hij daartoe nooit te bewegen, maar antwoordde altijd dat hij daardoor zijn goede werken ongedaan zou maken, omdat God niet toestond enig goed werk tegen beloning te verrichten.

Zoals ik hierboven verhaalde, werd deze Jusuf in de strijd voor de mond der Theems gedood. Men zal zich herinneren dat ik toen zijn afgeschoten arm in de hand hield. Zijn dood bedroefde mij en ik wist nu bovendien niemand, aan wie ik de zaak toevertrouwen kon. Destemmer was ik verbaasd toen, zodra een gelegenheid zich daartoe voordeed, verscheidene Turkse slaven van onze galei zich tot mij begaven en dringend vroegen om met die gevaarlijke taak belast te worden; zo dringend als men anders gewoon is naar een voordelig baantje te staan. Ofschoon ik Jusuf met de grootste ernst verzocht had de zaak voor ieder geheim te houden, had hij - naar ik na zijn dood vernam, daartoe door de voorschriften van zijn godsdienst verplicht - het aan zijn papas of priester toevertrouwd, en zo waren de anderen het te weten gekomen. Toen deze goede mensen mij hun diensten aanboden, toonden zij zich zeer verblijd dat ze ons Gereformeerden, die zij hun broeders in God noemde, konden helpen, zodat ik mij tot tranen toe geroerd voelde.

Ik koos een hunner, Ali geheten, die er zeer door vereerd was en mij vier jaren lang, dat is zolang ik in Duinkerken bleef, met voorbeeldige ijver en onbaatzuchtigheid diende. Deze Turk was arm en ik heb dikwijls beproefd hem tot het aannemen van een daalder te bewegen, hem zeggende dat dit geheel in de bedoeling van de geldzenders lag om hen, die in onze nood ons hielpen, ook enigszins in de voordelen te doen delen. Maar hij weigerde steeds en betuigde dat het geld hem tussen de vingers branden zou. En toen ik

hem uiteindelijk verzekerde dat ik een ander kiezen zou indien hij nooit iets wilde aannemen, geraakte hij in vertwijfeling en bad met gevouwen handen hem de weg ten hemel toch niet te versperren. Zo zijn de mensen, die door de zogenaamde Christenen barbaren genoemd worden. Zij zijn zo weinig barbaren dat ze door hun gehele doen en laten hen beschamen, die hun deze naam geven.

Intussen moet men deze Turken wél onderscheiden van anderen, die ook die naam dragen en zeggen dezelfde godsdienst te belijden; namelijk van de Afrikaanse Turken, vooral die uit Marokko, Algiers en Tunis. Dat zijn gewoonlijk liederlijke, schurkachtige, wreedaardige, meinedige, verraderlijke spitsboeven, die tot alle ondeugden in staat zijn, en voor wie de anderen zich dan ook zorgvuldig in acht nemen. De Aziatische en Europese Turken daarentegen, en vooral die uit Constantinopel en de aangrenzende landen - meestal door de keizerlijke troepen (van Oostenrijk) krijgsgevangen gemaakt en als galeislaven naar Italië en Frankrijk verkocht - zijn gewoonlijk mannen van gunstig voorkomen, dikwijls blank van huid en blond van haren, die zich goed gedragen, de voorschriften van hun godsdienst ijverig behartigen, in de handel zich rechtschapen en eerlijk betonen en zich vooral door grote milddadigheid onderscheiden. Ja, dat laatste overdrijven zij somtijds. Ik heb er gekend die al hun zuur verdiende geld er aan besteedden, om een gevangen vogel te kopen en vrij te laten. Zijn zij aan het eten dan nodigen zij ieder, die hen voorbijkomt, al zou het hun doodsvijand zijn, en ze houden het voor een zware belediging indien men dat weigert. Wijn drinken zij nooit en ze eten geen varkensvlees, omdat hun godsdienst hun dat verbiedt; terwijl de Afrikaanse Turken, ook Mooren genoemd, zich dikwijls beestachtig bedrinken. De Aziatische Turken, die "fijnen" genoemd worden, haten de Afrikaanse en houden geen omgang met hen.

Ondertussen hadden de priesters er de lucht van bekomen dat wij meermalen geldzendingen kregen, en kwamen daardoor op het denkbeeld dikwijls onderzoek in te stellen. Zij dreven door dat zo dikwijls daartoe van de hoofdgalei een kanonschot het sein gaf, al de hoofd- en onderopzichters de Gereformeerden moesten overvallen en een grondig onderzoek instellen. Geld, brieven, godsdienstige boeken, kortom alles wat bij hen gevonden werd, moest dan weggenomen worden en het verboden bezit daarvan met een dracht zweepslagen bestraft worden. In het begin werden wij dikwijls op die wijze verrast; maar sedert broeder Baucilhon tot opzichter van de voorraadkamer van de heer De Langeron aangesteld was en zijn gunst verworven had, stelde de kapitein hem geregeld in kennis van het aanstaande onderzoek door te zeggen: "Vriend Baucilhon, de haan heeft gekraaid!" Baucilhon deelde ons dat dan dadelijk mee, waarop wij alles wat we hadden aan onze Turkse vrienden in bewaring gaven, zodat het onderzoek nooit enig onaangenaam gevolg had.

Met de hulp van mijn getrouwe Ali had ik reeds lange tijd de ontvangst en de verdeling van de gelden waargenomen, terwijl ik hem, die evenals al de andere Turken overal in de stad zonder wacht komen mocht, geregeld naar de heer Piecourt zond om de sommen in ontvangst te nemen. Maar uiteindelijk verloor genoemde heer zijn gehele vermogen, waarna de gelden, door onze buitenlandse vrienden voor ons bestemd, aan een anderen koopman te Duinkerken, Penetran geheten, gezonden werden. Deze man had mij bijna in het ongeluk gestort.

In die tussentijd was onze scheepsgeestelijke overleden. De heer De Langeron, die lang op de benoeming van een andere moest wachten, wanneer die van de Jezuïeten uitgaan moest, had een Dominicaner monnik in plaats van de vroegere aangesteld. Ook deze behandelde ons in de aanvang zo slecht mogelijk, maar naarmate de commandant gunstiger jegens ons gestemd werd en vooral nadat deze mij tot zijn schrijver aangesteld had, begon ook de geestelijke zich, jegens mij vooral, menselijker te gedragen. Het duurde zelfs niet lang of hij kwam mij dagelijks bezoeken om een paar uren met mij over godsdienstige onderwerpen te spreken, waarbij ik bevond dat hij een geleerd man en goed redenaar was. Daar hij vermoedde of wist dat wij door tussenkomst van derde boeken en geld ontvingen, vroeg hij mij op zekere dag of wij, Gereformeerden, geen geld uit Holland kregen, en of ik hem ook enige leerredenen van onze predikanten lenen kon. Ik achtte het raadzaam de eerste vraag ontkennend te beantwoorden, maar leende hem, ofschoon niet zonder tegenzin, een bundel leerredenen van [Saurin](#). Toen hij mij die stipt terugbracht, gaf ik hem andere ter lezing en zelfs Jurien's boek: "Rechtvaardige vooroordelen tegen het papisme". Aan deze man nu, die zich zo geheel anders dan de overige geestelijken jegens ons gedroeg, had ik het te danken dat de houding van de heer Penetran mij niet ongelukkig maakte, en wel op deze wijze.

Op zekere dag ontving de heer Penetran aanschrijving uit Amsterdam om mij honderd daalders uit te betalen. Daar hij echter in zijn zaken achteruitgegaan was en dat voor zijn correspondent in Amsterdam geheim houden wilde, zocht hij een voorwendsel om van de betaling dier som vrijgesteld te worden. Ofschoon hij wist dat hij mij daardoor blootstelde aan een verschrikkelijke bastonnade, begaf hij zich naar onze scheepsgeestelijke en liet hem zien, dat hij uit Holland opdracht ontvangen had om mij honderd daalders uit te betalen. Maar, zei hij, daar hem bekend was dat het hof dat verboden had, wilde hij de geestelijke vooraf om verlof daartoe vragen. Hij zei dat natuurlijk in de verwachting dat de geestelijke het streng verbieden zou, waardoor hij tijdelijk uit zijn geldverlegenheid gered maar ik aan vreselijke straf onderworpen zou geweest zijn. De geestelijke echter, die voorzag welke gevolgen dat voor mij kon hebben, keek Penetran scherp in de ogen en zei: "Mijnheer, ik verwonder mij er over dat ge mij daarvoor verlof vraagt; ik ben overtuigd dat dit niet de eerste keer zou geweest zijn, dat ge zonder verlof betalingen zoudt gedaan hebben. Ook geloof ik niet dat uw correspondenten in Holland u deze opdracht geven, zonder zich vergewist te hebben, dat gij hun vertrouwen verdient. Maar nu ge mij om verlof vraagt, wil ik het u graag geven; betaal de som maar uit."

De heer Penetran had zulk een antwoord, dat al zijn plannen overhoop wierp, in 't geheel niet verwacht en antwoordde verward dat dit verlof hem nog niet genoeg geruststelde, maar dat hij ook eerst de commandant om diens toestemming wilde vragen. De monnik gevoelde zich door dat antwoord diep beledigd, richtte zich in zijn volle lengte op en sprak: "Hoe nu, mijnheer, eerst verklaart gij mij dat mijn verlof u voldoende zal zijn; en nu ge dat verkregen hebt, waagt gij het mij te zeggen dat ge u ook tot de commandant wenden wilt! Doe dat dan maar op uw eigen verantwoording, maar ik verklaar u dat ik in dat geval middelen zal weten te vinden om u te bereiken en te straffen!" Dat was in 't geheel geen zinledige bedreiging, want deze monniksorde had zozeer de gunst van het hof weten te verwerven, dat wanneer bijvoorbeeld een koninklijk officier hun misnoegen

opwekte, zij spoedig een koninklijk bevelschrift wisten te verkrijgen, dat hem in ongenade ontsloeg; zodat alles voor hen boog.

Nu moest Penetran in de grootste ongelegenheid bekennen dat hij voor 't oogenblik het geld niet had, maar dat hij, indien ik beloofde er in Holland geen bericht van te zenden, mij binnen veertien dagen uitbetalen zou. "Het is verstandig", hernam de geestelijke, "dat gij mij de zaak geheel blootlegt, en ik zal u uw onbetamelijk gedrag vergeven. Maar nu verlang ik zekerheid, en daarom moet ge mij een wissel van honderd daalders, betaalbaar veertien dagen na heden, geven. Ik zal het geld na ontvangst aan de belanghebbende uitbetalen en ik geef u mijn woord, dat men in Amsterdam niets van de gehele zaak zal te weten komen." Verheugd gaf de heer Penetran de geestelijke de verlangde wissel en overhandigde hem daarbij een brief, die hij voor mij ontvangen had. Nog dezelfde dag kwam de geestelijke op de galei en liet mij, die van de gehele zaak geen woord wist, in de hoofdkajuit roepen. "Ik ben verbaasd", zei hij zeer ernstig, "dat een belijder der waarheid het waagt mij voor te liegen". Ik antwoordde verlegen dat ik niet begreep wat hij bedoelde. "Hebt gij mij niet verzekerd", ging hij voort, "dat ge geen geld uit Holland of enige andere plaats ontvangen hebt?" En daarbij liet hij mij de door Penetran afgegeven wissel zien en verhaalde mij de gehele geschiedenis.

Ik stemde toe dat ik hem niet de waarheid gezegd had, maar nam de vrijheid er bij te voegen dat hij daaraan bijna evenveel schuld had als ikzelf, daar hij zeer goed kon vermoeden dat ik het niet durfde erkennen, mij er toch naar gevraagd en mij daardoor tot de leugen verleid had. Hij stemde dat toe en beloofde vriendelijk dat hij mij binnen veertien dagen het geld brengen zou. Hij hield zijn woord en toen hij mij het bedrag overhandigde voegde hij er bij: "Schrijf nu aan uw vrienden in Holland, dat zij voortaan hun geldzendingen aan mij adresseren kunnen, en houd u overtuigd dat ik ze u stipt uitbetalen zal. Op die manier zult gij geen gevaar lopen."

Ik bedankte hem hartelijk voor zijn goede wil, maar vond het toch al te gewaagd van zijn aanbod gebruik te maken; hetgeen niet verhinderde dat wij goede vrienden bleven. Ook op allerlei andere wijzen bewees deze rechtschape en godvrezende man mij en de vier anderen Gereformeerden op onze galei allerlei diensten. Maar spoedig bemerkten de andere scheepsgeestelijken en de Jezuïeten dat hij ons menselijker en Christelijker behandelde dan zij, en richtten, daarover vertoornd, een schrijven aan de bisschop van Yperen, waarin zij hem wegens ketterij aanklaagden en hem beschuldigden dat hij de Gereformeerden begunstigde en geen moeite tot hun bekering aanwendde.

De bisschop ontbood hem, legde hem de bezwaarschriften voor en gebood hem zich nader te verklaren. "Monseigneur!" antwoordde daarop de geestelijke vastberaden, "wanneer Uwe Hoogheid mij gebiedt deze mensen vlijtig te vermanen om de waarheden der Roomse kerk te omhelzen, dan antwoord ik daarop dat ik dit dagelijks doe en dat niemand mij van het tegendeel overtuigen kan. Maar indien gij mij zoudt bevelen, deze gelukkigen op allerlei wijzen te kwellen, gelijk de andere scheepsgeestelijken gewoon zijn te doen, dan zal ik morgen aan de dag mijn klooster verlaten."

Wel verre van daardoor ontstemd te zijn, keurde de bisschop zijn gedrag goed; moedigde hem aan daarmee voort te gaan, en gaf de anderen geestelijken een scherpe vermaning.

Men ziet hieruit dat zelfs onder de geestelijken en hoogwaardigheidsbekleeders der Roomse kerk rechtschapen en rechtvaardige mensen gevonden worden.

Ten einde de lezer duidelijk te doen zien, welk gevaar ik gelopen had door de ontdekking, dat mij de verdeling van de voor de Gereformeerden bestemde ondersteuning toevertrouwd was, zal ik hier verhalen hoe het een onzer broeders, met name Sabatier, verging, die op de galeien te Marseille dat werk verrichtte. Sedert lange tijd had hij, ook met behulp van een Turk, de zaak stipt en zonder verhindering kunnen uitvoeren. Uiteindelijk vatte de opzichter der galei argwaan op en deelde dat de majoor mee. Deze gaf bevel de Turk scherp na te gaan, en zodra men zag dat hij iets van Sabatier ontving, hem aan te houden en te onderzoeken. Men deed zo en vond op hem een pakje met geld en de lijst met namen van hen, aan wie hij dat moest verdelen. De Turk, gevraagd vanwaar dat geld kwam, weigerde standvastig het mee te delen. Maar men had van hem geen aanwijzingen nodig, want men had gezien dat Sabatier hem het pakje overhandigd had, en deze bekende dat ook zonder aarzeling. Dat werd de intendant geboodschapt en deze verblijdde zich ten hoogste over de ontdekking. Hij beval de Turk en Sabatier aan elkaar te ketenen en in zijn woning te brengen, omdat een aanval van jicht hem verhinderde naar de galei te komen.

Toen zij voor hem stonden, sprak de intendant Sabatier zeer vriendelijk aan en zei dat hij hoopte van Sabatier, die zich een belijder der waarheid noemde, de volle waarheid te zullen vernemen, en beloofde hem dat dan geen leed hem zou overkomen. Sabatier antwoordde daarop vrijmoedig dat hij zeer zeker in alle dingen, die hem zelf betroffen, de waarheid spreken zou, al moest het hem ook het leven kosten. Daarop begon de intendant te vragen: "Heb je dat geld ontvangen? Vanwaar? En met welk doel?" Sabatier antwoordde: "Ik heb het ontvangen van onze vrienden in het buitenland, door tussenkomst van een bankier te Genève, om het onder mijn geloofsgenoten te verdelen, ten einde hun ellende te verzachten."

"En welke bankier te Marseille heeft het je uitbetaald?" "Uwe Hoogheid!" hernam Sabatier, "ik heb u tot hiertoe de waarheid gezegd, en ben ik naar uw oordeel schuldig, zo straf mij gelijk gij goed en rechtvaardig zult achten. Maar een man aan te geven, die alleen uit hartelijke goedheid en medelijden zo gehandeld heeft, en hem door mijn praten in het verderf te storten; dat zal ik nooit doen." "Ellendeling, durf je voor mij verzwijgen wat je ronduit zegt te weten?" schreeuwde de intendant. "Ik zal je laten doodgeselen als je 't niet onmiddellijk zegt!" "Ge kunt mij doden indien u dat behaagt" antwoordde Sabatier, "maar ik zeg het u nooit". Schuimbekkend van woede beval de intendant nu aan de wacht, die Sabatier overgebracht had, hem in zijn tegenwoordigheid duchtig met de stok te ranselen. Maar deze, die Sabatier reeds lang kende en liefgekegen had, zei: "Uwe Hoogheid, hij is een zo braaf man dat ik hem niet slaan kan".

"Schurk!" brulde de intendant, "geef hier de stok!" Daarop liet hij Sabatier dichterbij komen tot deze vlak voor de leuningstoel stond, waarin de intendant zat. En toen sloeg hij

hem de stok op het lijf in twee stukken, zonder dat Sabatier de minste beweging maakte om de slagen te ontgaan. Toen hij zijn krachten daarmee uitgeput had beval hij Sabatier naar de galei terug te brengen en de majoor te zeggen dat deze hem de bastonnade moest geven tot de dood, indien hij de bankier niet noemen wilde. Zonder enig oponthoud werd dit bevel uitgevoerd. Sabatier werd ontkleed, gebonden en voortdurend op de meest barbaarse wijze geslagen. Hij doorstond deze marteling standvastig, en zolang hij spreken kon riep hij God aan om bijstand en barmhartigheid. Toen hij geen geluid meer geven en zich niet meer bewegen kon, ging men nog voort op het arme, bloedende lichaam te slaan. Toen zei uiteindelijk de chirurgijn, die onderzocht of Sabatier nog ademde, tot de majoor dat hij ongetwijfeld zijn geheim mee in het graf zou nemen, indien hij nog slechts enkele slagen ontving; men moest liever trachten hem weer bij te brengen, dan kon men later opnieuw beginnen om hem tot bekentenis te brengen. Dat vond de majoor goed. Daarop werd de ontvlesde rug van de ongelukkige met azijn en zout ingewreven, en de vreeslijke pijn, die daardoor veroorzaakt werd, bracht de lijder weer tot bewustzijn. Maar hij was te uitgeput om te kunnen spreken en men vreesde dat de eerste slag de beste hem zou doden. Dus werd er aan de bastonnade een einde gemaakt, en bracht men hem naar het hospitaal om weer op krachten te komen totdat hij een nieuwe marteling zou kunnen doorstaan.

Lange tijd zweefde hij tussen dood en leven. Enigszins hersteld werd hij naar de galei teruggebracht, maar van een voortzetting der bastonnade kwam niets. Misschien had men de zaak vergeten, maar wellicht schaamden de beulen zich zelf over de mishandeling. Sabatier leefde nog enkele jaren, maar bleef toch ziekelijk en min of meer zwakhoofdig. Hij kon niet meer samenhangend spreken en zijn geluid was zo zwak dat men hem nauwelijks verstaan kon.

7. NIEUW LIJDEN

In 1712 sloot, gelijk algemeen bekend is, de koningin van Engeland vrede met Frankrijk (Eigenlijk sloot Engeland in 1712, buiten zijn bondgenoten om een verdrag met Lodewijk XIV. De vrede met de Bondgenoten en ook met Engeland werd 11 april 1713 gesloten.) Daarbij werd onder andere bepaald dat de Engelsen Duinkerken bezetten zouden (als onderpand) en de haven vernielen of sluiten mochten. Tengevolge van die overeenkomst kwamen in september vier à vijfduizend Engelsen te Duinkerken en namen de vesting in bezit, die hun door de Franse bezetting overgegeven werd.

Er was in de koninklijke schatkist zo weinig geld, dat men onze galeien niet uitrusten kon om zee te kiezen; en daarom werd met de koningin van Engeland overeengekomen dat de galeien met bemanning en veroordeelden in de haven overwinteren mochten en de haven eerst de volgende zomer zou gesloten worden. Nauwelijks hadden de Engelsen stad en vesting bezet, of zij kwamen in menigten aanlopen om de galeien bezichtigen, omdat zij dergelijke schepen niet bezitten. Daaronder bevonden zich verscheidene officieren en ook enige Franse uitgewekenen, die vernomen hadden dat zich onder de galeislaven 24 om hun geloof veroordeelde Gereformeerden bevonden. Deze konden zich niet onthouden ons onder tranen te omarmen toen zij onze ketenen en geheel onze ellendigen toestand zagen. Ja zij bleven verscheidene uren bij ons en schuwden het ongemakkelijk zitten, of het ongedierte en de afschuwelijke stank niet, maar stelden er veel meer een eer in ons te troosten en tot standvastigheid in het geloof te vermanen in tegenwoordigheid van de officieren der galeien, die er getuigen van waren, hoe zij ons als dierbare broeders behandelden. Ook de soldaten kwamen in menigte opzetten en zwoeren, op krijgsmanswijze hun ijver te kennen gevend, dat zij ons met het zwaard verlossen zouden, indien men ons niet vrijwillig de vrijheid hergaf.

De scheepsgeestelijken werden daardoor zo vertoornd, dat zij de heer De Langeron verzochten niemand meer toe te laten, ten einde voortaan zulke ergernissen te voorkomen. Men trachtte nu zeer beleefd de Engelse soldaten, die toegang begeerden, af te wijzen, maar tot enig antwoord legden deze de hand aan het gevest (*handvat van wapen*). Zij beweerden dat zij, als meesters van stad en haven, ook meesters van de galeien waren en zich zo nodig met geweld toegang verschaffen zouden. Zo bleef er niets anders over dan de toegang tot de loopplank voor ieder vrij te laten.

Maar nu moet ik, helaas, vertellen hoe deze deelneming van de Engelsen voor ons oorzaak werd van nieuw lijden, dat wij te doorstaan kregen, veel zwaarder dan al het vorige.

Onder de Engelsen, die ons bezochten, was een overste, die mij raadde mij in naam van de Gereformeerden op de galeien te wenden tot de Engelse stadhouder van Duinkerken, Lord Hill, met een verzoekschrift om voor ons de bemiddeling van zijn koningin in te roepen. Ik stelde het verzoekschrift zo goed mij mogelijk was op en de overste nam op zich het hem te overhandigen. Kort daarop liet Lord Hill mij door zijn secretaris meedelen dat hij het verzoekschrift ontvangen had en er over aan de koningin zou schrijven,

waarbij hij niet twijfelde of er zou binnen veertien dagen gunstig antwoord komen. Ik deelde dat aan mijn lijdensgenoten mee en allen verheugden wij ons in het vooruitzicht van spoedige vrijlating. Maar de zaak liep geheel anders.

Gedurende die veertien dagen werd Lord Hill, van wie ik niet weet of hij al dan niet aan de koningin geschreven had, bevriend met onze commandant, de heer De Langeron. Op zekere dag zei hij tot deze dat het Franse hof zeer onverstandig gehandeld had door ons niet vóór de aankomst van het Engelse leger uit Duinkerken te verwijderen, daar het toch weten kon hoe groot de sympathie der Engelsen was voor de Gereformeerden, die tot de galeien veroordeeld waren. "Ik weet bijna niet", zei hij, "hoe het mij gelukken zal mijn soldaten kalm te houden, die nu reeds dreigen tot daden van geweld over te gaan, indien men die mensen niet de vrijheid geeft. Dat kon ons wederzijds tot optreden noodzaken, hetwelk voor u en voor mij even onaangenaam zou zijn."

De heer De Langeron stemde dat toe, maar voegde er bij dat hij beslist wist dat de koning van Frankrijk nooit zijn toestemming tot onze bevrijding geven zou. En daarom verzocht hij Lord Hill hem raad te geven hoe hij in deze moeilijke zaak handelen moest. Deze deed hem het plan aan de hand om van het hof een bevel te vragen om de Gereformeerden in alle stilte en heimelijk uit Duinkerken te verwijderen, en beloofde hem daarbij te zullen helpen. Met blijdschap volgde de heer De Langeron deze raad op en spoedig kreeg hij bevel met Lord Hill nader de zaak te regelen en ons in het geheim weg te brengen. En toen gebeurde dit op de volgende wijze.

Op 1 oktober zagen wij hoe een vissersbark aan onze galei vastgeketend werd. Men vertelde, dat ze in beslag genomen was, omdat er smokkelhandel mee gedreven werd; hetgeen ieder zeer geloofwaardig voorkwam. Des avonds werd naar gewoonte taptoe geslagen en ieder legde zich ter ruste. Ik sliep in mijn kamer toen ik plotseling door onze majoor gewekt werd, die van twee soldaten der galeien vergezeld, mij een pistool op de borst zette met de bedreiging mij bij het minste geschreeuw neer te schieten. "Ach! mijnheer de majoor!" riep ik, "wat heb ik u dan misdaan?" "Je hebt niets misdaan", antwoordde hij, "en er zal je ook niets overkomen als je je rustig houdt."

Daarop beval hij mij op staande voet in die vissersbark af te stijgen en zonder licht en in de grootste stilte; uit vrees dat anders de aandacht van de Engelse schildwacht op de vesting, die zeer dichtbij was, zou getrokken worden. Op de bark vond ik mijn 21 geloofsgenoten. Men beval ons in het onderste ruim van de bark op de rug te gaan liggen en legde ons in de grootste stilte aan ketenen vast, terwijl bij ieder onzer een soldaat kwam staan, die ons de bajonet op de keel zette met bedreiging van de dood indien we een woord spraken of ook slechts enig geluid gaven.

Daarna hoorden wij dat de bark onder zeil ging. Zij moest een Engels schip voorbijvaren, dat aan de ingang van de haven op wacht lag. Daar werd ze aangehouden en gevraagd waar de reis heenging. De eigenaar van de bark, een Engelsman, toonde een door Lord Hill ondertekend papier van deze inhoud: "Laat deze bark, die voor mij op visvangst uitgaat, de haven uitlopen." Daarop liet de Engelse kapitein de bark doorgaan en spoedig waren wij in open zee, hetgeen we in de volslagen duisternis aan het schommelen van het

schip bemerkten. De soldaten gingen naar het dek en sloten de luiken, waarna wij ons op het zand, dat de bark als ballast had, een weinig gemakkelijker neerlegden. Maar daar we begrepen dat niemand in zee gaat zonder voorraad in te nemen, al zou het alleen brood en water zijn, en wij op de bark niets dergelijks gezien hadden, verbeeldde wij ons dat men de bark met ons in volle zee zou laten zinken, nadat de soldaten in de sloep van de bark zich naar land begeven hadden. Men kan zich onze angst voorstellen, die nog groter werd toen enige onzer in het stikdonker nat werden door het water op de bodem van het ruim, en uitriepen: "Broeders! wij gaan zinken! Het water dringt reeds in het ruim!" Wij konden niet anders doen dan in vurige, aanhoudende gebeden onze zielen Gode aanbevelen. En toch herinner ik mij hoe zelfs in deze verschrikkelijke toestand een onzer door zijn vreemd gedrag mij aan het lachen maakte.

Dicht bij mij lag een zeventigjarige grijsaard, die door het vele lijden wat zwak van hoofd geworden was. Toen deze hoorde dat het water het schip binnendrong begon hij onrustig heen en weer te lopen. Daar hij mij in mijn gebed stoorde, vroeg ik hem wat hij toch uitvoerde. "Ach!" zei hij, "ik zoek overal vergeefs naar een spijker om mijn ransel aan te hangen, anders worden mijn kleren doornat!" "Lieve broeder!" antwoordde ik; "denk liever om uw ziel; als we straks verdrinken zult ge toch geen droge kleren meer nodig hebben!" "Dat is waar ook!" zei hij en werd rustig. Zo brachten wij de lange, bange nacht in gebed door. Toen de dag aanbrak, opende men de luiken, en daar ik mij daar vlak onder bevond en als ik ging opstaan op het dek kon zien, rees ik snel overeind. De eerste man, die ik bemerkte, was onze wachtmeester, met wien ik op goede voet stond en die ik kortgeleden bij onze commandant een kleinen dienst bewezen had.

"Zo! zijt gij daar, mijnheer Praire!" riep ik. "Goedemorgen, mijn vriend", antwoordde hij lachend; "ik denk dat je vannacht niet heel rustig geslapen hebt!" "Waar worden we heengebracht?" "Zie hier!" hernam hij en wees op een stad aan de kust; "daar ligt Calais, daar zul je ontscheept worden en vandaar moet het te voet verder". "Maar hoe kunnen oude en zwakke mensen, en zieken zoals ik, die aan de anderdaagse koorts (*koorts om de andere dag; bij malaria*) lijd, nu te voet verder gaan?" "Kom, de koning eist het onmogelijke niet; in dat geval geeft hij voor de zwakken rijtuigen. Hier is het marsbevel, lees zelf, (hij kon niet lezen) en kijk of er voor meer dan een wagen order gegeven is; de ene moet dienen voor de kettingen en de bagage."

Ik nam begerig het stuk aan en las het snel geheel door om te zien waar wij heen moesten. Daar las ik: "Naar Havre de Grâce, om daar te blijven tot nadere beschikking van de intendant." Ik deelde dat fluisterend aan mijn broeders mee. Men landde dus te Calais, waar wij geboeid in de gevangenis gezet werden, op rantsoen van rekruten. De volgende dag ketende de provoost ons paarsgewijze aan een been aan elkaar, en haalde toen een lange keten door de ringen aan de boeien, waarmee wij samengekoppeld waren; zodat de elf paren mannen geheel aan elkaar geketend waren. Sommigen van ons echter konden door ouderdomsgebreken of door ziekte geen vijftien minuten te voet afleggen, ook zelfs wanneer zij die zware ketenen niet te torsen hadden gehad. Toen wij dus afgemarcheerd waren en na een half uurtje gaans aan een heuvel kwamen, vielen drie of vier van onze zieke grijsaards tegen de grond en konden geen voet meer verzetten. En daar wij allen aan elkaar geketend waren, konden wij ook niet verder, want het ging boven

onze krachten hen voort te slepen. De wachtmeester en de soldaten stonden er bij in niet-geringe verlegenheid. Ik riep hem tot mij en zei: "Vergun mij u twee voorstellen te doen, om daaruit te kiezen wat u het best voorkomt. Van tweeën één: óf ge laat ons allen doodschieten, óf ge zorgt dat er een wagen komt om ons verder te brengen. Veroorloof mij u onder het oog te brengen dat gij alleen op zee gediend hebt, en daardoor niet goed weet wat een mars, welke de koning bevolen heeft over grote uitgestrektheid, betekent. Het spreekt echter vanzelf dat bij een mars van soldaten, rekruten of veroordeelden, wanneer degenen die overgebracht worden volstrekt niet meer voort kunnen, hun geleiders hun rijtuigen moeten verschaffen. De verordeningen geven u het recht die in de steden, vlekken (*gehuchten*) en dorpen in naam des konings te eisen. Gij zijt nu in die omstandigheid, mijnheer. Ik raad u dus: zend een afdeling van uw soldaten naar het eerste dorp het beste en laat zoveel wagens halen als gij tot vervoer van de zwakken nodig hebt. Wij zullen u voor het huren van de wagens zes livres (drie gulden) per dag en per wagen betalen. En daar gij de vervoermiddelen in naam des konings zonder betaling vorderen kunt, maakt gij dan een goed zaakje."

Enige soldaten bevestigden wat ik gezegd had. Derhalve liet de wachtmeester twee wagens eisen, die een goed eind brachten en daarna door twee andere vervangen werden, en zo geregeld tot Havre de Grâce bereikt was. Hij was bovendien een goedig man, die echter het buskruit niet uitgevonden had! Toen hij op zekere dag als naar gewoonte naast ons reed, kwam hij bij de wagen waarop ik zat en begon met mij over allerlei onderwerpen te spreken. Ik vroeg hem waar hij ons heenbracht. Hij mocht daarop geen antwoord geven, want men had hem in Duinkerken doen zweren aan niemand de plaats onzer bestemming te zullen noemen. Ik vertelde hem dat ik zeer goed wist dat hij ons naar Havre de Grâce moest brengen. Verbaasd hield hij mij toen voor een tovenaar of een profeet; waarop ik hem lachend antwoordde dat ik een te rechtschapen mens was om duivelskunstenaar te zijn, maar toch een te groot zondaar om als profeet te kunnen optreden. Van toen af voelde hij zich tegenover mij niet geheel op zijn gemak, maar hij bleef ons goed behandelen en gaf ons op elke pleisterplaats stipt ons rantsoen. Maar volgens zijn bevelschrift bracht hij ons altijd de nacht over in de gevangenis onder dak, of waar die ontbrak, in een stal.

Uiteindelijk kwamen wij te Havre de Grâce aan. In deze stad wonen veel zogenaamde bekeerden, vroegere Gereformeerden, die met geweld gedwongen zijn tot de Roomse godsdienst over te gaan, maar in hun hart voor het meerendeel hun vroegere belijdenis blijven aanhangen. Deze mensen, onder welke enige van de rijkste kooplieden der stad behoorden, vernamen onze aankomst en begaven zich dadelijk naar de intendant om hem te verzoeken bevel te geven om ons zo goed mogelijk te behandelen, terwijl zij er bijvoegden dat zij met hun leven borg wilden blijven dat niemand onzer zou pogen te ontvluchten. Hij willigde hun verzoek in, en daarop werden wij onder dak gebracht in het arsenaal, waar wij tot ligplaats strozakken, matrassen en dekens vonden. Ook kwamen die heren, door de intendant vergezeld, spoedig zelf ons bezoeken en op de hartelijkste wijze met tranen in de ogen begroeten. Terzelfder tijd kwamen ook de tolbeambten en vroegen de intendant verlof om ons te onderzoeken.

"Gaaf wat mij betreft je gang!" antwoordde de intendant schouderophalend, "maar ik denk dat je alleen wat meer ongedierte dan gewoonlijk vinden zult".

Ze vonden natuurlijk niets bijzonders. Maar uiteindelijk ontdekten zij een kistje, waarin onze stichtelijke lectuur geborgen was. Dadelijk riep een der beambten: "Dat zijn boeken van Calvijn! In 't vuur, in 't vuur er mee!" Maar de intendant beet hem toe: "Lomperd, waar bemoei mee! Doe je eigen werk en houd je buiten het andere, of ik zal je leren waarnaar je al dan niet zoeken moet!" De beambte had daaraan genoeg, sloot het kistje en vertrok. Toen werd de grote keten, die ons allen aan elkaar sloot, ons afgenomen en bleven we alleen paarsgewijze gekoppeld. De intendant vroeg ons vriendelijk of wij onderweg over de bewakers tevreden waren geweest. Wij antwoordden dat we van hen voortdurend de beste behandeling genoten hadden. "Welnu", zei hij: "dan zult ge het verder niet minder goed hebben."

Daarop beval hij ons dagelijks brood van zijn tafel te geven en veroorloofde bovengenoemden heren ook op hun verzoek, ons van andere levensmiddelen te voorzien en wanneer wij slechts verkozen, te bezoeken. Ja, zelfs gaf hij de wachtmeester order ons in onze godsdienstige verrichtingen in het minst niet te storen, maar volkomen vrijheid te laten.

Spoedig kwamen met de bedoelde heren allerlei andere bekeerden van beider geslacht, jong en oud, ons bezoeken. Des morgens en des avonds baden wij gemeenschappelijk, lazen een van de goede leerredenen, die wij bij ons hadden, en zongen daarna enige psalmen, zodat onze gevangenis in een kleine kerk veranderd werd. Voortdurend hoorde men het wenen en zuchten van de goede mensen, die ons bezochten en bijna niet meer alleen lieten. Wanneer zij de ketenen zagen waarmee wij beladen werden, en onze vastberadenheid om die te blijven dragen, verweten zij zich hun eigen zwakheid en betreurden het dat zij niet tot de dood toe weerstand geboden hadden aan het lijden, dat men hun opgelegd had, en aan de voordelen, waardoor men hen verlok had om van de ware belijdenis af te vallen. Ja, ik kan verklaren dat zij nog veel meer aangegrepen werden door het zien van onze ellende en door de aanklacht van hun eigen geweten, dan door onze vermaningen en voorstellingen, want wij voelden ons niet geroepen of bevoegd om hen over hun afval veel te onderhouden. Het gedrag van deze zogenaamde bekeerden toonde duidelijk dat de Roomse kerk in plaats van de mensen te verbeteren, hen slechts huichelaars maakt. Deze veelvuldige bezoeken hadden intussen het gevolg dat de hoofdkerk van Havre bijna niet meer door de nieuw bekeerden bezocht werd. De geestelijke, daarover verwonderd, kwam tot ons en vond ons vertrek gevuld met zijn bekeerlingen, die zich niet ontzagen tot hem te zeggen: "Zie hier, Eerwaarde, dat zijn rechtschapen mensen en goede Christenen; zij hebben meer vastheid en moed dan wij betoond hebben!"

Men kan zich voorstellen hoe dat hem aanstond! Hij liep onmiddellijk naar de intendant en beklagde zich bitter over onze handelwijze. Maar de intendant antwoordde hem droogjes dat hij de gewetens niet dwingen kon en dat hij meer ophad met een ketter dan met een huichelaar. "Overigens, Eerwaarde", ging hij voort, "heeft dit zijn goede zijde ook; ge kunt nu onder uw parochianen makkelijker de goede Roomsers van de slechte onderscheiden."

Maar de geestelijke liet zich door zulke fraaie bewijsvoeringen niet overtuigen, en schreef, zoals wij later te weten kwamen, aan het hof dat ons verblijf in Havre grote ergernis veroorzaakte en dat de nieuw bekeerden weer bezig waren avvallig te worden. Spoedig daarop kreeg de intendant van de minister bevel ons naar Parijs te doen brengen; doch ten einde alle rustverstoring te voorkomen, ons zo geheim mogelijk te doen vertrekken. Die voorzorgsmaatregel was echter geheel overbodig, want de Gereformeerden van Havre hadden geen plan ons met geweld te bevrijden, en wij lieten ons als schapen ter slachtbank voeren.

Hier wil ik de opmerking maken dat ik nog niet weet met welk doel men ons toch naar Havre gebracht had. Indien de minister dadelijk bedoeld had ons naar Parijs te doen komen om ons bij een "ketting" veroordeelden naar het zuiden te voegen, dan is het onbegrijpelijk waarom hij ons de grote omweg over Havre liet maken, want die stad ligt even ver van Parijs als Duinkerken. Velen meenden daarom dat het voornemen bestond ons naar Amerika te zenden, en ik geloof ook dat het hof dit eerst bedoelde, maar dat de ergernis, die wij aan de geestelijken en de echte Roomsens te Havre gaven, van besluit deden veranderen.

Hoe dat ook zij, wij werden even geheimzinnig uit Havre weggevoerd als in Duinkerken geschied was. Daarbij viel een kleinigheid voor, die onze wachtmeester geheel en al in het gevoelen versterkte dat het bij ons met toverij niet alles in de haak was. Aan de avond van de vijftiende dag van ons verblijf te Havre, om negen uur, juist toen wij ons avondeten zouden gaan nuttigen, kwam een jonge dame, de dochter van een der voornaamste bankiers, in de stad, dicht in een sjaal gehuld, binnen. Ik had haar enige dagen geleden een bundel leerredenen geleend. In de grootste haast, met tranen in de ogen, zei zij: "Lieve broeder, hier is uw boek terug. Vannacht om twaalf uur wordt gij weggebracht; er zijn vier wagens aangeschaft, en de Witte Poort blijft vannacht open. Men brengt u naar Parijs in de verschrikkelijke gevangenis La Tournelle en vandaar met de "ketting" naar de galeien te Marseille. God zij met u in deze nieuwe beproevingen!"

Toen vertrok zij ten spoedigste, zelfs zonder dat de bewakers, die juist aan de avondmaaltijd waren, haar bemerkten hadden. Onder het eten deelde ik mijn broeders dat nieuws mee, en zodra wij gegeten hadden, begonnen wij onze geringe bagage in te pakken in plaats van onze matrassen voor de nacht te spreiden.

Als gewoonlijk kwam onze wachtmeester, kalm zijn pijpje rookende, binnen om een poosje met ons te zitten praten. Toen hij ons zo druk bezig zag, bleef hij verwonderd staan en vroeg wat wij uitvoerden. "We maken ons klaar", antwoordde ik, "om te middernacht op reis te gaan, en gij zult hetzelfde ook moeten doen." "Ik geloof dat je mal bent!" riep hij uit: "hoe kom je op die gedachte!" "En ik verzeker u", hernam ik, "dat er om twaalf uur vier wagens gereed zullen staan, en we door de Witte poort de stad uitrijden zullen. Gij zult ons naar Parijs brengen en afleveren in de gevangenis La Tournelle, en vandaar gaan we met de ketting naar de galeien te Marseille." "En ik zeg je nog eens", hield hij vol, "dat je een gek bent; er is geen woord waar van al wat je zegt. Ik kom juist bij

de intendant vandaan, en heb bij hem mijn bevelen gehaald; en hij heeft mij gezegd dat er niets bijzonders was."

Nauwelijks had hij uitgesproken, toen de bediende van de intendant binnenkwam om de wachtmeester te zeggen dat hij dadelijk bij de intendant komen moest. Hij kwam kort daarna geheel ontsteld terug. "Om Godswil", riep hij; "zijt gij nu tovenaars of niet? Hoe anders kunt gij alles vooruit weten? En toch zijt gij zulke brave mensen dat ik niet geloven kan dat gij met de duivel in verband staat. De intendant heeft mij alles precies zo bevolen als gij gezegd had. En hij heeft er uitdrukkelijk bijgevoegd dat niemand in de stad er iets van weet. Dan moet God zelf met u zijn!" "Mijnheer", antwoordde ik, "wij zijn geen tovenaars en geen profeten en alles gaat bij ons geheel natuurlijk in zijn werk. Maar dat God met ons is, dat hoop ik ook!" En daarop gingen wij voort zo spoedig mogelijk onze toebereidselen te maken.

Vraagt nu de lezer hoe de jonge dame achter dat geheim gekomen was, dan moet ik antwoorden dat ik het zelf ook niet wist, totdat haar vader mij in de gevangenis te Rouen bezocht om mij het bedrag van een voor ons te Havre gehouden collecte ter hand te stellen. Toen verhaalde hij mij dat zijn dochter verloofd was met de secretaris van de intendant te Havre, en dat deze alle brieven van het hof moest openen en doorlezen, alvorens ze de intendant voor te leggen. Zodra hij kennis gekregen had van het bevel ten onze opzichte, had hij het zijn bruid medegedeeld, omdat hij wist hoeveel belang zij in ons stelde. "Maar", ging hij voort, "hoe het haar gelukt is na het sluiten van de poort nog toegang tot u te verkrijgen weet ik ook niet, want dat heb ik haar niet gevraagd."

Ik keer nu terug tot ons vertrek uit Havre. Stipt om twaalf uur haalden de vier wagens ons af; men had de ijzeren banden van de wielen afgenomen om het ratelen van het rijden te verminderen. Ook waren de lantaarns met doek omwonden. Zozeer vreesde men een opstand ten onze gunste.

Tot aan Rouen overkwam ons niets bijzonders. Maar daar zagen wij zeer vreemd op toen de cipiers van twee gevangenissen, niettegenstaande alle bevelen, beslist bleven weigeren ons op te nemen, zodat wij uiteindelijk opgesloten werden in een toren, die alleen voor de schandelijkste misdadigers was bestemd. De cipier, die ons zeer tegen zijn zin binnenliet, bracht ons in een afschuwelijk vertrek, waar hij ons met behulp van zes gevangenenbewaarders aan grote balken vastketende, zodanig dat wij ons niet bewegen konden, waarna hij ons zonder licht of voedsel te geven verliet en de deur dicht wierp. Wij hadden echter honger en dorst, en schreeuwden twee uren lang, zo hard wij konden, om ons tegen betaling wat eten en drinken te brengen. Uiteindelijk hoorden wij dat iemand aan het schuifluikje kwam, en zei: "Die mensen spreken Frans!", waaruit wij opmaakten dat hier een misverstand was. Wij riepen derhalve nog luider om ons voor ons geld wat te eten te brengen. Toen opende de cipier de deur en trad vergezeld van zijn zes gevangenenbewaarders binnen, ons vragende of wij Fransen waren, hetgeen wij natuurlijk toestemmend antwoordden.

"En waarom", zo vroeg hij, "aanbidt gij dan de duivel, die u erger maakt dan hijzelf is?" Ik verzocht hem nu niet te gekscheren, en zei dat hij beter zou doen door ons tegen betaling

iets te eten te geven, waarbij ik hem een Louis d'or ter hand stelde. "Waarlijk", zei de man, "gij schijnt niet zo erg te zijn als men u ons geschilderd heeft. Sedert acht dagen heeft ieder er hier de mond vol van, dat ons uit een noordelijk land een troep tovenaars zou gebracht worden, die zo boosaardig zijn, dat men in Duinkerken geen raad met hen wist en die men daarom naar Marseille overbrengt. Vertelt mij nu eens openhartig wie ge zijt."

Ik verhaalde hem onze geschiedenis en ondertussen kwam onze wachtmeester eens naar ons zien. De cipier nam hem ter zijde en vroeg wat soort mensen wij waren. "Zeer fatsoenlijke mensen", antwoordde deze, "ik zou hen wel geheel alleen heel Frankrijk door durven brengen. Hun enige misdaad is dat zij Hugenoten zijn." "Wat!" riep de cipier; "is dat alles? Van die godsdienst wil ik niets weten, maar van de mensen zelf houd ik wel; je vindt er de beste en beschaafde mensen onder."

Daarop liet hij eten brengen en beval de gevangenebewaarders ons van de balken los te maken en alleen de gewone ketenen ons aan te laten. Hij beloofde ook bij het naar buiten treden, dat hij onze geloofsgenoten van onze aankomst in kennis zou doen stellen en hen veroorloven ons te bezoeken. De volgende dag was onze kerker, die zeer ruim was, vol bezoekers. De broeders te Rouen drongen ons geld op en vermaanden ons in roerende woorden om onder alle lijden in de belijdenis van ons geloof standvastig te blijven. Ook wilden zij met alle geweld de volgende dag, toen wij verder reisden, ons een uur ver buiten de stad begeleiden en openlijk onze ketenen op hunne schouders meedragen, Maar dat stonden wij niet toe, eensdeels omdat de Christelijke ootmoed ons dat verbood, anderdeels omdat deze lieve broeders daar zeer onaangename gevolgen van konden hebben.

Dus reisden wij per wagen van Rouen naar Parijs. Ik kan niet genoeg de goede behandeling roemen, welke de wachtmeester ons gedurende die tocht aandeed. Gedeeltelijk was dat te danken aan de rijke geschenken, welke onze vrienden te Rouen met het oog daarop hem vereerd hadden; maar nog meer aan zijn vaste overtuiging dat wij door God begunstigde en met profetische gaven toegeruste mensen waren. Wanneer, om een voorbeeld te noemen, de provoost tegen de nacht onze keten onderzocht, zei hij hem, dat zo iets geheel onnodig was, omdat wij vrijwillig gingen overal waar de koning ons heen zond. "En zo zij niet wilden, dan zouden ketenen en andere voorzorgsmaatregelen hen toch niet kunnen dwingen." Daarvan bleef hij vast overtuigd, wat wij er ook tegen inbrachten.

De 17de november 1712 des namiddags om drie uur kwamen wij in Parijs aan. Wij stegen af voor de gevangenis La Tournelle, een vroeger koninklijk lustslot, waarvan de kelder nu gebruikt wordt als bewaarplaats van de ongelukkigen, die tot de galeien veroordeeld zijn en nu daar blijven moeten tot hun getal vol is en zij met de zogenaamde "grote ketting" naar de galeien te Marseille vertrekken moeten. Terecht is deze gevangenis berucht als een der verschrikkelijkste in Frankrijk, en ofschoon ik nu met allerlei soort van ketenen en kerkers in Frankrijk wel vertrouwd geraakt was, overviel mij toch een huivering toen ik in dat hol gebracht werd. Men moet zich voorstellen een verbazend groot onderaards gewelf, waarvan de stenen vloer belegd is met balken van eikenhout, die twee voet hoog

zijn en ongeveer drie voet van elkaar verwijderd liggen. De balken zijn ook twee voet breed, zodat men ze bij de eerste oogopslag voor banken zou houden. Op afstanden van ongeveer twee voet zijn daaraan ketenen vastgehecht, die anderhalf voet lang zijn en twee aan twee in ijzeren halsringen samenlopen. Zodra de arme galeislaven in de kelder aankomen, worden zij gedwongen zich in half liggende houding zo te plaatsen, dat het hoofd op de balk komt rusten. Dan wordt hun de ijzeren halsring aangelegd en met een zwaren hamer vastgeslagen: hetgeen zo ruw gaat dat zo nu en dan een ongelukkige door de hamer gewond of hem met één klap de hersens verbrijzeld worden. Op die wijze worden in de akelige ruimte omstreeks vijf honderd mensen gevangen gelegd. De rampzaligen kunnen zich niet uitstrekken, daartoe zijn de balken onder de hoofden te hoog; zij kunnen ook niet zitten en nog veel minder staan, want de ketenen zijn te kort. Zij moeten dus dag en nacht half liggend, half zittend gedeeltelijk op de stenen vloer, gedeeltelijk op de balk, waarvan de kant hun hals en schouders martelt, doorbrengen. Daarbij komt nog al de onreinheid waarin allen liggen, het ongedierte en de walgelijkste stank, en men kan denken hoe deze afschuwelijke holen voortdurend weergalmen van het gejammer en het hartverscheurend gekerm van die ongelukkigen. Maar dat alles roert de stenen harten van de barbaarse wachters niet, die de ellendigen bewaken. Veeleer werpen zich van tijd tot tijd, vooral des nachts, vijf of zes van deze beulen naar binnen en ranselen zonder genade met zwepen en stokken op allen los die kernen, zich beklagen of slechts zuchten, tot uiteindelijk de lijdens half dood liggen.

Hoe gehard wij ook tegen zwaren arbeid en gruwzame behandelingen waren, geloofden wij toch, na drie etmalen in die toestand doorgebracht te hebben, dat ons einde nabij was. Het meest werd nog door onze arme grijsaards geleden, die hartverscheurend riepen dat zij stervend waren en de marteling niet langer verdragen konden. Maar toen viel ons enige verlichting van ons lijden ten deel.

Een eerwaardig Protestant, een rijk koopman te Parijs, de heer Girardot, kwam te weten dat wij in La Tournelle gevangen zaten, en spoedde zich naar de gouverneur van het slot, met wie hij bevriend was, om van hem verlof te vragen om ons te bezoeken. De gouverneur wilde hem dat echter niet toestaan, maar veroorloofde hem van de binnenplaats af door een met ijzeren staven verzekerd keldergat ons te zien. Door de heersende duisternis kon de heer Girardot in het eerst niemand die een rood jak droeg onderscheiden, maar langzamerhand wenden zijn ogen daaraan en zag hij ons aan de balken vastgeketend liggen. Maar de grote afstand verhinderde hem met ons te spreken. Toen ging hij naar de gouverneur en vroeg of men ons niet alleen aan de benen kon vastketenen, zoals een paar andere veroordeelden, die hij door het keldergat had zien liggen. De gouverneur antwoordde dat deze daarvoor maandelijks een bepaalde som betaalden, waarop de heer Girardot zich bereid verklaarde die voor ons op te brengen.

De volgende morgen kwam de gouverneur in de kerker en vroeg wie van ons de kas hield, waarop ik hem aangewezen werd. Toen wendde hij zich tot mij en vroeg of wij misschien liever alleen aan de benen zouden geketend zijn, waarop ik natuurlijk toestemmend antwoordde. En uiteindelijk kwamen wij overeen dat we hem voor dat voorrecht vijftig daalders betalen zouden, welk bedrag voldoende zou zijn gedurende de gehele tijd, die we in La Tournelle moesten doorbrengen. Ik betaalde het geld uit de gemeenschappelijke

kas en dadelijk liet hij ons de ijzeren halsbanden afnemen en ons ieder een twee voet lange keten aan het been leggen, zodat wij nu liggen, zitten en staan konden, hetgeen ons veel verlichting gaf. In die toestand bleven wij een gehele maand.

Wij kregen daarbij tamelijk goed en overvloedig voedsel. Dagelijks kwamen nonnen van de [orde der Grauwe Zusters](#) en brachten ons soep, vlees en goed brood; haar orderegels verplichten haar dat in te zamelen bij weldadige lieden, die ook rijkelijk geven, en het onder de gevangenen te verdelen. Haar overste kwam alle dagen om onder de veroordeelden de soep te verdelen; en bij die gelegenheden bleef zij meermalen een kwartier bij mij en gaf mij meer eten dan ik nodig had; zodat de overige veroordeelden mij schertsend de lieveling van de abdis (*hoofd van de kloosterorde*) noemden. Op zekere dag, nadat zij mij weer mijn deel gegeven had, zei ze dat het toch zo jammer was, dat wij geen Christenen waren. "Wie heeft u dat verteld, lieve moeder? vroeg ik; "wij zijn zeer zeker Christenen." "Ja", riep zij, "gij zoudt Christenen zijn! En gij gelooft aan Mozes!" "Hoe nu!" vroeg ik verwonderd; "gelooft gij dan niet dat Mozes een groot profeet was?" "Wat!" riep zij uit; "zou ik geloven aan die bedrieger, die valse profeet, die de Joden even erg verleid heeft als Mohammed de Turken! Ik aan Mozes geloven! Neen. God dank, tot zulke ketterijen ben ik niet in staat." Ik kon slechts schouderophalend glimlachen en vergenoegde mij met te zeggen dat tijd en plaats hier niet bijzonder geschikt waren om zulke vraagstukken te behandelen; maar ik verzocht haar hetgeen zij zojuist gezegd had te biechten, dan zou zij ervaren dat haar biechtvader haar die woorden als zonde toerekenen zou. De lezer kan hieruit genoeg bemerken hoe ontzettend dom de geestelijkheid deze lieve vrouwen houdt.

Toen wij nu drie weken in die omstandigheden doorgebracht hadden en het bekend werd dat wij over acht dagen afreizen zouden, kwam er dagelijks een jonge Jezüiet om arme veroordeelden door biecht en leerredenen voor te bereiden tot de viering van het heilig avondmaal. Daarbij nam hij steeds dezelfde tekst: "Komt tot Mij, allen die vermoeid en beladen zijt, en Ik zal u rust geven." Met beroep op allerlei plaatsen uit verschillende kerkvaders trachtte hij te bewijzen dat de Heiland daarmee geleerd had dat men alleen door de oorbiecht kon zalig worden. Wij ontzetten ons over zo grote brutaliteit, maar kregen geen gelegenheid om met hem daarover te spreken; want hij schuwde zozeer de omgang met ons, gevaarlijke Hugenoten en kettters als wij waren, dat hij bij het komen en heengaan steeds een grote omweg maakte, ten einde niet met ons in aanraking te komen, Ten slotte namen verscheidene vaders Jezüieten al die ongelukkige gevangenen de biecht af en gaven hun daarna de hostie, in die schrikkelijke en pijnlijke houding, met het hoofd aan de balk geketend, een handelwijze die zelfs ons - terwijl wij toch geen geloof aan het mysterie hechtten - zeer ongepast scheen. Ik bemerkte dat men de gevangenen na de hostie een slok wijn gaf en vroeg daarom aan een hunner of zij het avondmaal onder beide tekenen ontvingen.

"Neen", antwoordde hij: "deze wijn is niet gewijd, maar dient om de hostie door te spoelen. Die voorzorgsmaatregel is ingevoerd nadat een veroordeelde, inplaats van de hostie door te slikken, haar in de mond gehouden en daarna aan de duivel gegeven had, met wie hij de overeenkomst gesloten had, dat deze daarvoor zijn ketenen breken en hem op vrije voeten stellen zou." Ik had hem graag gevraagd wat de duivel dan met die hostie

uitvoeren moest, die toch naar zijn overtuiging wezenlijk het lichaam van Christus bevatte, terwijl Christus gekomen is om de werken des duivels te verstoren. Doch ik zweeg maar, want ik had geen lust mij nodeloos aan nieuwe vervolgingen door de Jezuïeten bloot te stellen.

Op 17 december, des morgens te 9 uur, bracht men ons uit de gevangenis op een ruime binnenplaats van het slot. Paarsgewijze werden wij om de hals aan elkaar gehecht met drie voet lange ketenen. In het midden van elke keten was een sterke ijzeren ring. Daarna werden wij in gelid geschaard, en stak men een lange keten door al de ringen, zodat wij aan elkaar gesnoerd waren. Onze ketting vormde een zeer lange rij, want wij waren ongeveer 400 in getal. Hierop moesten wij allen op de grond gaan zitten om in de vreselijke kou de procureur-generaal van het Parlement af te wachten. Tegen de middag kwam die met drie gerichtsraden, riep ieder onzer bij zijn naam en las hem zijn vonnis voor. Daarna gaf hij aan de aanvoerder van de ketting, een zekere heer Langlade. Gedurende die tijd kwam de heer Girardot, die zich door de heer d'Argenson, de gevreesde politie-luitenant-generaal daartoe verlof had doen geven, om met ons te spreken en ons bij de aanvoerder van de ketting aan te bevelen. Ja, de heer d'Argenson had hem zelf een schriftelijk bevel aan deze meegegeven, om ons zoveel mogelijk te verschonen en hem bij zijn terugkeer Marseille een getuigschrift te brengen, waarin we verklaarden dat wij over hem tevreden waren. Een goedbedoelde maatregel, die echter niet verhinderde dat wij op deze tocht, gelijk men zien zal, nog vreselijke kwellingen te doorstaan hadden.

Zodra de heer Girardot op de binnenplaats kwam, begroette hij de procureur-generaal en vroeg hem vriendelijk verlof te willen geven om met de 24 Gereformeerden, die deel van de ketting uitmaakten, te spreken en met de aanvoerder te onderhandelen over hun verpleging onderweg; hetgeen hem zeer bereidwillig werd toegestaan.

De aanvoerder zei hem dat het vóór alles doelmatig zou zijn hem al het geld, dat wij bij ons hadden, over te geven, want op de eerste pleisterplaats zouden al de veroordeelden onderzocht en hun al hun geld afgenomen worden. Op verlangen van de heer Girardot stelde ik dus de aanvoerder onze gehele gemeenschappelijke kas ter hand, die zeven à acht honderd livres (ongeveer vier honderd gulden) bedroeg. Hierop zei de aanvoerder dat wij voor een deel te zwak en te ziek waren om te lopen en hij dus zag aankomen, dat hij ons enige wagens moest verschaffen op zijn eigen kosten, dat is uit het bedrag, dat de Staat voor het overbrengen van de ketting naar Marseille uitbetaalde. Tot die uitgave kon hij echter eerst overgaan, nadat hij hen, die ogenschijnlijk niet lopen konden, met stokslagen aangezet had, om zich te overtuigen dat zij zich niet ziek veinsden ten einde te kunnen rijden. De heer Girardot begreep natuurlijk onmiddellijk de ware bedoeling van deze mededeling, en daarom kwamen wij overeen met de hoofdman, dat we hem op staande voet uit onze kas honderd daalders zouden betalen, opdat wij, als we niet lopen konden, dadelijk op wagens zouden geplaatst worden zonder eerst met de stok kennis te maken; zodat deze honderd daalders eigenlijk niets anders waren dan een losgeld voor de stokslagen. De heer Girardot liet zich daarvoor door de aanvoerder kwitantie geven, waarin deze beloofde ook onze kist met boeken te Marseille aan ons te zullen

overhandigen en een door ons getekend getuigschrift te zullen meebrengen, dat hij de overeenkomst nageleefd had.

Nadat dit alles geregeld was en de aanvoerder bevel had gekregen om de ketting te laten vertrekken, bracht men ons des namiddags tegen drie uur uit La Tournelle door Parijs naar Charenton, waar wij de eerste nacht zouden doorbrengen. Onderweg kwamen vele Gereformeerden, die niettegenstaande de ribbenstoten waarmee de soldaten trachtten hen terug te houden, tot ons doordrongen, om ons onder tranen te omarmen. Wij, 22 Gereformeerden, vormden het laatste gedeelte van de ketting en waren herkenbaar aan onze rode kleding. Deze lieve broeders, onder welke vele aanzienlijken waren, riepen ons met luider stem toe: "Houdt moed, dierbare belijders der waarheid! verdraagt standvastig het lijden om des geloofs wil! Wij van onze zijde zullen niet ophouden God te smeken, dat hij u genade schenke uw zware beproevingen met volharding te doorstaan!" en veel dergelijke troostwoorden, die ons zeer versterkten. Vier rijke kooplieden uit Parijs bleven zelfs met ons meegaan en baden de aanvoerder om verlof om ons naar Charenton te begeleiden en daar, indien hij ons van de ketting losmaken wilde, in een herberg een rijkelijke avondmaaltijd voor te zetten.

Tegen zes uur 's avonds kwamen wij met maneschijn te Charenton aan, bij een kou, die door merg en been drong. Ondertussen had het ongewone en afmattende marcheren en dat onder het bijna ondraaglijke gewicht onzer ketenen, dat naar zeggen van de aanvoerder ongeveer honderd vijftig pond per man bedroeg, ongeacht de op het binnenhof van La Tournelle doorgestane koude, ons zo verhit, dat wij druipend van zweet aankwamen. Maar welk nachtverblijf en welke rust gaf men ons na deze vermoeienis! Wij werden in een stal gebracht, waar onze ketenen aan de kribben werden vastgemaakt op een wijze, die ons verhinderde ons neder te leggen of zelfs behoorlijk op de paardenmest te gaan zitten. Want de aanvoerder, die voor iedere man, welken hij te Marseille afleverde, twintig thalers (*zilveren munt*) ontving, wilde op het voorgeschreven stro bezuinigen, en deed dat op zeer eenvoudige wijze: namelijk door het ons in 't geheel niet te geven.

In deze jammerlijke toestand liet men ons tot negen uur 's avonds, waarna men ons een behandeling deed ondergaan, die mij nu nog bij het herdenken een rilling over het lijf jaagt. Om die tijd blies er een ijzig koude noordenwind en alles was stijf bevroren. Bij de heldere maneschijn maakte men nu onze ketenen los en dreef ons allen de stal uit, naar een binnenplaats tussen hoge muren. Hier werden wij in rijen opgesteld. Toen bevalen de wachtsoldaten, terwijl het stok- en knotsslagen op ons regende, ons moedernaakt te ontkleden en onze kleren voor ons op de grond te leggen. Nadat hieraan gehoorzaamd was, gebod men ons naar het andere einde van de binnenplaats te marcheren, en daar bleven wij langer dan twee uren geheel naakt aan de scherpe noordenwind blootgesteld staan. Gedurende al die tijd onderzochten de soldaten op hun uiterste gemak onze kleren, onder voorwendsel dat ze naar vijlen en messen en andere werktuigen zochten, waarmee wij de ketenen zouden kunnen doorvijlen of openen. Maar zoals men wel denken kan, zij namen alles weg wat van hun gading was: geld, zakdoeken, tabaksdozen, linnengoed; alles wat het wegnemen waard was; en wanneer iemand het waagde om vriendelijk te verzoeken hem het nodigeste te laten, werd hij onbarmhartig afgeranseld.

Nadat nu onze lompen grondig onderzocht en geledigd waren, kregen wij bevel weer naar de andere zijde van de binnenplaats te gaan, waar onze kleren lagen. Maar al onze leden waren zo door en door verkleumd, dat wij nauwelijks een voet verzetten konden. Toen hagelde het stok- en knotsslagen zodat het bloed op de grond droop, en toen zelfs die barbaarse mishandeling niet hielp om de stijf-bevroren, halfstervende ongelukkigen in beweging te brengen, trokken de soldaten hen op de grond en sleurden hen aan de ketenen om de hals er heen. Op die avond en de volgende morgen stierven aan de gevolgen van die mishandelingen achttien man. Wij, Gereformeerden, werden echter Gode zij dank niet geslagen; dat hadden onze honderd daalders bewerkt; maar de soldaten droegen zelfs enkelen onzer, die niet meer lopen konden, naar de plaats waar de kleren lagen. Het is een wonder van Gods genade, dat gedurende deze tocht geen der onzen stierf, ofschoon we nog twee malen, zelfs bij vinniger kou dan te Charenton en in het open veld, aan die barbaarse onderzoeeking werden blootgesteld.

De vier heren uit Parijs, die ons vergezeld hadden, zaten in de herberg aan een venster, dat uitzicht gaf op de binnenplaats, en waren dus van de gehele zaak ooggetuigen. Zij riepen met opgeheven handen de aanvoerder toe ons toch wat barmhartiger te behandelen en aan zijn beloften te denken. En toen dat alles niets hielp, riepen zij ons toe, dat we onze zielen Gode zouden aanbevelen, want ze dachten niet anders dan dat wij van koude en mishandeling zouden sterven. Ofschoon zij voor ons 22 een uitstekende maaltijd besteld hadden, wilde de aanvoerder hun geen vergunning geven ons daar ook het geringste van te laten genieten, zelfs geen stukje brood; evenmin mochten zij met ons spreken. Men kan denken in welke gemoedsstemming zij aan de voor 26 personen gedekte tafel zaten, zonder er zelf nauwelijks iets van te genieten.

Uiteindelijk liet de aanvoerder ons allen weer naar de stal teruglopen, waar we op de vorige wijze weer vastgeketend werden. Daarna kreeg ieder een stuk brood met kaas en een paar slokken slechten wijn. Enigen onzer, en ook mij, gelukte het ons met de paardenmest in de stal bijna geheel te bedekken, waardoor we enigszins verwarmd werden. Hoe weerzinwekkend dit middel ook mocht zijn, toch dankten wij God er hartelijk voor en ik ben overtuigd dat wij naast God daaraan ons leven te danken hadden. De volgende morgen reisden wij verder. Enigen van ons Gereformeerden, grijsaards en zieken, die niet meer lopen konden, werden zonder strijd op wagens geladen. Van de andere ongelukkigen echter, van wie sommigen half stervend waren, kon niemand in die gunst delen zonder eerst de proef der stokslagen te hebben doorgemaakt. Hielp die niet, dan werden ze aan de halsketenen op de kar geslingerd en als dode honden neergesmeten, waar men hen liet liggen, de naakte benen over de rand bungelend. Spoedig bevroren die benen en veroorzaakten ondragelijke pijnen. Wanneer ze daarover jammerden werden ze met een paar knuppelslagen op het hoofd geheel afgemaakt. Des avonds gaf de aanvoerder de lijken aan de geestelijke van het dorp, waar we overnachten zouden, die ze begraven moest, na de kapitein een ontvangbewijs overhandigd te hebben.

Vraagt men nu waarom de aanvoerder, die toch voor iedere man, die hij levend te Marseille bracht, twintig daalders ontving en daarentegen niets kreeg voor degenen die onderweg stierven, in zijn eigen belang de mensen niet wat meer spaarde, dan ligt het

antwoord voor de hand. Door de hoge vrachtprijzen had hij voor wagens van Parijs naar Marseille met inbegrip van de vertering meer dan twintig daalders per hoofd moeten betalen, en dus was het in zijn voordeel dat hij degenen, die meer lopen konden, liet doodslaan.

Zo trokken wij door Ile de France, Bourgondië en Maconnais tot Lyon, terwijl wij dagelijks drie à vier mijlen aflegden. En dat is zeer veel, wanneer men bedenkt dat wij met geweldig zware ketenen beladen, altijd vastgeketend, 's nachts in de stallen op de mest moesten slapen en zeer slecht gevoed werden. En daarbij de strenge winter. Maar toen de dooi inviel, werd het nog veel erger; toen moesten wij menigmaal, ook onder stortregens, hoogst bezwaarlijk door diepe modder waden, waar wij meermalen tot aan de knieën in zonken. Daarbij hadden wij veel te lijden van ongedierte en van het onder zulke omstandigheden onvermijdelijke schurft. Wanneer ik van het laatste in het algemeen "wij" zeg, is dat alleen toepasselijk op de andere veroordeelden, want door een wonder van Gods genade, waarvoor wij Hem niet genoeg konden danken, bleven alle 22 Gereformeerden, hoezeer wij ook van ongedierte te lijden hadden, van schurft bevrijd; en dat zelfs ofschoon wij onderweg van elkaar gescheiden en met lijdens aan die ziekte gekoppeld werden. Zo ging het onder andere mij. In Dyon kon de Gereformeerde, die aan mij vastgeketend was, te voet niet verder en werd op de wagen gezet. Nu werd ik aan een man vastgeketend, die wegens desertie veroordeeld was. De arme man was van top tot teen met die afschuwelijke ziekte besmet en had niet anders dan een hemd aan, dat half verteerd en met de etter van zijn ziekte doortrokken was. Des nachts kon ik mij geen haarbreed van hem verwijderen, door de hals- en voetketenen, en daardoor kleefde hij 's morgens zo vast aan mijn kleren, dat hij het uitschreeuwde wanneer wij moesten opstaan om verder te reizen, en mij smeekte hem te helpen om zich van mij los te maken, hetgeen een waar kunststuk was. En toch werd ik niet besmet.

In Lyon bracht men ons allen op grote, vlakke schepen, waarmee wij tot Avignon de Rhône afzakten. Vandaar ging het te voet naar Marseille, waar wij op 17 januari 1713 aankwamen. God zij dank waren wij, 22 Gereformeerden, allen nog in leven, en betrekkelijk gezond. Van de overigen waren velen onderweg gestorven; veel meer waren ziek en daarvan overleden verscheidenen in het hospitaal te Marseille. Dat was het besluit van mijn tocht van Duinkerken naar Marseille, op welke ik, vooral van Parijs af, meer geleden heb dan gedurende de twaalf jaren, die ik toen op de galeien doorgebracht had.

Gode zij dank, dat ik van nu aan alleen voorvallen te verhalen heb, die onze bevrijding voorbereidden en uiteindelijk teweegbrachten.

8. OP DE GALEIEN VAN MARSEILLE

Wij 22 Gereformeerden werden nu op de galei, die "de grote Koninklijke" heet, ondergebracht; welke bestemd is voor nieuw aangekomenen en voor de zieken van de 35 galeien, die zich in de haven van Marseille bevinden. De nieuw aangekomenen blijven er altijd slechts kort; daarna worden zij over de andere galeien verdeeld. Wij 22 werden echter niet verdeeld, want men rekende er op dat de zes ploegen uit Duinkerken naar Marseille zouden komen en dan wilde men ons ieder op zijn eigen galei terugplaatsen. Wij vonden op de grote koninklijke galei meer dan twintig van onze broeders, die ons met open armen en met tranen van droefheid en vreugde ontvingen; van droefheid over het lijden dat wij hadden moeten doorstaan, maar van vreugde omdat zij ons standvastig en aan de wil Gods onderworpen vonden. Wij verheerlijkten gezamenlijk God, die ons allen onder zo langdurige en smartelijke beproeving staande gehouden had.

Gedurende de tijd, die wij in de gevangenis La Tournelle te Parijs doorbrachten, had de overste der zendelingen te Marseille, Pater Garein, ons nu en dan een bezoek gebracht en getracht door allerlei beloften van wereldlijke voordelen ons te bewegen om Rooms te worden. "Ik ben overtuigd", zei hij dan tot ons, "dat ik u binnen 24 uren volkomen vrijheid kan bezorgen. Bedenkt aan welke gevaren gij u blootgeeft. Het is waarschijnlijk dat driekwart van u op de tocht van hier naar Marseille in de barre winter ellendig omkomen zullen. En komt ge door dat gevaar heen, dan zult gij er uiteindelijk op de galeien te Marseille toch toe komen om in mijn handen de eed van afzwering af te leggen, zoals al de andere Protestanten daar gedaan hebben." Daarop antwoordden wij dat die anderen ons niets aangingen en dat ieder voor zijn eigen zieleheil zorgen moest.

Ondertussen was deze pater Garein naar Marseille afgereisd; hij bezocht ons op de "grote koninklijke" de dag na onze aankomst. Hij liet ons op het achtergedeelte van het schip aantreden; telde ons en vond tot zijn bevreemding alle 22 weer. "Dat is een wonder", zei hij, "dat ge er allen goed doorgekomen zijt. En hebt ge nu nog niet genoeg geleden?" "Ge vergist u zeer, mijnheer!" antwoordde ik, "indien ge meent dat het lijden ons geloof verzwakt. Integendeel wij ondervinden wat de psalmist zegt: "Hoe meer wij lijden, des te meer gedenken wij God."

"Beuzelpraat!" riep hij uit. "Dat is niet zulke beuzelpraat (*kletspraat*) als gij in Parijs tot ons gesproken hebt", wierp ik hem tegen; "dat namelijk al onze broeders op de galeien te Marseille voor u hun geloof zouden afgezworen hebben. Niet een enkele heeft dat gedaan, en ik zou mij in uw plaats levenslang schamen indien ik gepoogd had op zulke wijze de mensen te bedriegen." "Ge zijt een praatjesmaker!" zei hij bars, en ging heen.

Gedurende de eerstvolgende twee of drie maanden gebeurde er niets bijzonders; maar begin april verdubbelden de zendelingen op in 't oog lopende wijze hunne pogingen om ons te bewegen tot overgang naar de Roomse kerk. Later kwamen wij te weten welke bijzondere reden zij daarvoor hadden. Reeds bij de [vrede van Utrecht](#) (januari-april 1713), hadden de gezamenlijke Protestantse machten sterk er bij Frankrijk op aangedrongen dat de Gereformeerden, die tot de galeien veroordeeld waren, zouden vrijgelaten worden.

Toen daarvan iets ons ter ore kwam, werd de hoop op verlossing zeer levendig in ons. Maar de koning wilde daarvan niets horen en de vrede werd gesloten zonder dat er verder van ons enige melding gemaakt werd. Van alle hoop van de zijde der mensen ontbloot, stelden wij dus ons vertrouwen alleen op God en onderwierpen ons aan Zijn wil.

Na enige tijd echter kregen de Jezuïeten, voor wie niets verborgen blijft, er kennis van dat koningin Anna van Engeland van verschillende zijden aangespoord werd om zich voor onze bevrijding moeite te geven. Zij wisten wel dat wanneer deze vorstin ernstig bij de koning van Frankrijk om onze bevrijding aanhield, hij uit staatkundige gronden, die voor niemand geheim waren, haar niet weigeren kon. En nu peinsden deze heren, voor wie geen middel te slecht is indien zij hun doel slechts bereiken, over plannen om onze bevrijding te verijdelen. Zij kwamen op de gedachte dat ze geholpen waren indien zij ook maar één onzer tot overgang konden bewegen. Dan konden zij de koning meedelen, dat de Protestanten op de galeien tot de Roomse godsdienst waren bekeerd en dat er dus voor de koningin van Engeland geen reden meer bestond om in hen belang te stellen.

Zij plaagden ons hardnekkig met allerlei beloften van aardse voorspoed; want iets anders brengen deze heren bij hun vriendelijke pogingen tot bekering niet te voorschijn. Toen wij echter allen standvastig bleven, maakten zij een waarlijk duivels plan om hun doel te bereiken. Zij stelden aan twee Roomse veroordeelden, die zich de een wegens diefstal en de ander wegens desertie op de galeien bevonden, voor zich als Gereformeerden te gedragen en zich te houden alsof zij nu pas Rooms werden; waarvoor hun de vrijheid beloofd werd. De arme kerels lieten zich dit niet tweemaal zeggen. Wij, echte Gereformeerden, die van deze streek niets vermoedden, waren zeer verbaasd toen op zekere zondag, gedurende het lezen van de mis, deze nagemaakte Gereformeerden, in plaats van te knielen, zich evenals wij in hunne mantels wikkelden en op hun bank neerlegden.

De lezer verheugt zich wellicht er over, dat men ons toestond op deze wijze te tonen dat wij niet aan de mis deelnamen, en daarom zal ik hem even verhalen hoe het zover gekomen was. Ik moet daartoe in mijn verhaal iets teruggaan.

Toen de eerste Gereformeerden op de galeien aanvingen zich zo te gedragen, begaven de vertoornde zendelingen zich tot de heer de Bombelle, generaal-majoor der galeien, en verzochten hem allen Gereformeerden zolang de bastonnade te doen geven, tot zij knielend de mis bijwoonden. De heer de Bombelle, een van onze heftigste vervolgers, beloofde dat graag. Hij beval op één van de veertig galeien een begin daarmee te maken; de volgende dag kwam de tweede galei aan de beurt; en zo waren in veertig dagen al de Gereformeerden op de veertig galeien met de bastonnade gestraft. Toen moest van voren af aan begonnen worden; tot alle Protestanten zich onderworpen zouden hebben of onder de marteling gestorven zijn. Dagelijks woonde hij zelf deze terechtstelling bij, en meermalen riep hij honend de martelaren toe: "Hond! kniel en bid voor mijn part de duivel aan, als je niet tot God wilt bidden; dát kan mij niet schelen!"

Al onze broeders doorstonden met heiligen moed de foltering, terwijl zij midden in de pijn God loofden. Enige meelijdende mensen gaven daarvan bericht aan de gezanten van de

Protestantse mogendheden bij het Franse hof; en dezen begaven zich tot de koning om hem te betogen dat het schandelijk onrechtvaardig was om mensen, die reeds om des geloofs wil de galeistraaf ondergingen, door zulke barbaarse middelen te dwingen tot deelneming aan de gebruiken van de Roomse godsdienst. De koning stemde dat toe en verklaarde dat het buiten zijn wil geschied was. Hij beval voortaan de Gereformeerden toe te staan zich gedurende de mis op hun banken neer te leggen.

Ik ga nu met mijn verhaal voort. De opzichter zag dadelijk het gedrag van de door de Jezüieten omgekochte mannen en vroeg hun, waarom zij niet aan de mis deelnamen. Zij antwoordden dat zij, evenals hun ouders, Hugenoten waren, en bezwoeren dat. De opzichter deed daarvan verslag aan de scheepsgeestelijke, die hen spoedig kwam bezoeken en hen ernstig vermaande in de schoot der heilige kerk terug te keren. Beiden begonnen voor de vorm tegen te strubbelen; maar verklaarden zich uiteindelijk daartoe bereid en zwoeren openlijk en plechtig hun geloof af. Enige dagen daarna werden zij door het hof begenadigd en met grote plechtigheid in vrijheid gesteld.

Wij wisten wel dat dit een komedie was, die door de zendelingen in-elkaar gezet en uitgespeeld werd, maar we begrepen niet dadelijk het doel ervan. De volgende dag evenwel kwam pater Garein, vergezeld van een andere zending, en beval de provoost, de veertig Gereformden los te ketenen, en tot hem te brengen in de kamer in het achtergedeelte van de galei, waar hij een onderhoud met ons wilde hebben. Wij gingen daarheen en na enige vleiende beleefdheden, waarin deze vaders altijd zeer sterk zijn, sprak pater Garein ons in dezer voege aan: "Mijne heren, gij weet met hoeveel ijver en toewijding wij tot nu toe aan uw bekering gearbeid hebben, zonder echter de vruchten te mogen plukken, waarop wij gehoopt hadden. Maar God deelt zijn gaven uit naar Zijn welbehagen; en hebben twee der uwen, die de Heere in het harte gegeven heeft gewillig naar ons te luisteren, de waarheid aangenomen en met grote ijver hun dwalingen afgezworen. Daar ons nu bekend is, dat niets Zijne Majesteit grotere vreugde bereidt dan de bekering van zijn dwalende onderdanen, zo zijn wij niet in gebreke gebleven, die goede tijding de koning mee te delen. En hoort nu wat zijn minister, de heer Pontchartrain, in opdracht gekregen heeft ons te schrijven."

Daarna las hij ons de brief van de minister voor, waarvan de hoofdinhoud was, dat Zijne Majesteit zich zeer verheugd had te vernemen, dat twee van de voornaamste Calvinistische kettters op de galeien hun dwaalleringen afgezworen hadden, en dat Zijne Majesteit hoopte dat naar de hem gegeven verzekeringen spoedig al de overigen dat goede voorbeeld volgen zouden. Zijne Majesteit beloofde hun niet alleen onmiddellijke vrijstelling in dat geval, maar bovendien zijn koninklijke genade.

Pater Garein sprak met gezwollen deftigheid verder en verhief de gunst van de koning jegens zijn onderdanen hemelhoog. Deze toch vergenoegde zich er niet mee om hun tijdelijke goederen te verschaffen, maar wijdde ook al zijn aandacht aan hun zieleheil, waarvan deze brief, die hij zijn minister opgedragen had te schrijven, een meer dan voldoende bewijs was. Hierna weidde hij hoog en breed uit over de goedheid en zachtheid van de Roomse kerk, die naar het voorbeeld van de Heiland der wereld de mensen alleen door de overtuiging van de waarheid des Evangelies tot verandering bewoog.

"En werpt mij nu niet voor de voeten", ging de pater voort, "dat wij u vervolgen om u in de schoot der kerk terug te brengen. Verre is van ons enig beginsel van vervolging, dat gij ons zo dikwijls verwijt. Wij verklaren u dat wij alle vervolging verafschuwen, en geven u graag toe dat het niemand geoorloofd is anderen ter wille van de godsdienst te vervolgen. Keert dus tot uzelf in", ging de pater voort; "en geeft u over aan de koninklijke genade en aan de zoete overtuiging van de waarheid, welke wij u van ganser harte en met oprechte ijver voor uw geluk verkondigen."

Nadat hij zijn rede beëindigd had, nam een onzer het woord en betuigde onze erkentelijkheid voor de gunstige aanbiedingen, welke Zijne Majesteit ons door zijn minister doen liet. "Wij blijven standvastig", zo ging hij voort, "in de gevoelens van getrouwe en goede onderdanen van Zijne Majesteit. Maar even vast zijn wij besloten ten aanzien van ons heilig geloof, dat met Gods genadige hulp tot het einde te blijven belijden."

Hier viel pater Garein hem in de rede met de opmerking dat hij niet voor ons allen antwoorden kon; hij verlangde evenwel niet op staande voet antwoord, maar liet ieder onzer de tijd om na te denken over hetgeen hij gezegd had. Aangezien wij niets meer te zeggen hadden, verlieten wij de kamer, waar de beide paters achterbleven, waarschijnlijk om af te wachten of niet ten minste enkelen onzer zouden terugkomen om hun mee te delen dat zij overtuigd waren. De provoosten begonnen ons weer aan de banken te ketenen, maar daar wij meer dan veertig in getal waren, ging daar ruim een uur mee heen. Ik knoopte dus ondertussen een gesprek met onze broeders aan, tot de beurt aan ons kwam.

Ik zei hun, dat ik niet meer terughouden kon wat mijn hart bewoog en dat ik wenste te antwoorden op de drogredenen van pater Garein, die beweerde dat wij niet vervolgd werden. De broeders hielden mij voor, dat ik het wreedaardig karakter van de pater kende en dat al onze tegenspraak, hoe bescheiden ook, alleen dienen kon om ons mishandelingen op de hals te halen. "Mijn broeders", wierp ik hun tegen; "wij hebben veel mishandelingen doorstaan en God heeft ons door zijn genade met vreugde voor Zijne zaak het lijden doen verdragen, dat een weinig meer ons niet zal verrassen en wij met Gods hulp ook dat nog kunnen verduren indien het zijn moet. Daarom verzoek ik u, dat vier van ons naar de kamer teruggaan, opdat ik in hun tegenwoordigheid kan zeggen wat mij op 't hart ligt. Ik zal het woord voeren en ik beloof u dat van mijn zijde geen beledigend woord hun het voorwendsel zal geven om ons slecht te behandelen."

Zij lieten zich overreden en wij traden de kamer weer binnen, waar wij de paters nog aantroffen. Zodra zij zagen binnenkomen, toonden zij zich verheugd, want zij geloofden zeker dat wij kwamen zeggen dat we overtuigd geworden waren. Zij begroetten ons zeer vriendelijk en boden ons stoelen aan. Pater Garein vroeg mij of wij nagedacht hadden over hetgeen hij gezegd had en over de beloften des konings in geval wij onze dwalingen afzwoeren. Ik antwoordde overtuigd te zijn van de goedheid en oprechtheid van Zijne Majesteit, en dat het op 't ogenblik alleen te doen was om nog één kleine bedenking uit de weg te ruimen. Wij kwamen dus tot hem met verzoek om ons een inlichting te geven.

"Dat is goed!" riep hij zeer verheugd uit. "Spreek vrijuit en ik zal u in alle opzichten tevreden stellen!"

Ik moet erkennen dat ik daarop met enige sluwheid de schijn aannam alsof wij kwamen om te onderhandelen, en dat ik daarmee de vaders in de val wilde lokken, waar ze ook behoorlijk inliepen, want ik kookte inwendig over hun zalvende bewering dat wij niet om des geloofs wille vervolgd werden. Ik antwoordde hem daarom: "Ik dank er God en mijn ouders voor, dat ik grondig onderwezen ben in de beginselen van de Gereformeerde belijdenis. Nu moet ik u open verklaren dat het mij tot nog toe zeer tot troost verstrekte te weten dat ik ter wille van die belijdenis vervolgd werd, want Jezus Christus heeft Zijn discipelen voorzegd dat allen die Hem navolgen in de wereld verdrukking zullen hebben te lijden. Maar kunt gij mij bewijzen hetgeen daar straks door u beweerd werd, dat wij niet ter wille van ons geloof vervolgd worden, dan zoudt ge mij daardoor reeds enigermate overtuigd hebben."

"Niets is gemakkelijker", hernam pater Garein; "ik zal het u dadelijk aantonen. Weet gij wat eigenlijk vervolging is?" "Och, mijnheer", antwoordde ik, "de toestand, waarin mijn broeders en ik verkeren, heeft ons dat wel duidelijk geleerd!" "Onzin! Dat is het juist waarin ge u vergist. Gij houdt tuchting voor vervolging. Ik zal het u dadelijk bewijzen. Waarom zijt gij op de galeien en wat is de grond voor uw veroordeling?" Ik antwoordde hem dat ik in mijn vaderland vervolgd werd en daarom het rijk had willen verlaten om mijn godsdienst in vrijheid te kunnen belijden; en dat men mij toen op de grenzen gevangen genomen en tot de galeien veroordeeld had.

"Heb ik niet terecht gezegd", riep pater Garein uit, "dat gij niet weet wat vervolging is? Vervolging is wanneer men u mishandelt om u daardoor te dwingen tot verloochening van de godsdienst, die gij belijdt. De godsdienst heeft echter met uw geval niets te maken, maar de koning heeft al zijn onderdanen verboden zonder zijn toestemming het rijk te verlaten. Gij hebt het willen verlaten en wordt nu daarvoor gestraft. Dat staat in verband met de burgerlijke wet en niet met de kerk en de godsdienst."

Daarop richtte hij het woord tot een ander van onze broeders en vroeg hem waarom hij op de galeien was. "Ik heb", antwoordde deze, "in een vergadering tot God gebeden." "Alweer een overtreding van een koninklijk bevel. De koning heeft verboden zich in enige andere plaats dan in de kerken des rijks tot het gebed te verzamelen. Gij hebt het tegendeel gedaan en wordt nu wegens overtreding van het koninklijk gebod gestraft. En gij?" vroeg hij een derde. Deze antwoordde: "Ik lag ziek, en toen is de geestelijke aan mijn bed gekomen en heeft mij gevraagd of ik in de Gereformeerde of in de Roomse belijdenis leven en sterven wilde. Ik zei: in de Gereformeerde. En toen ik herstelde heeft men mij gevangen genomen en tot levenslange galeistraaf veroordeeld."

"Daar hebben wij het weer!" riep pater Garein uit. "Zijne Majesteit wil dat al zijn onderdanen in de Roomse belijdenis zullen leven en sterven. Daartegen hebt gij u verzet en nu wordt ge daarvoor gestraft. Dus, mijne heren", ging hij voort, "gij hebt allen de bevelen des konings overtreden; de kerk heeft met uw zaken niets uitstaan; alles is buiten haar weten geschied."

Ik zag in dat het zeer moeilijk zou zijn hem de erkenning te ontwringen, dat wij om des geloofs wille vervolgd werden; daarom hield ik mij dom en hernam: "Mijnheer, ik moet toestemmen dat ik dat van de vervolging tot nog toe niet zo duidelijk ingezien heb en wij danken u voor uw inlichtingen. Nu nog één vraag: op welke voorwaarden kunnen wij onze vrijheid terugkrijgen?" "Alleen op voorwaarde", antwoordde hij ijverig, "dat gij plechtig uw geloof afzweert." "En anders niet?" vroeg ik. "Beslist niet!" "En als wij daartoe overgaan, staat gij ons dan borg dat wij de galeien mogen verlaten?" "Zonder twijfel! Ik geef u mijn priesterwoord dat gij in dat geval door mij uw vrijheid herkrijgen zult."

Toen antwoordde ik hem met grote ernst: "Mijnheer, ik zie thans de macht der waarheid, welke ook de kunstigste leugen te schande maakt. Hoe! Nadat gij getracht hebt ons door allerlei drogredenen te doen geloven dat wij niet om des geloofs wille vervolgd worden, verklaart gij ons dat wij onze vrijheid enig en alleen terugkrijgen kunnen door het afzweren van onze belijdenis. Ziet gij nu niet, dat gij daarmee zelf gezegd hebt, dat alleen onze belijdenis ons op de galeien vasthoudt?"

Ik had graag nog verder gesproken; maar toen de pater zich in zijn eigen woorden gevangen zag, barstte hij in zo grote toorn uit, dat hij mij bars in de rede viel. Hij noemde ons hardnekkige booswichten, riep de provoost en beval hem ons onmiddellijk weer vast te ketenen en voortaan met de grootste gestrengheid te behandelen.

9. BEVRIJDING

De vrede van Utrecht werd gesloten, zonder dat er voor ons ook het minste voordeel bedongen was. De markies de Rochegude, een Frans edelman, die naar Zwitserland gevlucht was, wilde echter nog een laatste poging ten onze gunste in het werk stellen. Hij verkreeg van Karel XII, de koning van Zweden, een aanbevelingsbrief aan de koningin van Engeland; en daarop ook brieven van de koningen van Denemarken en Pruisen, en andere Protestantse vorsten.

Daarop reisde hij naar Engeland en verkreeg toegang tot de koningin. Deze zei hem dat zij de haar overhandigde brieven zou overwegen en hem antwoord doen toekomen, waarna de markies kon vertrekken. Er verliepen veertien dagen zonder dat hij iets hoorde. Toen kwam hij te weten dat de koningin een wandeling in het St. James-park zou maken. Hij ging daarheen in de hoop dat de koningin hem zou opmerken; hetgeen hem ook gelukte. Zodra de koningin hem gezien had, liet zij hem tot zich roepen en zei tot hem: "Mijnheer de Rochegude, ik verzoek u die arme mensen op de galeien in Frankrijk te doen weten, dat zij ten spoedigste bevrijd zullen worden." Dat vriendelijke woord liet geen twijfel over. De markies verzuimde niet het ons zo vlug mogelijk over Genève te doen weten. Wij grepen moed en dankten God.

Korte tijd daarna ontving de intendant te Marseille bevel om een lijst van al de protestanten, die op de galeien waren, naar Parijs te zenden. Dat geschiedde; en enige dagen later kwam het bevel aan de intendant 136 Protestanten, wier namen hem opgegeven werden, in vrijheid te stellen. Men weet niet om welke redenen het hof hen niet allen bevrijdde, want er waren er 300; maar de overigen werden eerst een jaar later losgelaten.

Nadat de intendant dit bevel ontvangen had, deelde hij het de Jezuïeten-zendingen mee, die er ten hoogste gebelgd over waren en zeiden dat men de koning een strik gespannen had, en dat het een eeuwige smaad voor de Roomse kerk was ons los te laten. Zij verzochten nu de intendant de uitvoering van het bevel te verdagen, en hun veertien dagen tijd te gunnen, opdat zij een expresbode naar het hof konden zenden om te bewerken dat het bevel herroepen werd; ondertussen zou de intendant het geheim houden tot zij antwoord ontvangen hadden. De intendant gaf gevolg aan hun verzoek, maar een van de bedienden van de intendant stelde ons de volgende dag heimelijk met het bevel in kennis; ook deelde hij ons de namen mee, die op de lijst stonden.

Ik verkeerde in die tijd in grote spanning; want ik stond als laatste op de lijst en de namen werden ons bij kleine gedeelten medegedeeld, zodat ik gedurende drie dagen zeer ongerust was, niet wetende of ik er op stond of niet. Uiteindelijk werd ik getroost met allen, die in het voorrecht deelden. Maar men stelle zich de droefheid onzer andere broeders voor, wier namen niet op de lijst stonden. Doch wat heeft men niet te lijden zolang men nog tussen hoop en vrees zweeft! Nog drie weken lang bleven wij 136 in die toestand. Hij die ons de lijst had doen toekomen, liet ons ook weten dat de zendingen naar het hof geschreven hadden om mogelijk herroeping van het bevel te krijgen en onze

verlossing te verhinderen. We wisten door meer dan één ondervinding dat deze heren lange armen hebben en dat hun niet licht iets geweigerd wordt; zodat wij reden genoeg hadden om bezorgd te zijn. Dat kwelde ons dermate dat wij dag en nacht niet slapen konden.

De expresbode van de zendelingen kwam uiteindelijk in Marseille terug; maar hij bracht tot grote verwondering van de heren geen antwoord mee, goed noch slecht; waaruit de intendant opmaakte dat de koning op de uitvoering van zijn bevel bleef rekenen. Maar de zendelingen gaven de moed nog niet op, en verzochten de intendant een uitstel van nog acht dagen om de terugkeer van een tweede bode af te wachten, die zij de eerste achterna gezonden hadden. Maar ook deze bode kwam zonder enig antwoord van het hof terug.

Ondertussen hadden wij het bericht van het bevel tot invrijheidstelling der 136 Gereformeerden niet geheim kunnen houden. En daarop zochten de zendelingen ons aan boord der galeien op om ons te zeggen dat wij ons zeer bedrogen en dat we gevangen zouden blijven. Maar toen ook de tweede bode zonder antwoord terugkwam, geraakten zij in grote verlegenheid en vroegen de intendant op welke wijze hij ons de vrijheid dacht te geven. De intendant antwoordde: "Ik zal hun de vrijheid geven om te gaan waar het hun behaagt." Maar daarop raakten zij eerst recht aan de gang; zij beweerden dat zulke ketters als wij waren, indien wij ons door het gehele rijk verspreidden, niet alleen de nieuw bekeerden, maar ook de goede gelovigen in de war zouden brengen. Uiteindelijk dwongen zij de intendant de verklaring af dat hij ons vrijlaten zou alleen onder voorwaarde dat wij dadelijk over zee het rijk verlieten, om het nooit weer te betreden op straf van levenslange slavernij op de galeien. Dat was weer een boze en recht sluwe berekening; want hoe zouden wij over zee weggkomen? Er was geen enkel schip in de haven om ons naar Holland of naar Engeland te brengen, en wij waren bovendien niet in staat er een te huren, groot genoeg voor zoveel mensen; want dat zou een prijs gekost hebben, die ver boven ons vermogen ging. Dat hadden de zendelingen wel vooruitgezien en daardoor wilden zij ons alle gelegenheid tot vertrek afsnijden,

Het is gewoonte de galeislaven, die losgelaten worden, daarvan enige dagen tevoren in kennis te stellen. Derhalve kreeg op zekere dag de provoost bevel van de intendant ons 136 in het arsenaal van Marseille te brengen. Toen we daar waren en de intendant ons hoofd voor hoofd opgeroepen had, deelde hij ons mee dat de koning, op verzoek van de koningin van Engeland, besloten had ons in vrijheid te stellen onder voorwaarde dat wij het rijk op eigen kosten over zee verlieten. Wij maakten de intendant opmerkzaam dat deze voorwaarde voor ons zeer bezwaarlijk was, ja nagenoeg onuitvoerbaar, daar wij niet in staat waren schepen te huren om ons te vervoeren. "Dat is uw zaak", antwoordde hij; "de koning wil geen penning voor u uitgeven." "Indien dat zo is, mijnheer", antwoordde een onzer, "dan verzoeken wij u genadig te bevelen, dat men ons gelegenheid geve om vervoermiddelen te zoeken." "Dat is niet meer dan billijk", antwoordde hij; en gaf de provoosten bevel ons een week lang langs de haven te doen gaan met een wacht, om te beproeven of wij een schip konden huren.

Ondertussen bedachten de zendelingen nog een ander plan tegen onze vrijlating. Zij eisten namelijk van ons, dat ieder zou verklaren, waarheen hij dacht te gaan. Zij wisten dat ieder onzer enige bloedverwanten buitenslands had, de een in Holland, en de ander in Engeland, een derde in Zwitserland, enzovoorts. Nu meenden zij: indien de een zegt naar Holland te willen en de ander naar Engeland, dan beduidt men hun dat zij te wachten hebben tot schip naar Holland en een ander naar Engeland de haven verlaat en die hen dan mee willen nemen. En zij die verklaren naar Genève te willen, moet dan bevolen worden zich naar Italië te laten brengen; doch zij verwachtten dat die wel een kleine minderheid zouden uitmaken. Dat plan was ons onbekend en zou - tot uitvoering gekomen - het de meesten onzer wel bijna ondoenlijk gemaakt hebben uit hun klauwen te ontkomen. Door Gods beschikking werden de zendelingen echter in hun verwachting bedrogen. Men liet ons in het arsenaal komen om daar de bedoelde verklaringen af te leggen, zonder dat wij het vooraf wisten. Op een galerij aan het einde van het gebouw moesten wij voor de marine-commissaris verschijnen, welke twee van die eerwaardige vaders tot gezelschap had. De galerij was zeer smal, zodat wij allen achter elkaar langzaam moesten opschuiven. Gelukkig trof het zo dat de eerste, die antwoorde moest, een vriend in Genève had. Men riep hem en vroeg waarheen hij dacht te gaan. "Naar Genève!" antwoordde hij. Die hem opvolgde dacht dat wij allen moesten zeggen: "Naar Genève!" en keerde zich om ten einde tot zijn buurman te fluisteren: Zeg door dat ze allen zeggen: "Naar Genève!" Zo geschiedde het. Nadat de commissaris enige geholpen had en onveranderlijk hetzelfde antwoord kreeg, vroeg hij: "Ik geloof dat ge allen naar Genève wilt!" Daarop riepen wij allen tegelijk: "Ja, mijnheer, naar Genève!" De commissaris schreef dat op en toonde ons aan dat wij dan voor schepen moesten zorgen, die ons naar Italië brengen konden. Aangezien men, gelijk bekend is, niet over zee naar Genève komen kan en wij niet door Frankrijk mochten reizen, bleef er geen andere weg over dan naar Italië, dat een grote omweg is.

Het toeval, dat wij allen gezegd hadden naar Genève te willen, was echter het middel voor onze spoedige bevrijding. Wij spanden ons nu in om een schip naar Italië te zoeken. Wij konden er geen vinden en waren daarom niet weinig terneergeslagen. Maar op zekere dag sprak de loods van de galei "La Favorite", met name Jovas, een onzer broeders aan, die op onze galei diende. Deze loods was eigenaar van een zogenaamde tartaan, een soort van bark met latijnse zeilen, zoals er velen de Middellandse zee bevaren. Hij zei dat hij graag op zich nemen wilde ons naar Villafranca, een zeehaven in het graafschap Nizza, te brengen. Die ligt dus buiten Frankrijk en vandaar konden wij over Piëmont naar Genève reizen. Dit voorstel beviel ons en wij kwamen met Jovas overeen dat hij ons 136 overzetten en onderweg in de kost nemen zou voor zes livres (drie gulden) per hoofd. Wij waren zeer verblijd over deze overeenkomst en voor Jovas was het een goede verdienste, want Villafranca is slechts vijftig zeemijlen van Marseille verwijderd; de vaart is dus kort.

Nu hadden wij de intendant mee te delen dat wij een reisgelegenheid gevonden hadden. Enigen onzer gingen met de loods mee. De intendant was met de beschikkingen tevreden en zei dat hij spoedig onze vrijstellingen en passen in orde maken zou. Wij hoopten dus de volgende dag op vrije voeten te zullen zijn; maar die ellendige zendelingen wisten weer een verhindering te bedenken. Zodra zij hoorden dat wij contract gesloten hadden om naar Villafranca over te varen, zochten zij de intendant op en hielden hem voor, dat die

haven veel te dicht bij de grenzen van Frankrijk was en dat wij vandaar allen veel te gemakkelijk terug konden komen. Wij moesten ons dus, zeiden zij, naar Genua, Livorno of Oneglia laten brengen.

De intendant zag, evenals alle anderen, zeer goed in dat dit slechts een boosaardig voorwendsel van de zendelingen was om ons te kwellen; maar moest zonder tegenstand voor hen bukken. De intendant liet ons dus weten dat ons contract met Jovas niet uitgevoerd kon worden, omdat Villafranca te dicht in de buurt was. Nu was onze afreis weer even ver als vroeger. Wij brachten de onaangename tijding aan Jovas over, die duchtig tegen de zendelingen er op los vloekte en schold, maar ook een troost voor ons had. Hetzij uit haat tegen de Jezuiten, of uit genegenheid voor ons, of omdat de zaak toch nog voordelig genoeg voor hem bleef, hij verklaarde kort en bondig dat hij zijn contract gestand deed en ons voor de bedongen prijs van zes livres per hoofd brengen wilde naar elke haven, die de zendelingen aanwezen, mits niet buiten de Archipel. Daarbij verzocht hij dat een onzer met hem naar de intendant zou gaan, om daar deze verklaring af te leggen; hetgeen dadelijk geschiedde.

De intendant was zeer tevreden en hartelijk blij dat hij uiteindelijk van de zaak af was, want hij had reeds tot de zendelingen gezegd dat zijn hoofd niet meer vast op zijn romp stond, wanneer hij zo talmde met het uitvoeren van de bevelen des konings, en dat het er lelijk voor hem zou uitzien, wanneer de koningin van Engeland zich over de vertraging ging beklagen. Hij deelde ons dus mee dat wij aanstalten konden maken om zo spoedig mogelijk te vertrekken.

Maar de zendelingen, rusteloos in de weer om ons te vervolgen en altijd nog in de hoop dat er tegenbevel van het hof zou komen, bedachten alweer een list. Zij beduidden de intendant, dat de tartaan van Jovas te klein was om 136 mensen in het scheepsruim te bergen en dat dan de meesten op dek zouden moeten blijven. Daardoor waren wij eigenlijk de baas op de bark, konden Jovas en zijn mannen over boord werpen en zeilen waarheen wij wilden. Daarom konden zij hun toestemming niet geven tot een onderneming, die zo gevaarlijk was voor Jovas en zijn onderhorigen, naar ziel en lichaam! Wij moesten overgebracht worden op schepen, die groot genoeg waren om ons allen in het scheepsruim op te sluiten. De intendant zag wel in hoe onzinnig die redenering was, doch waagde het niet zich er tegen te verzetten. Hij gaf ons bevel, scheepsgelegenheid op te zoeken, waarbij wij allen in het scheepsruim konden opgesloten worden.

Ook van deze hindernis werd aan Jovas mededeling gedaan, en opnieuw barstte hij - doch onder ons - los in duizend verwensingen van de Jezuiten. Hij ziedde van toorn en verontwaardiging, maar het hielp niet: er moest een uitweg gevonden worden. Gelukkig werd Jovas voortdurend koppiger en bleef met hand en tand vasthouden: hij, en niemand anders zou ons wegbrengen. Hij verklaarde plechtig dat hij zich van de zaak niet zou laten afbrengen, al zou hij er ook niets aan verdienen, ja er bijleggen. In deze hoop verliet hij ons om over de uitvoering te denken. De volgende dag reeds kwam hij ons zeggen, dat hij nu goede tijding kwam brengen; hij had de zaak in orde gekregen en geloofde niet dat de zendelingen er nu nog iets tegen inbrengen konden. Hij had namelijk op eigen kosten

twee barken gehuurd, groter dan de zijn. Die konden gemakkelijk elk vijftig man in het scheepsruim bevatten, en hij zelf zou de 36 overigen opnemen.

Nu moesten we weer naar de intendant, die er in allen ernst aan dacht om ons zo spoedig mogelijk kwijt te raken. Maar om de zendelingen alle aanleiding tot nieuwe vertraging te ontnemen, zond hij dadelijk zijn secretaris om de drie tartanen in ogenschouw te nemen en te zien of elk het bepaalde aantal in het scheepsruim bergen kon. Wij hielpen de onderzoeker met een flinke fooi, gunstig verslag te krijgen, dat hij dan ook uitbracht. En daarop werd door de intendant bevel gegeven dat Jovas 36 man in zijn tartaan opnemen zou en twee dagen later, op de dag onzer vrijlating, 17 juni 1713, afvaren moest. De beide andere barken moesten elk met vijftig man, met tussenruimten van drie dagen, volgen.

Toen het uiteindelijk zover was en de zendelingen zagen dat zij met al hun listigheid niets meer bereiken konden, maakten zij de afreis nog moeilijk door te trachten de eigenaars der barken af te schrikken. Zij wisten een bevel uitgevaardigd te krijgen, dat de drie eigenaars der schepen zich schriftelijk en solidair verbonden ons niet in Villafranca, maar in Genua, Livorno of Oneglia aan land te zetten. Bij overtreding zou de straf zijn 400 livres boete, verbeurdverklaring van de barken en nader te bepalen lijfstraf. Maar de kapiteins lieten zich niet afschrikken en ondertekenden de overeenkomst gewillig.

Nu zagen de zendelingen uiteindelijk van verdere vervolging af. Pater Garein, hun overste, was over onze vrijlating zo ontdaan, dat hij Marseille verliet om niet genoodzaakt te zijn het treurige schouwspel van ons vertrek te aanschouwen.

Op 17 juni, de geluksdag waarop de genade Gods zich in die wijze aan ons openbaarde, liet men de 36 vrijgelatenen, die voor de bark van Jovas bestemd waren en waartoe ook ik behoorde, naar het arsenaal komen. De marine-commissaris las ons de bevelen des konings en aan Jovas het door hem ondertekende contract voor. Nadat dit geschied was beval hij een provoost ons geheel te ontketenen, hetgeen onmiddellijk geschiedde. Daarna gaf hij aan Jovas onze vrijbrieven en zei hem dat hij ons nu aan hem overliet om ons zo spoedig mogelijk in zijn bark te brengen. Wij verlieten nu vrij van alle banden het arsenaal en volgden onze kapitein, die ons naar de plaats bracht waar de bark lag.

Daar aangekomen gingen wij aan boord en stegen af in het scheepsruim, waar niets dan zand als ballast voorhanden was. Maar de wind was tegen en de zee stond hol (*onstuimige zee*), zodat het onmogelijk was uit te lopen en onder gaan. Toen Jovas zag, dat wij zonder oponthoud naar beneden gingen om naar de wens van de zending ons in het scheepsruim te doen opsluiten, zei hij: "Maar, mijn heren! gelooft gij nu dat ik even wreed jegens u zou zijn als die ellendelingen en dat ik u als gevangenen in mijn bark zou opsluiten, terwijl gij vrije mannen zijt? Wij kunnen de haven niet uitlopen voordat de wind draait, en God alleen weet wanneer dat zijn zal. Gaat gij nu allen in de stad en zoekt u goede nachtverblijven en bedden, maar blijft niet in mijn bark, die niets dan zand bevat. Ik ben niet bang dat gij weglopen zult; veelmeer weet ik dat gij mij opzoeken en aansporen zult opdat ik u zo gauw mogelijk buiten bereik van uw vijanden breng. Ik ben u graag genegen en heb niets te vrezen indien ik u slechts daarheen breng, waar mijn bevelen

luiden. Gaat gij nu naar de stad; het gaat mij niet aan waarheen gij u begeeft. Let nu maar op het weer en komt bij mij op het schip, zodra ge ziet dat de wind verandert."

Wij volgden die raad op en zochten allen nachtverblijf in verscheidene herbergen in de stad. Maar toch waren wij er ongerust over dat we door tegenwind de haven niet konden verlaten, daar wij altijd nog voor bemoeilijking door de zendelingen bang waren. Daarom begaven wij ons de volgende morgen naar de marine-commissaris om bij hem onze opwachting te maken en hem te verzoeken ons de vertraging in de afreize ten goede te houden, daar het weer ons belet had de bevelen des konings stipt na te leven. De commissaris ontving ons zeer vriendelijk, betuigde ons zijn tevredenheid over onze houding en voegde er op gemoedelijke toon bij: "De koning heeft u niet de vrijheid hergeven, om u in zee te laten verdrinken; blijft gerust in de stad zolang het weer de reis verhindert; maar ik raad u begeeft u niet buiten de poort, en gaat op reis zodra de wind gunstig is. God geve u een voorspoedige reis!" Deze commissaris was vroeger Gereformeerd geweest.

Drie dagen lang bleef het weer ongunstig; toen draaide de wind en werd het mogelijk de haven uit te lopen; maar het stormde nog en de zee was zeer woelig. Wij gingen dus in de bark. Daar vonden wij Jovas, die zei dat we wel uitlopen konden, maar dat wij op zee boos weer zouden hebben. Wij verzochten hem indien hij het niet voor gevaarlijk hield, de reis te aanvaarden, aangezien wij liever in de handen Gods dan in die der mensen vallen wilden. Hij antwoordde: "Ik wist wel dat gij er bij mij op aandringen zoudt om weg te gaan, en dat gij altijd meer bereid zoudt zijn om mij te volgen, dan ik om u voor te gaan. Maar goed; komt maar binnen en we zullen onder Gods bescherming in zee gaan."

Daarop namen wij enige voorraad in en lichtten het anker, maar hoe berouwden wij het de raad van de kapitein niet opgevolgd en gunstiger weer afgewacht te hebben! De zee spookte geducht en ofschoon de wind voor onze reis tamelijk gunstig was, werd onze bark door de golven zo heen en weer geworpen, dat wij elk ogenblik geloofden te zullen vergaan. Daarbij werden wij allen zeeziek en onze grijsaards werden daardoor zo aangegrepen dat sommigen hunner bloed spuwden, hetgeen onze kapitein zo met medelijden vervulde dat hij, toen we voor Toulon kwamen, daar op de grote rede een schuilplaats zocht, opdat wij een weinig tot bedaren konden komen.

Wij dachten op de grote rede buiten bereik van alle navorsingen te zijn, maar we hadden ons vergist. Des avonds tegen vijf uur kwam een sergeant met twee marinesoldaten uit Toulon in een sloep aan boord van onze bark en eiste dat de kapitein met een hunner naar de intendant zou gaan om rekenschap van zijn reis te geven. Wij sidderden, aangezien op onze passen uitdrukkelijk vermeld stond dat wij het rijk verlaten moesten zonder er ooit weer te komen, op levenslange gale straf. Ook bedachten wij, dat de intendant ons voorlopig gevangen houden kon en dat de zendelingen van Marseille, dat slechts tien mijlen van Toulon verwijderd ligt, bericht van onze aanhouding konden krijgen en ons aanklagen wegens overtreding van de bevelen des konings, hetgeen ons in de grootste ongelegenheid brengen zou. Jovas kwam echter ook in grote moeite, maar toch nam hij onze passen mee en ging in de sloep om zich naar de intendant te begeven en met hem te spreken.

Wij verzochten hem toe te staan dat een onzer met hem ging; hij vond dat goed. Vier, waaronder ook ik, gingen mee. Terwijl wij naar de haven roeiden, kwam ik op een gedachte, die door Gods genade ons uit de nood hielp. Toentertijd heerste de pest in de Levant, en daarom voorzagen allen, die te land of ter zee van Marseille afreisden, zich voorzichtigheidshalve van een gezondheidsbrief; ook Jovas had die voorzorgsmaatregel genomen. De schrijver aan het gezondheidsbureau, die op het gedrukte stuk dat hij invullen moest, geen ruimte genoeg had om al onze namen uit te schrijven, zette korthedshalve: "Men late doorgaan 36 personen, die op bevel des konings naar Italië reizen, zij zijn allen gezond." Daarop bouwde ik mijn plan. Ik verzocht namelijk onze kapitein te beproeven of het vertonen van deze gezondheidsbrief niet voldoende zou zijn; en dat vond hij goed-bedacht.

Toen wij bij de intendant aangekomen waren, vroeg deze de kapitein waar hij vandaan kwam, waar hij heenging en welke lading zijn schip inhad. "Monseigneur", antwoordde hij, "ik vaar met 36 man, en hier is de bestemming." Met deze woorden reikte hij hem de gezondheidsbrief over. De intendant kwam dadelijk op het denkbeeld, dat hier sprake was van een geheime zending door het hof, en dat hij niet tot verder onderzoek bevoegd was. Hij zei daarom tot de patroon dat hij van de zaak verder niets behoefde te weten, en voegde er bij, zich tot ons wendende, dat wij in de stad uitrusten en ons ophouden konden zolang wij verlangden; hij bood ons zelfs aan ons vrij te houden indien wij dat wensten. Wij dankten hem zeer voor zijn goedheid en vertrokken zeer tevreden over het welgelukken van de kleine krijgslust. Wij verzochten daarop onze kapitein al onze mensen aan land te zetten, opdat zij in de stad slapen konden. Dat geschiedde; maar de volgende morgen vroeg gingen wij weer aan boord om de reis voort te zetten.

Nadat wij van Toulon af drie dagen op de aangenaamste wijze de zee bevaren hadden, kwamen wij voor de rede van Villafranca. Zoals ik reeds gezegd heb, ligt Villafranca buiten Frankrijk en behoort tot het graafschap Nizza, onder heerschappij van de koning van Sardinië. Nadat wij op de rede het anker uitgeworpen hadden, verzochten wij de kapitein ons aan land te zetten, om in Villafranca de nacht door te brengen en de volgende morgen vroeg weer scheep te gaan.

"Dat genoeg wil ik u graag doen, mijn heren", antwoordde hij "en ik reken er op dat gij geen misbruik zult maken van mijn goedheid; want indien gij eenmaal daar zijt, is het niet meer in mijn macht u vast te houden; en wanneer gij mij die streek levert, zou het er slecht voor mij uitzien want gij kent de overeenkomst die ik getekend heb." Wij gaven hem ons erewoord dat we ons aan zijn bevelen onderwerpen en afreizen zouden, zodra hij dat begeerde.

Hij vertrouwde ons en bracht ons aan land. Wij namen intrek in vier of vijf herbergen in de nabijheid van de haven. De volgende dag, een zondag, waren wij weer aanwezig om in te schepen, maar de kapitein zei dat hij iemand spreken wilde in [Nizza](#), een stad die op slechts een mijl afstands van Villafranca ligt. Hij wenste daarheen te gaan om de mis te horen en zou ons bij zijn terugkomst weer aan boord nemen.

Ik zei dat ik graag met hem zou gaan om Nizza te zien, dat hem aangenaam was. Drie onzer broeders sloten zich bij ons aan, en zo wandelden wij vijf naar Nizza. Daar aangekomen zei de kapitein, dat hij naar de mis ging en dat wij hem konden wachten in een herberg, die hij ons aanwees.

Wij wandelden door een grote straat, en daar het zondag was en alle huizen en winkels gesloten waren, ontmoette men bijna niemand. Doch spoedig bemerkten wij een kleine man, die op ons toeliep. Wij sloegen in het eerst geen acht op hem, maar toen hij dichtbij ons gekomen was, groette hij ons zeer beleefd en verzocht ons hem niet ten kwade te duiden dat hij ons vroeg vanwaar wij kwamen. Wij antwoordden hem: "Van Marseille!" Hij scheen daardoor zeer ontroerd te worden, maar waagde het toch niet ons te vragen of wij van de galeien kwamen, want het is een zware belediging te veronderstellen dat iemand op de galeien geweest is, tenzij dan om des geloofs wille.

"Maar, mijne heren!" ging hij voort; "ik bid u, zegt mij: zijt gij op bevel des konings vandaar vertrokken?" "Ja, mijnheer", antwoordden wij, "we komen van de Franse galeien." "Dus behoort gij", riep hij uit, "tot hen die men enige dagen geleden vrijgelaten heeft; tot de vervolgd en om des geloofs wille?" Wij antwoordden bevestigend, waarop de man, buiten zichzelf van vreugde, ons uitnodigde hem te volgen, hetgeen wij zonder aarzeling deden. Ook onze kapitein, die de Italianen kende als niet zeer betrouwbaar en een valstrik vreesde, ging mee. De man bracht ons in zijn huis, dat meer leek op het paleis van een zeer aanzienlijke heer, dan op de woning van een koopman. Zodra wij binnengetreden waren en hij de deur gesloten had, omhelsde hij ons wenende van vreugde. Daarop riep hij zijn vrouw en kinderen. "Komt", zei hij tot hen, "ziet en omhelst onze trouwe broeders, die uit de grote verdrukking van de Franse galeien gekomen zijn!" Zijn vrouw, twee zoons en twee dochters omarmden ons en prezen God voor onze bevrijding. Hierop verzocht de heer Bonijoli, zo was zijn naam, ons de godsdienstoefening bij te wonen, die hij houden wilde. Wij knielden allen neer, ook Jovas, en nu zond de heer Bonijoli de hartelijkste dankzegging voor onze verlossing ten hemel, die ik ooit gehoord heb. Wij barstten allen in snikken uit, kapitein Jovas net zo goed als de anderen; en deze verzekerde ons later dat hij geloofd had in het paradijs te zijn.

Na het gebed werd ons het ontbijt gereed gemaakt. Onder levendige, vrome gesprekken over de machtige genade Gods, die ons standvastigheid geschonken had om de waarheid van zijn heilig Evangelie te belijden, vroeg de heer Bonijoli hoevelen van ons vrijgelaten waren. Wij verhaalden hem dat er aan boord van ons schip 36 waren. "Dat komt overeen met de door mij ontvangen berichten", zei hij; "maar waar zijn de overigen?" "In Villafranca", antwoordden wij en verhaalden onze geschiedenis en hoe wij naar Nizza gekomen waren. "Maar, mijnheer!" verzochten wij hem daarop, "vertel ons nu wie gij zijt en hoe het komt dat gij ons bij de weg herkend hebt."

Hij antwoordde: "ik ben te Nimes geboren. Na de herroeping van het Edict van Nantes verliet ik mijn geboortestad en vestigde mij hier onder bescherming van de hertog van Savoye, de tegenwoordige koning van Sardinië. Ik ben in mijn handelszaken zo voorspoedig geweest dat ik onder Gods zegen een aanzienlijk vermogen verkregen heb. Ik kan, ofschoon wij de enige Protestanten in deze stad zijn, hier wat mijn belijdenis

betreft volkomen rustig leven. En wat uw tweede vraag betreft moet ik u zeggen, dat een mijner correspondenten in Marseille mij op de dag van uw vrijlating geschreven en mij verzocht heeft u op alle mogelijke wijzen te ondersteunen voor het geval dat gij door mijn stad zoudt komen. Gij hebt gezien, door welk toeval, of liever door welke genadige beschikking Gods ik u hedenochtend op straat ontmoet heb, want ik ben anders gewoon zondags nooit uit te gaan."

Nadat wij elkaar op die wijze gesticht en samen Gods leidingen bewonderd hadden, overlegden wij hoe we nu het beste onze reis naar Genève voortzetten zouden. De bezwaren, die zich daarbij voordeden, waren groot. Kapitein Jovas toonde een afschrift van de overeenkomst, die hij had moeten tekenen, welke hem onder bedreiging van de genoemde straffen verbood ons in Villafranca aan land te zetten. Maar de heer Bonijoli vond een middel uit om dat mogelijk te maken. De koning van Frankrijk had bij de vrede van Utrecht stad en graafschap Nizza aan de hertog van Savoye afgestaan en na de ontruiming van de stad in Nizza een commissaris aangesteld, die alle aangelegenheden tussen de hoven van Parijs en Turijn regelen moest. Deze gouverneur, Carboneau geheten, een Frans edelman, speelde graag de grote heer en was altijd bereid hun, die hij tot zijn vrienden koos, diensten te bewijzen. Hij stond met de heer Bonijoli op goede voet; en deze verzocht kapitein Jovas hem het afschrift van zijn overeenkomst toe te vertrouwen, hetgeen deze graag deed. Daarop ging hij heen en kwam een uurtje later in gezelschap van de Franse commissaris terug. De commissaris nam met heel veel ambtsgewichtigheid de kapitein in verhoor, vroeg hem vanwaar hij kwam, waarheen hij ging, en wat zijn lading was. Jovas antwoordde op alles uitvoerig. En daarop beval de commissaris hem in naam van de koning van Frankrijk zijn 36 reizigers aan land te brengen en naar Nizza te voeren, en verbood hem tegelijkertijd, indien hij ongehoorzaam was, de haven zonder zijn bevelen te verlaten. Natuurlijk bracht de kapitein daar niet veel tegen in, hij vertrok dadelijk naar Villafranca en bracht de overige broeders naar Nizza. De heer Bonijoli bereidde hun een ontvangst zo goed men wensen kon; bracht ons allen in verschillende herbergen onder dak en gaf order ons op zijn kosten zo goed doenlijk te bedienen. Maar ons vieren hield hij bij zich in huis. We bleven drie dagen in Nizza en hadden bij hem een bijna weelderig leven.

Gedurende die tijd liet de commissaris ons elke morgen voor zijn huis verschijnen, kwam in zijn slaaprok op het balkon met de lijst van onze namen in de hand, riep ons hoofd voor hoofd op, vroeg met behoorlijke deftigheid naar onze afkomst, de namen onzer ouders, ouderdom en allerlei andere dingen die er niets toe deden; hetgeen alleen geschiedde om de massa burgers der stad, die zich voor zijn huis verzamelden om te zien wat er gebeurde, een staaltje van zijn macht te geven. Nadat hij zichzelf op deze wijze genoeg bewierookt had, ontbood hij op de derde dag kapitein Jovas, gaf hem een papier in handen en beval hem dat te lezen en te zeggen of hij daarmee tevreden was.

Dat papier zag er zeer officieel uit, was met het grote koninklijke wapen versierd, en droeg in grote sierlijke letters het opschrift: "In naam des konings". Daarin verklaarde de heer Carboneau, Financieel-commissaris van zijn Allerchristelijkste Majesteit, dat hij te weten was gekomen dat een Franse bark, die tot aan de ingang van Villafranca door twee Napolitaanse zeerovers was vervolgd, in de haven van genoemde stad gevlucht was. Dat

hij daarop zich naar Villafranca begeven en deze bark gevonden had. Die bark was van Marseille gekomen met 36 man aan boord, die van de Franse galeien vrijgelaten waren en naar Italië gingen. Hij had de bark zowel als de opvarenden onderzocht en ondervraagd en bevonden dat zij van alle levensmiddelen ontbloot waren en niet bij machte in die behoefte te voorzien. Daarbij loerden de beide Napolitaanse zeerovers, in 't gezicht van de haven van Villafranca, op genoemde bark, om haar buit te maken zodra zij zou uitlopen. Dat alles samen had hem, die steeds bezig was de belangen van het Franse volk te behartigen en te beschermen, er toe doen overgaan, om de kapitein van genoemde bark, Jovas geheten, in naam des konings te bevelen, die 36 mensen aan land te zetten, opdat zij van hier hun weg naar Genève, de plaats hunner bestemming, zouden kunnen inslaan, En ten slotte had hij, regeringscommissaris, niettegenstaande het verzet van genoemden patroon, die hem een overeenkomst had getoond, waarbij hij zich onder bedreiging van zware straf verbond die mensen niet aan land te zetten te Villafranca, hem daartoe genoodzaakt en gedwongen, krachtens het gezag, waarmee Zijne Majesteit hem in het graafschap Nizza bekleed had.

Nadat de kapitein deze verklaring gelezen had, vroeg de commissaris of hij daarmee tevreden was. "Zeer tevreden", antwoordde deze. "Welnu", sprak de heer commissaris, "dan kunt ge naar Marseille terugzeilen wanneer ge verkiest, en werp maar getroost alle schuld op mij, want ik heb u gedwongen mij te gehoorzamen." Men kan zich goed voorstellen hoe dat in de smaak van de kapitein viel. Hij voer naar Marseille terug en werd verder niet lastig gevallen.

De heer Bonijoli maakte nu ook de toebereidselen voor onze verdere reis. Hij huurde 36 muilezels met een drijver, die ons op zijn kosten naar Turijn brengen moesten. In het begin van juli verlieten wij Nizza. Onder veel inspanning bestegen wij verscheidene hoge bergen, namelijk de Col di Tenda. Daar ligt de sneeuw verbazend hoog, maar toch hoe hoog en steil de berg ook is, loopt er een zeer goede, zigzag-aangelegde weg over. Wij daalden in de vlakten van Piëmont, het schoonste en aangenaamste land ter wereld. Zonder mij er nu mee op te houden de streken en steden, die wij doortrokken, te beschrijven, zeg ik thans alleen dat wij behouden in Turijn, de hoofdstad van Piëmont en residentie van de koning van Sardinië, aankwamen. Wij namen onze intrek in verschillende herbergen, waar wij de volgende morgen door verscheidene Protestanten bezocht werden. Deze heren, die door de heer Bonijoli van onze komst verwittigd waren, verzochten de koning van Sardinië ons van passen te voorzien, om zijn staten tot Genève door te reizen. Zijne Majesteit koning Victor Amadeus wilde ons zien en zes onzer werden ter audiëntie toegelaten. De gezanten van Holland en Engeland waren daarbij tegenwoordig. Zijne Majesteit ontving ons zeer vriendelijk en ondervroeg ons met grote nauwkeurigheid gedurende een half uur naar de tijd, die wij op de galeien doorgebracht hadden, de redenen van onze veroordeling en het lijden dat wij hadden moeten doorstaan. Nadat wij hem zo kort mogelijk alles verteld hadden, wendde hij zich tot de gezanten met de woorden: "Dat is schandelijk en barbaars." Toen wij hem meedeelden dat wij, onder zijn goedkeuring, reeds de volgende dag verder reizen wilden, zei hij: "Zo gaat dan onder de hoede Gods!" Hij beval zijn secretaris gunstige passen voor ons op te stellen, waarin hij al zijn onderdanen aanbeval ons behulpzaam te zijn en ons te ondersteunen met alles wat we op reis zouden kunnen behoeven.

Onze vrienden te Turijn hadden, ter voortzetting van onze reis, voor goede rijpaarden gezorgd. Toen wij vertrokken ging een inwoner van Genève te voet met ons, tot op twee dagreizen van Genève, waar hij afscheid van ons nam, zeggende dat hij vandaar een weg voor voetgangers kende, die hem een gehele dag reizen uitwon. Werkelijk kwam hij een dag vóór ons te Genève aan, en toen hij daar rondvertelde, dat 36 belijders, die van de Franse galeien losgelaten waren, de volgende dag te Genève zouden aankomen, liet de magistraat der stad hem roepen, om haar mee te delen wat hij wist. De volgende dag, een zondag, kwamen wij in een klein dorp op een berg, dat ongeveer een mijl van Genève verwijderd ligt. Wij vestigden de blik op deze stad met een vreugde, die slechts vergeleken kan worden met de blijdschap, waarmee de kinderen Israëls het land Kanaän zagen. Graag hadden wij onze reis voortgezet zonder middagmaal te gebruiken, maar de postillon (*post-rijder*) verzekerde ons dat de stadspoorten eerst te vier ure na de namiddag-godsdienstoefening geopend werden: en dus moesten wij wachten.

Toen wij de stad naderden, zagen wij dat een grote menigte volks de poorten uit stroomde. Onze postillon was daarover verwonderd, maar hoe steeg zijn verbazing toen wij in de vlakte van Plain-Palais, ongeveer een kwart mijl van de stad, drie koetsen zagen naderen, die door hellebaardiers omgeven waren en door een menigte volks van beiderlei kunne en allerlei leeftijd gevolgd werden. Zodra men ons in de verte zag aankomen, reed een dienaar van de magistraat op ons af, en beval ons af te stijgen om met eerbied en naar behoren de regering van de stad Genève te begroeten, die ons tegemoet kwam om ons welkom te heten. Wij gehoorzaamden. Toen de drie koetsen ons genaderd waren, stapte uit elk een regeringspersoon en een predikant, die ons onder vreugdetranen omarmden, met gelukwensen en lofverheffingen voor onze geloofsmoed, welke ver overtroffen hetgeen wij verdienden. Wij antwoordden door de genade Gods te prijzen, die alleen in al onze verdrukkingen ons staande gehouden had.

Na deze hartelijke begroeting gaven de overheidspersonen het volk vergunning om ons te naderen. Daarop zag men het roerendste toneel, dat zich denken laat, want vele inwoners van Genève hadden meerdere bloedverwanten op de galeien. Die goede burgers wisten natuurlijk niet of zij, om wie ze zovele jaren treurden, misschien ook onder de aangekomen bevrijden waren, en zo hoorde men van het oogenblik af, waarop de magistraat verlof gaf ons te naderen, niets dan allerlei uitroepen door elkaar: "mijn zoon, mijn vader, mijn echtgenoot! Zo en zo, zijt gij daar?" Men kan zich de hartelijke ontvangst voorstellen van hen, die door hun verwanten wedergevonden werden; maar ook de droefheid van hen, die teleurgesteld werden. Overigens wedijverden allen met elkaar om ons met onuitsprekelijke vreugde om de hals te vallen, de Heere lovend en prijzend voor de aan ons bewezen genade.

Daarna nodigde de magistraat ons uit weer te paard te stijgen ten einde onze intocht in de stad te houden. Dat konden we slechts met moeite doen, want wij konden ons bijna niet losmaken uit de armen van deze lieve vrome broeders, die nog bevreesd schenen te zijn dat ze ons weer verliezen zouden. Uiteindelijk stegen wij weer te paard en volgden de regeringspersonen, die ons als in triomf door de stad voerden. Men had in Genève een prachtig huis gebouwd, om daarin verarmde burgers te verzorgen. Dat huis was juist

voltooid en ingericht, maar er was nog niemand in geplaatst. De raadsheren besloten het in te wijden door er ons onder dak te brengen. Zij brachten ons daarheen en wij stegen af op een ruime binnenplaats. De gehele bevolking stroomde toe. Zij, die bij ons gezelschap familieleden gevonden hadden, vroegen de raadsheren verlof, die met zich naar huis te nemen, hetgeen graag toegestaan werd. Een onzer, de heer Bousquet, vond in Genève zijn moeder en beide zusters. Daar hij mijn intieme vriend was, vroeg hij de raadsheren verlof mij met zich te nemen, hetwelk dadelijk ingewilligd werd.

Toen dat voorbeeld gegeven was boden alle burgers, mannen en vrouwen, hun woningen aan en vroegen als een grote gunst of zij ons in hun huizen mochten opnemen. Als daartoe aan enkelen verlof gegeven was, ontstond er een heilige wedijver onder de anderen, die zich beklaagden dat zij niet als goede en trouwe burgers beschouwd en behandeld werden, omdat men hun niet dezelfde gunst bewees. Ten slotte moesten de raadsheren toegeven en ons allen aan hen overlaten, zodat niemand van ons in het zogenaamde "Franse huis" bleef.

Wat mij aangaat, ik bleef niet lang in Genève. Ik had een gelegenheid per reiskoets gevonden om naar Frankfurt aan de Main te vertrekken en kwam met de koetsier overeen voor de reis van mij en nog zes anderen van ons gezelschap. De heren van Genève hadden de goedheid onze wagen te betalen en ons voor de verdere uitgaven van geld te voorzien. Wij reisden alzo in die koets van Genève af en kwamen in Frankfurt aan zonder noemenswaardige lotgevallen.

Alleen mag ik de Christelijke edelmoedigheid van de heren van Bern niet onvermeld laten. Dezen lieten ons door de stadssecretaris verwelkomen, gedurende ons oponthoud in de stad uitstekend herbergen en tot afscheid ieder twintig daalders ter hand stellen. Wij betuigden onze hartelijke dank en reisden de vierde dag na aankomst verder naar Frankfurt, waar wij begin augustus aankwamen. Het was zaterdag, de dag ter voorbereiding voor het heilig Avondmaal. Wij stapten af bij de heer Sarrasin, een koopman en ouderling der Gereformeerde kerk te Bockenheim bij Frankfurt, aan wie wij door de heren van Genève aanbevolen waren. Spoedig zagen wij de leden van de kerkeraad aankomen, die ons met onbeschrijfelijke vreugde verwelkomden en ons naar Bockenheim geleidden om de voorbereidingsleerrede van de heer Mathieu te horen. Deze heren verzochten ons dringend de volgende dag met hen het Avondmaal te vieren, maar wij gevoelden ons daartoe niet voldoende voorbereid, vooral ik niet, omdat ik uit gebrek aan gelegenheid nog nooit aan de heilige tafel aangezeten had.

Toen de dienst geëindigd was, keerden wij met de heer Sarrasin naar Frankfurt terug, die ons in zijn huis een rijke maaltijd voorzette. Hij kocht voor ons een licht schip, dat met een tent overspannen was en door twee mannen kon geroeid worden, om ons daarmee naar Keulen te doen brengen. Hij liet ook de nodige voorraad aan boord brengen, en beval de roeiers zich zo dicht mogelijk aan de rechteroever te houden, waar langs de rivier het Duitse leger opgeslagen was, terwijl de Fransen, die toen Landau belegerden, de linkeroever bezet hielden. Alvorens wij ons aan boord begaven, bracht de heer Sarrasin ons op het raadhuis, ten einde de magistraat om een pas voor ons te verzoeken. Deze heren, zoals men weet allen Luthersens, bewezen ons veel vriendelijkheid en

wensten ons geluk met onze vrijlating. Zij gingen zelfs zover van ons te zeggen, dat wij het zout der aarde waren; een titel die ons verootmoedigde, want wij waren ons onze zwakheden wel bewust, waardoor een onmetelijke afstand is tussen de heilige discipelen des Heeren, aan wie deze naam toekwam, en ons, zwakke gebrekkige zondaren. Dat zeiden wij ook in ons antwoord en gaven God alleen de eer, wiens genade ons bekrachtigd had tot standvastigheid en onderworpenheid aan Zijn wil. De heren schenen over ons antwoord zeer voldaan, want zij hoorden het met tranen in de ogen aan. Nadat zij ons verder tot standvastigheid vermaand en aan de goede zorgen van de heer Sarrasin aanbevolen hadden, gaven zij ons gratis een zeer gunstige pas. Wij zegden hun hartelijk dank en vertrokken. De heer Sarrasin bracht ons naar ons schip en onder veel dank voor zijn grote goedheid en vele moeite namen wij afscheid van hem.

Onze vaart naar Keulen duurde tamelijk lang, omdat wij bij elke post of wachtkorps van het Duitse leger aangehouden werden om onze pas te laten viseren (*voor gezien tekenen*). Zo nu en dan schoten de Fransen van de anderen oever op ons, maar Gode zij dank zonder ons enig ander nadeel dan de schrik te berokkenen.

Uiteindelijk bereikten wij Amsterdam, het doel onzer reis. Wanneer ik de broederlijke ontvangst schilderen wilde, welke men ons bereidde in deze grote stad, die voor de belijders der waarheid zo ijvert, zou ik geen einde kunnen vinden. Wij begaven ons gezamenlijk naar de Eerwaarde Kerkeraad van de Waalse gemeente, om hem onze dankbaarheid te betuigen voor de aanhoudende goedheid, die hij ons gedurende zulk een lange reeks van jaren bewezen had, door ons in onze zware verdrukking zo krachtdadig te ondersteunen. Deze heren omhelsden allen met vreugdetranen in de ogen en vermaanden ons ons geloof ook verder door een onberispelijke wandel te bewijzen, die overeenstemde met het getuigenis, dat God ons door Zijne genade verwaardigd had op de galeien af te leggen. Hierna besloot die eerwaardige vergadering ons een rijke ondersteuning ter hand te stellen.

Nadat wij door de grote vriendelijkheid, die ieder ons hier bewees, gedurende drie of vier weken voortdurend bezet waren geweest, begon ik er ernstig over te denken enig nuttig werk op te zoeken. Toen kwamen de leden van de kerkeraad tot mij met de uitnodiging deel uit te maken van een gezantschap, dat zij besloten hadden naar Engeland af te vaardigen, en wel met dubbel doel. In de eerste plaats om Hare Majesteit de koningin onze dank te brengen voor onze door haar bewerkte vrijlating en daarna om haar te verzoeken met nog meer kracht pogingen in 't werk te stellen ter verlossing van onze geloofsgenoten, die nog op de galeien zuchtten, ten getale van ongeveer 200. Men begrijpt dat ik dit voorstel graag aannam, en zo reisde ik met twaalf afgevaardigden, allen vroegere galeislaven, naar Londen.

De heren de Miramont en de Rochegude stelden ons aan de koningin voor, die ons verzekerde dat zij zich zeer over onze vrijlating verheugde, en hoopte dat ook spoedig de overigen verlost zouden worden. Daarna vertrokken wij. De markies de Rochegude, volkomen op de hoogte van de gewoonten aan het hof, achtte het goed ons ook voor te stellen aan de hertog d'Aumont, die toen gezant van de koning van Frankrijk bij het hof van Engeland was; dezelfde van wie ik vroeger verhaald heb hoe de heer De Langeron

hem met onze galei een spelevaart in het Kanaal had laten maken. Zijne Excellentie ontving ons zeer vriendelijk, bood ieder onzer de hand aan en wenste ons geluk met onze bevrijding. Daarop verzochten wij hem zijn invloed bij het Franse hof te doen gelden ter verlossing van onze overige geloofsgenoten; aangezien de koning toegestemd had om allen, die om het geloof veroordeeld waren, vrij te laten, terwijl men alleen jegens ons, 136, dat bevel uitgevoerd, maar ongeveer 200 nog in slavernij gehouden had.

De heer d'Aumont scheen zeer verwonderd en zei dat hij het niet begrijpen kon en bijna denken moest dat de overigen nog andere overtredingen begaan hadden, Daarop verhaalde ik hem in korte woorden de aanleiding tot mijn vlucht uit het koninkrijk; hoe ik met een mijner vrienden, een jong man uit Bergerac, Daniël Le Gras geheten, vertrokken was, hoe men ons aangehouden had te Mariënburg en wij daar gezamenlijk door hetzelfde vonnis tot levenslange galeistraaf veroordeeld waren. En toch was ik vrijgelaten en mijn vriend in slavernij gebleven; een duidelijk bewijs dat het Franse hof geen onderscheid had willen maken naar aanleiding van ondergeschikte omstandigheden, toen het ons 136 op vrije voeten stelde.

De gezant verzocht mij hem dat verhaal op schrift te geven, hetwelk ik deed. Kort daarna verzekerde de heer de Rochegude mij dat de inlichtingen hem bevredigd hadden en hij aan het Franse hof zou schrijven ten einde aan dat onrecht een eind te maken. Hij had gezegd: "Ten einde u te bewijzen hoe oprecht ik het meen, verzoek ik u dat gij zelf de brief, die ik u voorlezen en in uw bijzijn verzegelen zal, aan de minister afzendt met de koerier, die ik ter uwer beschikking zal stellen." Daarna had hij zich tot zijn gezantschapssecretaris, de abt Nadal, gewend met de woorden: "Zie eens, heer abt, hoe deze brave mensen, onder al hun godsdienstige vooroordelen, zich oprecht en zedelijk gedragen." De abt antwoordde alleen met een buiging.

Maar toen de markies de Rochegude zich de volgende dag tot de gezant begaf om de brief in ontvangst te nemen, bevond hij dat de abt Nadal zijn heer van diens besluit om de brief te verzenden teruggebracht had. Later verzekerde de gezant de heer de Rochegude wel dat de brief verzonden was, maar wij geloofden het evenmin als hij. Onze broeders werden eerst een jaar later van de galeien ontslagen tengevolge van nieuwe bemoeiingen van de koningin van Engeland.

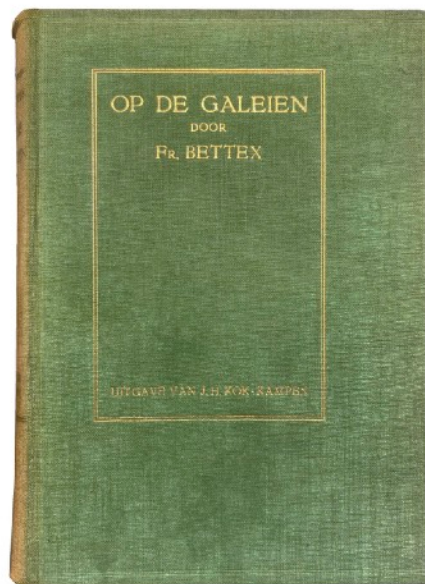
Dezelfde abt had ook de officieren in het paleis van de gezant zo tegen de Franse vluchtelingen ingenomen, dat er bijna geen dag voorbijging, waarop zij van hun zijde geen beledigingen te verduren hadden. Eens was ik er zelf bij hoe een van de officieren van de gezant, in Café Français, in de buurt van de beurs te Londen, ons vluchtelingen van allerlei misdaden en zonden beschuldigde. Een der vluchtelingen maakte hem de opmerking dat hij wat voorzichtiger met zijn woorden moest zijn, omdat wij ons, Gode zij dank, in een vrij land bevonden en tegen de vervolgingen van Frankrijk veilig waren. Daarop antwoordde de onbeschaamde grofweg: "Geloof maar, mijne heren, dat de koning van Frankrijk armen heeft, die lang genoeg zijn om u ook hier te bereiken, ofschoon ge ver over zee zijt; en ik hoop dat ge het binnenkort zult ondervinden."

Toen stond een Londens koopman, een brave vluchteling, Banal geheten, op en diende hem een oorveeg toe zo stevig als ik nog nooit gezien had, met de woorden: "Deze arm is niet zo lang als die van de koning Frankrijk, maar bereikt u toch nog spoediger!"

De officier wilde de degen trekken, maar alle aanwezige Fransen wierpen zich op hem, gaven hem een flink pak slaag en stonden op het punt hem door het venster op straat te werpen, toen de kasteleines hun dringend verzocht dit niet te doen. Hij liep naar de gezant om zijn beklag in te dienen, maar deze, wel verre van hem in het gelijk te stellen, zei dat hij die behandeling van de vluchtelingen en bovendien een straf van de koning wel verdiend had.

Ik eindig deze geschriften met het jaar 1713. In de verdere loop van mijn leven kwam niets meer voor, dat de lezer veel belang kan inboezemen. In december reisde ik naar Den Haag terug om daar verslag uit te brengen van onze reis naar Londen. De predikant Basnage bewerkte dat de Staten-Generaal ons een pensioen toekende, dat wij niet aan onze verdiensten, maar alleen aan hun edelmoedigheid te danken hadden.

God vergelde het deze heren en hun land met Zijn zegen!

Zie ook de geschiedenis van de vervolgte en strijdende Hugenoten, met name in de Franse provincies Languedoc en in de streek de Cevennen, die weergegeven is in het boekje "[De heldenstrijd der Camisarden](#)". Ook deze uitgave is van Prof. F. Bettex.

[Pieter Vergers](#) (7-7-1821 - 25-05-1901) heeft het 406 pagina's tellende boek "[De Hugenoten, hun lijden en strijden](#)" ([zie ingescande PDF](#)) geschreven.